

Emmi Karppinen

Työntekijä, uhri vai suomalaisuuden peili?

Diskurssianalyttinen tutkimus maahanmuuttokeskustelusta Helsingin Sanomissa vuosina

2000-2012

Pro gradu-tutkielma

Sosiologia

Kevät 2013

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Työntekijä, uhri vai suomalaisuuden peili? Diskurssianalyttinen tutkimus maahanmuuttokeskustelusta Helsingin Sanomissa vuosina 2000-2012

Tekijä: Emmi Karppinen

Koulutusohjelma/oppiaine: sosiologia

Työn laji: Pro gradu –työ x Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 83

Vuosi: Kevät 2013

Tiivistelmä:

Maahanmuuttajien määrä on ollut kasvussa Suomessa 1980-luvulta lähtien, jolloin Suomesta on tullut maastamuuttomaan sijasta maahanmuuttomaa. Maahanmuuttajat ja maahanmuuttoon liittyvät kysymykset ovat puhuttaneet ihmisiä yhä enemmän maahanmuuttajien määrän kasvaessa ja maahanmuutosta on muodostunut yhteiskunnallinen ilmiö, jota pyritään hallitsemaan ja jonka merkityksestä tulevaisuudelle kiistellään.

Lähestyn maahanmuuttokeskustelua Helsingin sanomissa diskurssianalyttisesti hyödyntäen identiteetin, toiseuden, monikulttuurisuuden ja hallinnan käsitteitä. Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella niitä tapoja, joilla maahanmuuttajista puhutaan, miten heterogeeninen ryhmä muuntuu diskursseissa yhdeksi massaksi, millaisia yleistyksiä diskursseissa tuotetaan ja miten maahanmuuttoa pyritään hallitsemaan. Tutkimuskysymyksiä ovat ”Minkälaisissa diskursseissa maahanmuuttajat esiintyvät Helsingin Sanomissa 2000-luvulla?”, ”Mitä muutoksia maahanmuuttokeskustelussa on tapahtunut Helsingin Sanomissa 2000-luvulla?” sekä ”Miten maahanmuuttoa pyritään hallitsemaan?”

Tutkimuksessa on kolme analyysilukua. Näistä ensimmäisessä tarkastellaan työn merkityksiä maahanmuuttokeskustelussa. Työn merkityksiä käsitellään kotouttajana, maahanmuuttajia mahdollisena tulevaisuuden työvoimana sekä käsityksiä maahanmuuttajista työntekijöinä. Toinen analyysiluku käsittelee maahanmuuttajista tuotettuja uhridiskursseja. Uhridiskursseja käsitellään maahanmuuttajajanaisten asemasta oman kulttuurinsa uhreina, maahanmuuttajia sodan uhreina sekä suomalaisen byrokratian uhreina. Viimeinen analyysiluku käsittelee monikulttuurisuuskeskustelua vuosina 2008–2012. Vuoden 2008 kunnallisvaalien jälkeen maahanmuuttokeskustelussa tapahtui muutoksia, joita kuvaan analyysiluvussa erittelemällä ensin, mitä suvaitsevaisuudella ja rasismilla tarkoitetaan ja lopuksi lähestyn aihetta tutkimalla keskustelua maahanmuuttokeskustelusta.

Avainsanat: maahanmuuttokeskustelu, diskurssianalyysi, identiteetti, toiseus, monikulttuurisuus, hallinta

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__

(vain Lappia koskevat)

1 Johdanto	4
<i>1.1. Aineisto</i>	6
2 Maahanmuuttokeskustelu diskurssianalyttisesti ymmärrettynä	9
<i>2.1. Käsitteet: identiteetti, toiseus, monikulttuurisuus ja hallinta</i>	9
2.1.1. Identiteetti	9
2.1.2. Toiseus, me ja muut	11
2.1.3. Monikulttuurisuus	12
2.1.4. Hallinta	12
<i>2.2. Maahanmuuttajat Suomessa</i>	13
<i>2.3. Diskurssianalyysi menetelmänä</i>	15
<i>2.4. Sanomalehti tutkimuskohteena</i>	19
3 Työn merkitykset maahanmuuttokeskustelussa	21
<i>3.1. Työ kotouttajana</i>	22
<i>3.2. Tulevaisuuden työvoima</i>	27
<i>3.3. Maahanmuuttaja työntekijänä</i>	33
4 Maahanmuuttajat uhreina	41
<i>4.1. Maahanmuuttajanaiset oman kulttuurinsa uhreina</i>	41
<i>4.2. Sodan uhrin</i>	47
<i>4.3. Suomalaisen byrokratian uhrin</i>	52
5 Monikulttuurisuuskeskustelu vuosina 2008-2012	59
<i>5.1. Suvaitsevaisuus</i>	59
<i>5.2. Rasismi</i>	63
<i>5.3. Keskustelu maahanmuuttokeskustelusta</i>	67
6 Loppupäätelmät	73
7 Lähteet	76

1 Johdanto

Pro gradu-tutkielmassani tutkin maahanmuuttokeskustelua Helsingin Sanomissa vuosina 2000–2012. Maahanmuuttajien määrä on kasvanut Suomessa jatkuvasti 1980-luvulta lähtien ja erityisesti 1990-luvulta alkaen, jolloin ensimmäiset turvapaikanhakijat saapuivat Suomen rajalle (Jaakkola 2009, 16). Maahanmuuttajat ja maahanmuuttoon liittyvät kysymykset ovat puhuttaneet ihmisiä yhä enemmän maahanmuuttajien määrän kasvaessa ja maahanmuutosta on muodostunut yhteiskunnallinen ilmiö, jota pyritään hallitsemaan ja jonka merkityksestä tulevaisuudelle kiistellään. Maahanmuuttokeskustelua on käyty koko 2000-luku, mutta siinä on tapahtunut muutoksia seurantajakson aikana yhteiskunnallisten muutoksien myötä.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella niitä tapoja, joilla maahanmuuttajista puhutaan; miten heterogeenisestä ryhmästä puhutaan yhtenä, millaisia diskursseja maahanmuutosta tuotetaan ja miten maahanmuuttoa pyritään hallitsemaan. Yhdessä edellä mainitut myös muodostavat tutkimuksen tutkimusongelman. Sosiologialle tämän tutkimuksen on tarkoitus antaa välineitä ja keinoja havaita niitä tapoja, joilla totuuksia maahanmuuttajista yhteiskunnassa tuotetaan ja millä eri tavoilla maahanmuuttoa pyritään suomalaisessa yhteiskunnassa hallitsemaan.

Helsingin Sanomat on Suomen luetuin päivittäin ilmestyvä sanomalehtijulkaisu, jolla on Wikipedian mukaan päivittäin keskimäärin 905 000 lukijaa. Se on myös levikiltään suurin pohjoismaalainen sanomalehti, vuonna 2011 Helsingin sanomien levikki oli 365 994 (Aikakauslehdet 2012). Helsingin Sanomat tavoittaa siis päivittäin suuren osan, jopa noin kaksikymmentä prosenttia, suomalaisista. Lisäksi Helsingin Sanomilla on internetsivut, joilta voi lukea samat uutiset osittain maksullisina.

Menetelmäksi pro gradu- tutkielmaani olen valinnut diskurssianalyysin sen sanomalehtiaineistoon sopivuuden takia. Tutkimuksessani analysoin aineistossani esiintyviä diskursseja, eli Helsingin Sanomissa käytyä keskustelua maahanmuuttajista. ”Keskustelu” tarkoittaa tässä tutkimuksessa kaikkia kirjoituksia, joissa on kirjoitettu maahanmuuttajista Suomessa. Näitä ovat pääkirjoitukset, uutiset, kolumnit ja mielipidekirjoitukset. Tutkimuskysymyksiäni ovat ”Minkälaisissa diskursseissa maahanmuuttajat esiintyvät Helsingin Sanomissa 2000-luvulla?”, ”Mitä muutoksia maahanmuuttokeskustelussa on

tapahtunut Helsingin Sanomissa 2000-luvulla?” sekä ”Miten maahanmuuttoa pyritään hallitsemaan?”

Diskurssianalyysistä on kirjoitettu paljon erilaisia teoksia, ja sitä on tapana käyttää menetelmänä tutkimuksessa silloin, kun halutaan tarkastella, miten jokin asia on sanottu. Sanomalehtiaineistoon diskurssianalyysiä voidaan käyttää, kun halutaan tarkastella, millaisia erilaisia merkityksiä ja ”totuuksia” aineistoon sisältyy. Etenkin sanomalehtien artikkelit luetaan usein kriitikittömästi ja toimittajan puolueettomuuteen uskoen – mutta voiko mikään kirjoitus olla täysin objektiivinen? Diskurssianalyttisesti ajateltuna objektiivista tekstiä ei ole olemassa, vaan kaikki tuottamamme teksti on riippuvaista kontekstista. Sanomalehtiaineistoa lähestyttäessä niin, että halutaan myös tutkia, mitä rivien väliin sisältyy, on lähtökohta väistämättä ainakin hieman kriittinen.

Tutkin aineistoani myös siltä kannalta, minkälaisia diskursseja maahanmuuttajista käytetään. Vähemmistöjen asemalle ei suinkaan ole merkityksetöntä, miten heidät mediassa kuvataan. Huomionarvoista on myös se, mitä heistä ei kirjoiteta. Jos maahanmuuttajista kirjoitettaessa diskurssit ovat jatkuvasti ongelmakeskeisiä tai kirjoittajana on jatkuvasti tai lähes aina valtaväestön edustaja, voi monenlaisia totuuksia jäädä sanomatta.

Keskeisiä käsitteitä tutkimuksessani ovat toiseus, identiteetti, monikulttuurisuus ja hallinta. Kolme ensimmäistä ovat usein käytettyjä maahanmuuttotutkimuksessa. Hyödynnän Peter Millerin ja Nikolas Rosen (2010) ajatusta hallintamentaliteetista läpi tutkimuksen ja pohdin, millä tavoilla maahanmuuttoa ja siihen liittyviä asenteita pyritään hallitsemaan. Tiedotusvälineillä on roolinsa valtarakenteiden tuottamisessa, toiseuden määrittelyssä ja diskurssien tuottamisessa identiteeteissä.

Tämä tutkimus sisältää kuusi lukua. Johdantoluvussa olen esitellyt tutkimusasetelman, -kysymykset, -ongelman ja aineiston. Toisessa luvussa esitellään ne käsitteet ja menetelmä, jolla aineistoa on lähestytty. Näitä ovat identiteetin, toiseuden, monikulttuurisuuden ja hallinnan käsitteet ja diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä. Lisäksi pohdin sanomalehtiaineistoa tutkimuskohteena. Luvut kolme, neljä ja viisi ovat tämän tutkimuksen varsinaiset analyysiluvut. Luvussa kolme tarkastelen työn merkitystä maahanmuuttokeskustelussa. Työhön liittyvästä maahanmuuttokeskustelusta olen nostanut

esille työn merkityksen kotouttajana, maahanmuuttajat tulevaisuuden työvoimana sekä maahanmuuttajan työntekijänä. Neljännessä luvussa käsittelen maahanmuuttajista tuotettuja uhridiskursseja. Maahanmuuttajien voidaan nähdä olevan uhreja usealla eri tavalla; heidän voidaan katsoa olevan oman kulttuurinsa uhreja, sodan uhreja tai suomalaisen byrokratian uhreja. Viimeisessä analyysiluvussa käsittelen monikulttuurisuuskeskustelua vuosina 2008–2012, jolloin se havaintojeni mukaan muuttui yhteiskunnallisten tapahtumien, erityisesti vuoden 2008 kunnallisvaalien, seurauksena. Luvun kahdessa ensimmäisessä alaluvussa esittelen kaksi monikulttuurisuuskeskusteluun läheisesti liittyvää käsitettä ja ilmiötä, suvaitsevaisuuden ja rasismien. Lopuksi esittelen vuosina 2008–2012 käydyt keskustelun maahanmuuttokeskustelusta.

1.1. Aineisto

Tämä pro gradu- tutkimus on aineistolähtöinen tutkimus. Olen käynyt läpi Helsingin Sanomien verkkoarkistosta löytyvät maahanmuuttoon ja maahanmuuttajiin liittyvät uutiset, artikkelit ja mielipidekirjoitukset vuosilta 2000–2012 pois lukien ulkomaan-, urheilu ja auto-osiot. Näin siitä syystä, että tutkimuksessani tutkitaan suomalaista maahanmuuttokeskustelua, joten ulkomaiden maahanmuuttaja-aiheiset kirjoitukset eivät liity tähän tutkimukseen. Auto- ja urheiluosiot jätin niiden epärelevanttiuden takia pois. Verkkoarkisto sisältää samat uutiset kuin painettu lehti, eli pelkästään internet-sivulla julkaistuja uutisia ei ole käytetty aineistona tässä tutkimuksessa. Käytännössä aineistonkeruu on toteutettu Helsingin Sanomien digilehden arkistossa hakusanoilla maahanmuutto ja maahanmuuttaja (komento maahanmuutto* OR maahanmuuttaja*). Tämä tuottaa yhteensä 5430 osumaa.

Aineiston laajuuden takia olen valinnut tiettyjä diskursseja, jotka esiintyvät aineistossa koko ajanjakson: työn, uhriuden ja monikulttuurisuuden diskurssit, joista viimeinen käsittelee rasismien ja suvaitsevaisuuden lisäksi keskustelua maahanmuuttokeskustelusta. Helsingin Sanomien verkkokeskustelua en ole tässä tutkimuksessa tutkinut. Keskustelua on käyty 2000-luvulla myös muista aiheista enemmän tai vähemmän hetkellisesti. Perussuomalaiset, ja etenkin heidän puheenjohtajansa Timo Soini ja kansanedustaja Jussi Halla-aho (vuodesta 2011) saavat paljon palstatilaa maahanmuuttoon liittyvässä uutisoinnissa. Lisäksi 2000-luvulla on kirjoitettu esimerkiksi kouluista, joissa on paljon maahanmuuttajaoppilaita, maahanmuutosta vaaliteemana, maahanmuuttajiin kohdistuvasta ja heidän tekemästään

väkivallasta ja niin edelleen. Aineistoni on niin laaja, etten voinut käsitellä tässä tutkimuksessa kaikkea käytyä keskustelua. Olen valinnut diskursseja, jotka esiintyvät koko 2000-luvun, poikkeuksena viimeinen luku, jonka haluisin mukaan siitä syystä, että maahanmuuttokeskustelussa tapahtui mielenkiintoinen käänne vuonna 2008 — alettiin puhua siitä, millaista maahanmuuttokeskustelun tulisi olla.

Helsingin Sanomien luonne suurena, vakavasti otettavana sanomalehtenä antaa sille valtaa, mutta toisaalta myös rajoittaa mahdollisuuksia. Sanomalehdillä on taloudellisia intressejä ja niillä on osittain paineita kirjoittaa siitä, mistä uskovat lukijoiden olevan eniten kiinnostuneita. Lisäksi kieli on erilaista arvostetussa julkaisussa kuin esimerkiksi internetissä. Helsingin Sanomissa ei ole esitetty erityisen radikaaleja argumentteja suuntaan tai toiseen maahanmuuttoon liittyen 2000-luvulla, suurimmat mielipide-erot ovat luettavissa Mielipidepalstalta.

Maahanmuuttoa, maahanmuuttajia ja maahanmuuttokeskustelua on tutkittu Suomessa 2000-luvulla paljon. Aihepiiristä on kirjoitettu lukuisia yhteiskuntatieteellisiä opinnäytetöitä, artikkelikokoelmia ja väitöskirjoja. Näistä tuotoksista paljon antoivat tälle tutkimukselle Karina Horstin väitöskirja Vierauden rajat (2005) sekä Suvi Keskisen, Anna Rastan ja Suvi Tuorin toimittama artikkelikokoelma En ole rasisti, mutta...(2009) ja Anna Rastan, Laura Huttusen ja Olli Löytyn toimittama artikkelikokoelma Suomalainen vieraskirja (2005). Tämä pro gradu-tutkimus sijoittuu sosiologian lisäksi viestinnän ja politiikkatieteiden kentille. Oman tutkimukseni tarkoitus on laajentaa tietoisuutta siitä, miten maahanmuuttajista Suomen suurimmassa sanomalehdessä kirjoitetaan ja kuinka heidät heterogeenisyydestään huolimatta luetaan jatkuvasti samaan ryhmään, ja minkälaisia seurauksia näillä diskursseilla voi olla. Usein maahanmuuttotutkimuksen keskiössä ovat tietyt maahanmuuttajaryhmät tai esimerkiksi rasismi. Tässä tutkimuksen kiinnostuksen kohde on maahanmuuttokeskustelu.

Maahanmuuttotutkimusta tekevät usein valtaväestön edustajat, joihin itsekin kuulun. Lukiessani suomalaista maahanmuuttotutkimusta havaitsin, että usealla tutkijalla saattoi olla maahanmuuttoa perheessä, esimerkiksi muualta muuttanut puoliso tai adoptiolapsia. Oma suhteeni maahanmuuttoon ei ole yhtä henkilökohtainen. Olen ollut kiinnostunut maahanmuutosta koko opiskeluaikani ja työskennellyt turvapaikanhakijoiden kanssa, joka on lisännyt kiinnostustani aiheeseen. Työyhteisössäni on ollut useita pakolais- ja muita

maahanmuuttotaustaisia henkilöitä, ja tuttavapiiriini kuuluu työn ja rakkauden perässä Suomeen muuttaneita. Olen henkilökohtaisten kokemuksieni kautta huomannut, miten kirjava joukko nämä ”maahanmuuttajat” ovat, joista lehdissä kirjoitetaan usein yhtenä ryhmänä.

Maahanmuuttotutkimuksessa tutkijan positio ei ole ongelmaton. Yhtenä suurimpana ongelmana pidän sitä, haluaako tutkija esimerkiksi käyttää edes käsitettä ”maahanmuuttaja” sisällyttäen siihen heterogeenisen joukon ihmisiä, joilla ei välttämättä ole keskenään mitään yhteistä. Tämänkaltaisen yleistyksen toistaminen tutkimuksessa tuottaa ristiriitoja tutkijalle: haluanko itse käyttää tätä samaa yleistystä tutkimuksessani ja sortua samalla itse yleistykseen? Tämä tutkimus ei kuitenkaan olisi ollut mahdollinen ilman ”maahanmuuttaja”-käsitettä, koska aineistossa maahanmuuttajista puhutaan lähes aina maahanmuuttajina sen kummemmin erittelemättä.

2 Maahanmuuttokeskustelu diskurssianalyttisesti ymmärrettynä

Lähestyn tässä tutkimuksessa maahanmuuttokeskustelua diskurssianalyysia menetelmänä hyödyntäen neljän keskeisen käsitteen kautta: identiteetin, toiseuden, monikulttuurisuuden ja hallinnan käsitteiden. Nämä käsitteet ovat ymmärrettävissä monilla eri tavoilla, joten olen katsonut tarpeelliseksi määritellä, mitä ne tässä työssä tarkoittavat. Näiden teoreettisten työkalujen avulla olen yrittänyt ymmärtää, minkälaisia ”totuuksia” maahanmuuttajista keskustellessa muodostetaan, millä eri tavalla maahanmuuttajat näyttäytyvät valtaväestölle Helsingin Sanomien kirjoitusten kautta, miten maahanmuuttajille tarjotut identiteetit muodostuvat ja kuinka toiseutta tuotetaan ja miten maahanmuuttoa pyritään hallitsemaan.

2.1. Käsitteet: identiteetti, toiseus, monikulttuurisuus ja hallinta

2.1.1. Identiteetti

Identiteetin käsitteellä on pitkä historia. Stuart Hall (1999, 21–23) on listannut kolme eri ajoille ominaista käsitystä identiteetistä. Aluksi identiteetin ajateltiin olevan jotain pysyvää, ikään kuin ihmisen keskus, joka vain kehittyi ihmisen elinaikana, mutta pysyi perusolemukseltaan samana. Sosiologian klassinen ajatus identiteetistä sisälsi jo hieman vuorovaikutuksellisuutta: subjektilla nähdään edelleen olevan ”sisäinen minä”, mutta se muotoutuu ja muokkautuu jatkuvassa dialogissa ”ulkopuolella” olevien kulttuuristen maailmojen ja niiden tarjoamien identiteettien kanssa. Tämä on moderni käsitys identiteetistä. Nykyään kuitenkin sanotaan subjektin ja sosiaalisen maailman olevan liikkeessä eikä subjektin nähdä olevan yhtenäinen ja vakaa identiteetti, vaan se on entistä pirstoutuneempi. Se ei koostu vain yhdestä, vaan monista identiteeteistä, jotka voivat toisinaan olla ristiriidassa keskenään tai jopa yhteen sopimattomia toisiinsa nähden. Tästä syntyy postmoderni subjekti, joka tarkoittaa, että identiteetistä muodostuu ”liikkuva juhla”, se muotoutuu ja muokkautuu jatkuvasti suhteessa niihin tapoihin, joilla meitä puhutellaan ja representoidaan ympäröivissä kulttuurisissa järjestelmissä. Ei ole olemassa eheää ”minää”, vaan postmoderni subjekti on historiallisesti määrittynyt biologisen sijasta.

Maahanmuuttajien identiteetti koostuu monesta eri osasta ja siihen vaikuttaa konkreettisen ympäristön lisäksi se, miten maahanmuuttajat Suomessa representoidaan. Käsitykset minästä muodostuvat yhdessä lähtö- ja tulomaiden kulttuurien kanssa ja lisäksi suhteessa muihin ihmisiin. Nämä käsitykset voivat olla suuressakin ristiriidassa keskenään. Myös oma kansallinen identiteetti voi uuteen maahan muuttaessa vahvistua sen sijaan, että tulija omaksuisi itselleen tulomaan kansallisen identiteetin piirteitä.

Hall pohtii paljon kulttuurisen identiteetin kysymyksiä. Kansalliset kulttuurit ovat modernissa maailmassa keskeisiä kulttuuristen identiteettien lähteitä. Kansalliset kulttuurit syntyvät kulttuurisista instituutioista, symboleista ja representaatioista. Kansallinen kulttuuri on diskurssi, joka muokkaa käsityksiä itsestämme. (Hall 1999, 45–47.) Nämä diskurssit ja käsitykset ”meistä”, jolla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan Suomen valtaväestöä, muokkaavat myös käsityksiä ”muista”. Muut syntyvät aina suhteessa meihin. Seija Tuulentie (2001, 20) on pohtinut väitöskirjassaan suomalaisen kansallisen identiteetin rakentumista saamelaiden oikeuksista puhuttaessa. Hän kirjoittaa, että sosiologian kannalta identiteeteissä ei ole niinkään kiinnostavaa sen tarkastelu, millaisena pidämme itseämme tai identiteettiin kuuluvien piirteiden luettelointi. Tuulentien mukaan identiteetin täsmällinen määrittely ei ole edes mahdollista, koska identiteetit eivät ole koskaan loppuun saatettuja, vaan kyse on enemmänkin jatkuvista identifikaation prosesseista.

Identiteettejä on mahdollista tarkastella monella muullakin tavalla kuin Hallin ”postmodernilla subjektilla”. Lähellä Hallin näkemystä on esimerkiksi identiteetin ymmärtäminen narratiivisena: narratiivisella identiteetillä viitataan subjektiviteettiin, joka ei ole epäyhtenäinen tapahtumien jatkumo, muttei myöskään muuttumaton substanssi. Monimuotoiset tapahtumat muodostuvat yhtenäiseksi identiteettikertomukseksi, identiteetin tuottama subjektiviteetti ei voi olla narratiivisesta näkökulmasta eheä. Identiteetin katsotaan olevan jatkuvasti hajaantunut ja vaillinainen. Identiteetin eheytymistä vastustavat monet asiat, keskeisimpänä se, että se määrittyy erojen kautta, ei niiden ulkopuolella. (Sintonen 1999, 51–52.)

Myös maahanmuuttajien identiteetit määrittyvät erojen kautta, muuten edes koko termi ”maahanmuuttaja” ei olisi mahdollinen. Narratiivisessa identiteetinmäärittelyssä keskeistä on elämänkerrallisuus, johon aineistoni ei sovi. Identiteetin määrittäminen vuorovaikutuksessa

muiden kanssa on kuitenkin omalle tutkimuksellenikin keskeinen ajattelutapa. Koska identiteetit muodostuvat vuorovaikutuksessa, on myös maahanmuuttajista kerrottu osa maahanmuuttajien käsitystä itsestään ja omasta identiteetistään. Esimerkiksi maahanmuuttajien lapsille nämä kertomukset, etenkin silloin, kun lehtikirjoituksessa on kyse heidän vanhempiansa kansallisuudesta, voivat muuttua merkityksellisiksi. Henkilökohtainen kosketus kotimaahan voi olla vähäistä, ja tällöin kertomukset esimerkiksi siitä ”millaisia somalit ovat”, voivat muodostua keskeisiksi. Usein ulkoiset määrittelyt alkavat toteuttaa itseään identiteetissä, vaikka ennen ei olisikaan pitänyt itseään ”tietynlaisena”. Maahanmuuttajien lisäksi maahanmuuttokeskustelussa tuotettiin identiteettejä myös suomalaisille. Etenkin keskustelussa maahanmuuttokeskustelusta pohdittiin, minkälaisena suomalaisuuden toivotaan näyttäytyvän.

2.1.2. Toiseus, me ja muut

Toiseutta analysoidessa analyysin kohteena ovat historiallisesti ja arkisessa toiminnassa muodostuneet ja muodostavat katsomisen ja esittämisen tavat sekä se, miten toiseuttaminen näkyy sosiaalisissa kohtaamisissa. Tutkimuksissa voidaan myös tarkastella niitä käytännön seurauksia, joita jonkin tai jonkun toiseksi näkeminen ja esittäminen aiheuttavat. Toiseuden käsitteen avulla jäsennetään suhdetta tutun ja vieraan tai normin ja poikkeuksen välillä. Sen avulla on mahdollista kuvailla valtasuhdetta, jossa jokin ymmärretään paitsi erilaiseksi myös toista alemmaksi ja josta seurauksena on arvottava hierarkia. Tiivistettynä kyse on kahden asian välisestä erosta, mutta erot tutun ja vieraan välillä eivät muodostu tasa-arvoisesti, vaan toisesta, esimerkiksi maahanmuuttajasta ja hänen kulttuuristaan tehdään vähempiarvoinen, toinen. (Löytty 2005, 162.)

Omassa tutkimuksessani toiseuden tuottamista tutkitaan maahanmuuttokeskustelun kautta. Erilaisissa kirjoituksissa muodostuu valtasuhteita kantaväestön ja maahanmuuttajien välille ja niissä esiintyvät hierarkkiset roolit. Maahanmuuttajia ei nähdä tasavertaisina esimerkiksi työmarkkinoilla, vaan heidän tulisi esimerkiksi tehdä töitä, joita valtaväestö ei tee. Käsite maahanmuuttaja on jo itsessään toiseutta tuottava, sillä tehdään eroa meidän ja heidän välille, muodostuu asetelma ”me ja muut” (Bauman 1997).

Kuten aiemmin todettiin, identiteetti muodostuu usein erojen kautta ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa. ”Me ja he” on vastapari, joka saa merkityksensä ainoastaan yhdessä

vastakkaisuudestaan. Zygmunt Bauman (1997, 53–55) on kirjoittanut ”me ja he”- jaottelusta, joka joskus luokitellaan sosiologiassa myös sisä- ja ulkoryhmiksi. Sisä- ja ulkoryhmien identiteetit muotoutuvat vastakkainasettelusta. Ulkoryhmä on kuvitteellinen vastavoima, jonka sisäryhmä tarvitsee identiteetilleen, eheydelleen ja emotionaaliselle tasapainolleen.

2.1.3. Monikulttuurisuus

Monikulttuurisuus on käsitteenä vaikea määritellä, koska siihen sisältyy usein käsitteitä, joita ei ole erikseen määritelty. Yksinkertaisimmillaan monikulttuurisuudella tarkoitetaan sitä, että yhteiskunnassa elää rinnakkain monia, kulttuuriltaan toisistaan poikkeavia ryhmiä. Monikulttuurisuudella ei ole Suomessa käsitteenä vakiintunutta käyttötapaa, vaan se riippuu asiayhteydestä. (Rastas, Huttunen & Löytty 2005, 19–21.)

Tässä tutkimuksessa monikulttuurisuus käsitteenä esiintyy pääasiallisesti viimeisessä analyysiluvussa. Monikulttuurisuuskeskustelu tarkoittaa tässä tutkimuksessa sitä keskustelua, joka on syntynyt maahanmuuton ja siihen liittyvien käsitteiden, kuten suvaitsevaisuuden ja rasismien ympärille. Monikulttuurisuus paikantuu tutkimuksessa yhteiskunnallisena ilmiönä ja monikulttuurisuuskeskustelu on yhteiskunnallista keskustelua maahanmuutosta.

2.1.4. Hallinta

Maahanmuuttoa pyritään hallitsemaan erilaisin keinoin yhteiskunnassa. Usein hallinnan ajatellaan olevan lähtöisin valtiosta, mutta todellisuudessa hallintaa tapahtuu monien muidenkin toimijoiden piirissä. Valtio antaa raamit siihen, miten maahanmuuttopolitiikkaa toteutetaan, mutta esimerkiksi kotouttamisohjelmien toteuttamisesta vastaavat kunnat tai työ- ja elinkeinotoimistot. Valtiolla ei lisäksi ole mahdollisuuksia vaikuttaa esimerkiksi rajalle saapuvien turvapaikanhakijoiden määrään. Suomessa valtio on kuitenkin suurin yksittäinen maahanmuuton hallitsija.

Hyödynnän tässä tutkimuksessa Millerin & Rosen (2010, 28–30) hallintamentaliteetin käsitettä. Millerin ja Rosen käsitys hallintamentaliteetista juontaa juurensa Michel Foucault’n hallintamentaliteettiin (governmentality). Miller ja Rose ovat eritelleet tästä hallintatavasta (governing) kaksi eri aspektia, hallinnan rationaliteetit sekä ohjelmat ja teknologiat. Tällä erottelulla Miller ja Rose pyrkivät kuvaamaan sitä sisäistä yhteyttä, joka vallitsee ilmiön

esitys- ja tuntemistavan ja sen muuttamiseksi kaavaillun toiminnan välillä. Rationaliteeteilla tarkoitetaan ajattelutyyplejä, tapoja, joilla todellisuus on mahdollista tehdä ajateltavaksi siten, että se mukautuu laskelmoitavaksi ja ohjelmoitavaksi. Rationaliteetteja voivat olla esimerkiksi moraalioppi, niiden perustana olevat tiedon muodot, niiden sanonnat ja retoriikka sekä työnjako niiden viranomaisten välillä, joita ne edellyttävät ja jotka saavat niiden valtuutuksen. Toinen aspekti, teknologiat, koostuvat ihmisistä, tekniikoista ja instituutioista, käyttäytymisen ohjausvälineistä. Jotta rationaliteetit voisivat olla tehokkaita, on niiden löydettävä joku tapa toteutua ja tehdä itsensä välineelliseksi. Miller ja Rose kutsuvat näitä teknologioita ihmisteknologioiksi, joilla viitataan kaikkiin välineisiin, työkaluihin, tekniikoihin, henkilöstöihin, materiaaleihin ja koneistoihin, joiden avulla vallan haltijat kykenevät ymmärtämään ihmisten henkilökohtaista ja kollektiivista toimintaa ja vaikuttamaan siihen usein hyvinkin kaukana toisistaan olevissa paikoissa.

Maahanmuuttokeskustelussa hallinta on jatkuvasti läsnä, maahanmuuton hallintakäytäntöjen lisäksi pohditaan sitä, kuinka maahanmuuttoa tulisi hallita tulevaisuudessa ja mitkä olisivat sellaisia keinoja, joiden avulla Suomi voisi houkutella esimerkiksi ulkomaista työvoimaa. Valta on myös läsnä hallinnassa, ja diskursseilla voidaankin tuottaa erilaisia valtasuhteita. Jo käsitepari ”valtaväestö ja maahanmuuttajat”, joka esiintyy tässä tutkimuksessa väistämättä usein, sisältää valtasuhteen. Suomi on pohjoismainen hyvinvointivaltio, jossa valtiolla on yleismaailmallisesti katsottuna suuri rooli yksilön elämässä. Valtio tarjoaa palveluita, mutta vaatii vastuuta myös yksilöltä esimerkiksi verojen avulla. Kunnissa toimii monia viranomaisia, joilla on mahdollisuuksia tehdä interventioita kansalaisten elämään tarpeen vaatiessa. Myös maahanmuuttoa ja maahanmuuttajia pyritään ohjaamaan ja valvomaan valtion taholta esimerkiksi erilaisten ohjelmien ja suunnitelmien avulla. Analyysiluvuissa käytän Millerin ja Rosen hallintamentaliteettia työkaluna pohtiessani maahanmuuton hallintaa.

2.2. Maahanmuuttajat Suomessa

Suomessa on länsieurooppalaisittain katsottuna vain vähän maahanmuuttajia. Vuonna 2012 ulkomailla syntyneiden määrä Suomessa on ollut 285 471 (Tilastokeskus), joka tarkoittaa noin 5,5 prosenttia koko väestöstä. Suurin osa ulkomailta muuttaneista, noin kaksi kolmasosaa, on muuttanut Suomeen perhesiteiden, kuten avioitumisen tai

perheenyhdistämisen takia. Työperäinen maahanmuutto on ollut harvinaista 1990- ja 2000-luvuilla, vain noin 5–10 prosenttia maahanmuuttajista on muuttanut Suomeen työn perässä. Suomi on ollut perinteisesti enemmän maastamuuttomaa kuin maahanmuuttomaa, vasta 1980-luvulta lähtien maahanmuutto on ollut yleisempää kuin maastamuutto. Pakolaisten määrä on kasvanut 1980-luvun lopulta lähtien, mutta pakolaiset muodostavat edelleen vähemmistön Suomen maahanmuuttajista. (Jaakkola 2009, 16.) Maahanmuuttajien lukumäärä kasvoi Suomessa merkittävästi 1990-luvulla: heidän määränsä nelinkertaistui pääasiassa turvapaikanhakijoiden ja entisen Neuvostoliiton alueelta tulevien inkerinsuomalaisten ja muiden etniseltä taustaltaan suomalaisten paluumuuttajien ansioista. Eniten maahanmuuttajia on Venäjältä ja Viirosta. (Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä & Reuter 2004, 17–18.) Suurin yksittäinen pakolaisryhmä on somalit (Tiilikainen 2003, 52).

Suomeen muuttaa ihmisiä ulkomailta useiden eri syiden takia, mutta julkisessa keskustelussa maahanmuuttajista on tapana puhua yhtenä ryhmänä. Tässä tutkimuksessa käytetään myös käsitettä maahanmuuttaja, vaikka se ei pidä sisällään maahanmuuttosyiden moninaisuutta. Aineistossa keskustelun kohteena on useimmiten maahanmuuttaja ilman tarkempia määreitä. Tutkimuksessa esiintyy kuitenkin joitakin eri maahanmuuttajakäsitteitä, joiden merkitystä kuvaan seuraavassa lyhyesti:

Maahanmuuttaja on uudissana, joka on otettu käyttöön korvaamaan siirtolaisen käsitteen, joka nykymerkityksessä viittaa ensisijaisesti työperäiseen maahanmuuttoon. Maahanmuuttaja pitää sisällään kaikki eri syistä muuttaneet (Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 25), joita voivat olla esimerkiksi työ, pakolaisuus, opiskelu, perheenyhdistäminen tai avioliitto.

Pakolainen on henkilö, jolle myönnetään kansainvälistä suojelua kotimaansa ulkopuolella. Hän on jättänyt kotimaansa, koska hänellä on perusteltuja syitä pelätä tulevansa vainotuksi kotimaassaan. (Pakolaisneuvonta ry.)

Kiintiöpakolaisella tarkoitetaan pakolaisleiriltä Suomeen valittuja pakolaisia (Martikainen ym. 2006, 25). Kiintiöpakolaiset saavat pakolaisstatuksen Suomesta. Kiintiöpakolaisten määrä on ollut viime vuosina Suomessa 750. (Pakolaisneuvonta ry.)

Turvapaikanhakija saapuu maahan itsenäisesti ja hänellä on lupa ylittää raja ilman passia ja viisumia. EU:n jäsenmaasta turvapaikkaa anova saa luvan oleskella tulomaassa hakemuksensa käsittelyn ajan. Jos turvapaikanhakija on aiemmin hakenut suojelua jostain toisesta EU-maasta, tullut Suomeen jonkun toisen EU-maan kautta tai hänellä on toisen EU-maan

myöntämä viisumi, käännättävät Suomen viranomaiset hänet takaisin sinne. (Viitanen & Tähjä 2010, 6–7.)

Paperiton tai *laiton siirtolainen* on henkilö, joka asuu maassa ilman oleskelulupaa. (Viitanen & Tähjä 2010, 5.)

2.3. Diskurssianalyysi menetelmänä

Diskurssianalyttisessä lähestymistavassa tutkimuksen ytimessä ovat kieli, toiminta ja tilanne sekä näiden kolmen välinen vuorovaikutus. Kielenkäytön nähdään olevan osa yhteiskunnallista toimintaa ja tällä toiminnalla on reunaehdoja ja seurauksia. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 20.) Diskurssianalyysi ei ole yhtenäinen menetelmä, teoria tai metodologia eikä näin ollen ole yhtä tapaa tehdä diskurssianalyysiä. Erilaista diskurssianalyttistä tutkimusta yhdistää ajatus siitä, että kieli ja todellisuus ovat yhtä ja että todellisuus ei toistu kielessä sellaisenaan vaan on diskursiivisen toiminnan tulos. (Jokinen 2004, 191.)

Diskurssianalyysissä kielenkäyttäjät eivät ole ”informantteja”, eli heidän ei oleteta paljastavan tutkijoille tai kanssatoimijoilleen yksiselitteisesti, millainen esimerkiksi heidän asenteensa tai kulttuurinsa on. Diskurssianalyysissä kiinnostus kohdistuu sen pohtimiseen, miten asioita tehdään ymmärrettäväksi kielenkäytöllä. Lähtökohtaisesti oletuksena on, että samaa ilmiötä voi tehdä ymmärrettäväksi monin eri tavoin ja kuitenkin perustellusti. Diskurssianalyysissä keskeisintä ei ole tekojen tai ilmiöiden syyt, vaan tavat, joilla toimijat kuvaavat ilmiöitä ja nimeävät niille syitä, otetaan tutkimuskohteiksi. Diskurssianalyysi on siis ”kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä.” (Suonen 1999, 18–19.)

Norman Fairclough'n (1997, 28–29) mukaan diskurssianalyysia käytettäessä huomio kiinnittyy sekä diskurssikäytäntöihin että sosiokulttuurisiin käytäntöihin. Diskurssikäytännöillä hän tarkoittaa esimerkiksi tiedotustyöläisten tapoja tuottaa tekstejä, yleisön tapoja ottaa tekstit vastaan ja tiedotusvälineiden tekstien yhteiskunnallista jakautumista. Tiedotusvälineiden tuottamaa tekstiä on Fairclough'n mukaan analysoitava diskurssina ja analyysin tulee olla osa diskurssianalyysia. Fairclough kirjoittaa, että diskurssikäytännön kontekstin osat voivat muodostua useista eri sosiokulttuurisen

käytännöntasoista, ja on jaotellut ne ”tilannekohtaisiin”, ”institutionaalisiin” sekä ”yhteiskunnallisiin”. Diskurssianalyysissa pyritään jäljittämään tekstien, diskurssikäytäntöjen ja sosiokulttuuristen käytäntöjen välisiä systemaattisia yhteyksiä.

Diskurssianalyysillä on useita eri suuntauksia ja sukulaistraditioita. Arja Jokinen (1999, 37–41) kirjoittaa diskurssianalyysin suhteista sukulaistraditioihin ja toteaa, että yksiselitteistä rajaa diskurssianalyysin ja sukulaistraditioiden välille ei voida vetää, koska diskurssianalyysiä, keskusteluanalyysiä, retoriikkaa, semiotiikkaa tai etnografiaa ei ole selvärajaisena missään, vaan meillä on erilaisia tulkintoja eli konstruktioita siitä, mitä kutsumme esimerkiksi diskurssianalyysiksi tai etnografiaksi. Voidaan kuitenkin sanoa, että diskurssianalyysin teoreettinen koti on sosiaalisen konstruktionismin traditiossa. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan maailmaa ei ole mahdollista kohdata ”puhtaana”, vaan aina jostakin näkökulmasta merkityksellistettynä. Diskurssianalyysissä sosiaalisen konstruktionismin lähtökohdat otetaan vakavasti ja pyrkimyksenä on kehitellä sellaisia tapoja lähestyä ja analysoida tutkimuskohdetta, jotka olisivat sensitiivisiä niille. Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tutkimuskohteeksi valitaan sellaiset kielelliset prosessit ja niiden tuotokset, joissa ja joiden kautta todellisuutemme ja kanssakäymisemme rakentuvat.

Diskurssintutkimusta tehdään monilla eri tieteenaloilla eivätkä käsitteet ole yksiselitteisiä. Diskurssintutkimuksen keskeinen termi ”diskurssi” on monimerkityksinen ja dynaaminen, sitä voidaan käyttää konteksista riippuen käyttäen eri tavoilla. (Pietikäinen & Mäntynen, 22.) Ainakaan yhteiskuntatieteellisessä diskurssintutkimuksessa ei voi olla törmäämättä Michel Foucault'n nimeen. Foucault'n näkemykset diskurssista ovat laajasti hyödynnetyt yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Foucault katsoo diskurssien olevan historiallisia muodostelmia ja korostaa diskurssien paikallisuutta ja sitoutuneisuutta tiettyyn historialliseen tilanteeseen. Foucault ymmärtää tiedon diskursiivisten käytäntöjen muokkaamana tietona, joka ei ole niinkään tieteellistä tietoa, vaan enemmänkin paikallinen ja historiallinen muodostuma. Foucault'n diskurssin käsite viittaa erityisesti arkipäivässä käytettävän kielen tapoihin. Foucault korostaa diskurssien merkitystä myös hallinnassa ja vallassa. Valta ei ole pelkästään kontrolloivaa ja rajoittavaa, vaan se myös tuottaa ajattelua, tekoja ja sanoja. Valta on yksilössä ja rakenteissa, kielen avulla järjestämme kokemuksiamme maailmasta ja jäsenämme maailmaa itsellemme. (Kantola 2002, 63–64.)

Vallasta puhuttaessa puhutaan usein myös kriittisestä diskurssianalyysistä. Itse olen sitä mieltä, että diskurssianalyttinen lähestymistapa on jo lähtökohtaisesti kriittinen, koska diskurssianalyttiseen tutkimukseen sisältyy aina ajatus siitä, etteivät asiat ole yksiselitteisesti niin kuin ne on sanottu. Kriittisestä diskurssianalyysistä kirjoittaa kuitenkin esim. Norman Fairclough (1997, 75–77.). Puhuttaessa kriittisestä lähestymistavasta pyritään ottamaan huomioon se, että sosiaaliset käytännöt ja erityisesti kielenkäyttötavat ovat sidoksissa syy- ja seuraussuhteisiin, joita emme normaalisti juurikaan huomaa. Etenkin kielenkäytön ja vallankäytön välinen yhteys on monille epäselvä, vaikka kieli on vallankäytölle elintärkeä. Kriittisessä diskurssianalyysissä tarkastellaan kahta kielenkäytön aspektia: kieltä yhteiskunnallisena tuotoksena ja kieltä yhteiskunnallisena vaikuttajana. Tarkastelun kohteena on kuitenkin näiden aspektien välinen suhde, jännite. Kielenkäyttö rakentaa aina yhtäaikaaisesti sosiaalisia identiteettejä, sosiaalisia suhteita sekä tieto- ja uskomusjärjestelmiä. Kriittisessä diskurssianalyysissä jokaisen yhteisön diskursiiviset käytännöt mielletään verkostoiksi, joita Fairclough nimittää diskurssijärjestyksiksi. Sosiaaliset ja kulttuuriset muutokset näkyvät usein diskursseissa, jolloin diskurssijärjestykset tulevat määritellyksi uudelleen. Näin käy etenkin tiedotusvälineissä. Nämä rajat voivat olla myös yhteiskunnallisen kiistan tai konfliktin aihe, tällöin vallassa olevat ryhmät pyrkivät varmistamaan ja pitämään yllä tietyt rakenteet diskurssijärjestyksissä ja niiden välillä.

Lähden tutkimuksessani liikkeelle siitä olettamuksesta, että kielellä on valta tuottaa todellisuutta. Sari Pietikäisen ja Anne Mäntysen (2009, 53.) mukaan ajatus diskursiivisesta vallasta on keskeinen diskurssintutkimuksessa. Kielellä on kyky kuvata, rajata, haastaa, määritellä, muuttaa ja asemoida. Diskurssit vaikuttavat usealla eri tasolla, yksittäisillä kielellisillä ilmauksilla ja diskursseilla on tilanteista voimaa, mutta kieli voi olla yhteiskunnallisena ilmiönä vallan kohde ja väline. Diskursseilla on ”representationaalista kuvausvoimaa”, joka liittyy diskurssien kykyyn kuvata ja esittää maailman tapahtumat ja ihmiset ”totena” tai ”tapahtuneena”. Asioiden esittäminen totena, niiden syy- ja seuraussuhteet ja millaisiin arvojärjestelmiin niiden ajatellaan perustuvan muodostavat tietokäsityksiä ja -rakennelmia. Diskurssilla on keskeinen rooli tässä prosessissa. Omassa tutkimuksessani diskurssilla on merkitys valtasuhteiden rakentajana, ilmiöiden kuvaajana ja identiteettien luojana.

Diskurssianalyysi menetelmänä jättää tutkijalle paljon valinnanvapautta. Samaa aineistoa on mahdollista tulkita usealla eri tavalla, vaikka menetelmä olisikin sama, diskurssianalyysi. Tässä piilee sekä diskurssianalyysin viehätys että haasteellisuus. Tutkijan on perusteltava argumenttinsa huolellisesti. On myös pohdittava omaa suhdettaan ja positiotaan argumenttoijana, omia motiivejaan ja tutkimuksen tarkoituksia.

Oma aineistoni on suurimmilta osin sellainen, joka mielletään usein puolueettomaksi. Helsingin Sanomat on Suomen luetuin sanomalehtijulkaisu, jota luetaan kaikkialla Suomessa ainakin jonkin verran. Ammattitoimittajat pyrkivät varmasti usein neutraaliin suhtautumistapaan ja puolueettomuuteen tarkoituksenaan kuvata jotain ilmiötä sellaisena kuin se on. Tärkeää on kuitenkin huomioida, että he kuvaavat ilmiötä aina siitä näkökulmasta, miten kyseinen ilmiö juuri heille näyttäytyy. Myös toimittajat ovat oman kulttuurinsa tuotteita, jotka pitävät huomaamattaan tiettyjä asioita itsestäänselvyyksinä. Aineistossani toimittajien kirjoittamista artikkeleista ja uutisista poikkeavat mielipidekirjoitukset. Nimensä mukaisesti kysymys on mielipiteistä, ei välttämättä tiukasta faktasta.

Suomalaiselle maahanmuuttotutkimukselle tyypillistä on, että tutkija on valtaväestön edustaja eikä hänellä ole omakohtaista kokemusta siitä, millaista on olla maahanmuuttajana Suomessa. Näin on myös oman tutkielmani laita. Myös suurin osa aineistoni ”kirjoittajista” on valtaväestön edustajia: meillä on siis periaatteessa käytössämme samat kulttuurin muokkaamat tulkintaresurssit. Toisaalta voidaan ajatella, että ihmisten kokemukset maahanmuuttajista vaihtelevat paljon, ja siksi myös mahdolliset tulkinnat. Tutkijana tiedostan subjektiivisuuteni ja omat arvoni, toisaalta tutkimukseni nojaa erittäin vahvasti aineistoon ja sieltä löytyviin vihjeisiin.

Laadullisessa analyysissä ei yleensä korosteta aineiston määrällistä edustavuutta. Analyysissä ei ole juuri tapana pohtia esimerkiksi sitä, kuinka yleisiä jotkut tietyt puhutavat ovat. Vaikka tämän laadullisen analyysin tavallinen piirre on ymmärrettävä, se myös aiheuttaa ongelmia aineiston ja siitä tehtävien havaintojen edustavuuden arvioinnissa. Mistä voi tietää, ettei tutkija ole vain poiminut omaa näkökulmaansa tukevia, niin sanottuja parhaita paloja ja esitä omien ennakkokäsityksiensä mukaisia tuloksia aineistosta? (Kantola 2002, 86.) Nämä edellä mainitut, Anu Kantolan listaamat, laadullisen tutkimuksen ongelmat ovat läsnä myös omassa tutkimuksessani. Tarkoituksena ei ole kuitenkaan kuvata koko maahanmuuttokeskustelun

kaikkia ulottuvuuksia 2000-luvulla, vaan valita aineistosta näytteitä ja käsitellä tiettyjä diskursseja, kuten jo aiemmin mainitsin.

2.4. Sanomalehti tutkimuskohteena

Sanomalehti tutkimuskohteena asettaa myös tutkimukselle omat haasteensa ja erityispiirteensä. Sanomalehti muokkaa todellisuuttamme paljon yhdessä muun median kanssa. Kuvamme maailmasta ja sen tapahtumista perustuu paljolti siihen, mitä lehdistä ja internetistä luemme ja mitä televisiosta näemme. Todellisuutemme ja käsityksemme maailman järjestyksestä ovat näin ollen riippuvaisia mediasta. Omaa tutkimuskohdettani ajatellen voitaisiin tulkita, että käsityksemme maahanmuuttajista perustuu kuulopuheiden, omien kokemusten ja median kautta. Stuart Hall (1999, 98.) kirjoittaa diskurssin olevan ryhmä lausumia, joilla representoidaan tietoa. Silloin, kun jostain aiheesta esitetään lausumia tietyn diskurssin sisällä, diskurssi samaan aikaan mahdollistaa aiheen näkemisen tietyllä tavalla ja rajoittaa muita tapoja, joilla aihe voitaisiin nähdä.

Fairclough (1997, 30) on kiinnittänyt huomiota siihen, että tiedotusvälineiden puolueellisuudesta, manipuloivuudesta ja ideologiasta käytävässä keskustelussa kysymys representaatiosta on pysyvä aihe, mutta sen sijaan identiteetteihin ja suhteisiin on kiinnitetty vähemmän huomiota. Tiedotusvälineiden laaja sosiaalinen vaikutus ei ole yhteydessä vain siihen, miten valikoivasti maailmaa niissä esitellään, vaan sillä on vaikutusta myös siihen, minkälaisia sosiaalisia identiteettejä, mitä ”itsen” versioita ne projisoivat ja minkälaisia kulttuurisia arvoja ne tuovat mukanaan. Tekstiä kirjoitettaessa muodolliset valinnat, kuten kielelliset ja sanastolliset, määräävät sen, mikä merkitys valitaan, kuinka tiettyä tapahtumaa tai asiantilaa representoidaan, millä tavoin teksti osoitetaan jollekulle ja mitä identiteettejä tuodaan esiin.

Sanna Valkonen (2009, 51 & 94–95.) on tutkinut saamelaisdiskursseja muun muassa Lapin Kansassa ja Helsingin Sanomissa väitöskirjassaan ”Poliittinen saamelaisuus”. Hän tutkii erilaisia kyseisissä sanomalehdissä esiintyviä saamelaisdiskursseja. Valkonen esittää, että tiedotusvälineiden kehitys on ollut merkittävä tekijä kansallisen (saamen kansan) itsekuvan rakentumiselle. Tiedotusvälineet tuottavat ja ylläpitävät kuviteltua yhteisöä – saamelaisilla on omia medioita. (51, 94–95.) Saamelaisista, samoin kuin maahanmuuttajista, kirjoitetaan

kuitenkin myös valtaväestön medioissa, joissa molemmista väestöryhmistä luodaan erilaisia diskursseja ja tuotetaan todellisuutta heidän ”ominaisuuksistaan” valtaväestölle. Saamelaisten tapaan maahanmuuttajat ovat kuitenkin hyvin heterogeeninen ryhmä. He edustavat eri kansallisuuksia, uskontoja ja niin edelleen puhumattakaan syistä, miksi ovat tulleet Suomeen. Silti mediassa maahanmuuttajat kategorisoidaan yhdeksi ryhmäksi. Diskurssianalyysin avulla on mahdollisuus tarkastella niitä vakiintuneita käytäntöjä, joista maahanmuuttajista mediassa puhutaan. Kielen taakse sisältyy paljon kulttuurisia ”totuuksia”, joita on tarpeellista tarkastella lähemmin. Näitä niin sanottuja totuuksia analysoin tutkimuksessani.

3 Työn merkitykset maahanmuuttokeskustelussa

Suomalaiset ovat tottuneet kuvailemaan itseään ahkeriksi ja työteliäiksi, vaikka työttömyysprosentti oli vuonna 2012 7,7 prosenttia, joka tarkoittaa, että vuonna 2012 työttömänä on ollut keskimäärin yli 200 000 henkeä (Tilastokeskus 2013). Identiteetin muodostamisessa työ on yksi tärkeimmistä tekijöistä ja ahkeruutta arvostetaan korkealle. Aineistossani työ oli ehdottomasti näkyvin teema myös maahanmuuttokeskustelussa ja maahanmuuttajia määriteltiin paljon sen perusteella, ovatko he töissä vai eivät. Työn diskurssit koskivat lähinnä pakolaisia ja muita muiden syiden kuin työn perässä tulleita.

Työllistymistä pidettiin kielitaidon lisäksi tärkeimpänä integroijana suomalaiseen yhteiskuntaan. Työtä tekevä henkilö on yhteiskunnan täysvaltainen jäsen, joka on paremmin suojassa syrjäytymiseltä kuin työtön. Vuonna 2011 voimaan tulleen uuden kotouttamislain yksi päätavoitteista on maahanmuuttajien nopeampi työllistyminen (Finlex).

Maahanmuuttajat nähtiin myös pelastajina mahdolliseen tulevaisuuden työvoimapulaan. Suomalainen väestö ikääntyy ja eläköityy. Vielä ei tiedetä, kuinka paljon työpaikkoja vapautuu, kun loputkin suuresta ikäluokasta jää eläkkeelle. Lisäksi väestön vanheneminen tuo lisää töitä esimerkiksi hoitoalalle. Lapsia ei synny läheskään niin paljon kuin vanhuksia kuolee. Maahanmuuttajia kaavailtiin läpi aineiston tämän ongelman ratkaisijoiksi ja työvoimaa on jo haettu ulkomailta.

Yksi läpi aineiston esiintyvä teema oli keskustelu siitä, minkälaisia työntekijöitä maahanmuuttajat ovat ja minkälaisiin töihin heitä tulisi kannustaa ja kouluttaa. Merkille pantavaa oli, etteivät maahanmuuttajat yleensä vaikuta työllistyneen kotimaassaan kouluttautumaansa ammattiin, vaan heidän oli hyväksyttävä asemansa ja identiteettinsä uudessa ympäristössä. Suomessa korkeakoulutetut maahanmuuttajat saattavat esimerkiksi ajaa bussia pääkaupunkiseudulla.

3.1. Työ kotouttajana

Kotoutumisella tarkoitetaan yleensä sitä prosessia, jonka aikana maahanmuuttaja sopeutuu uuteen yhteiskuntaan osallistumalla työelämään ja muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan säilyttäen samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan (Himanen & Könönen 2010, 50). Työ- ja elinkeinoministeriön internetsivuilla kotoutuminen ja kotouttaminen on määritelty seuraavasti: ”Kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen. Kotouttamisella tarkoitetaan kotoutumisen monialaista edistämistä ja tukemista viranomaisten ja muiden tahojen toimenpiteillä ja palveluilla. Ensisijaisesti näitä toimenpiteitä ja palveluja järjestetään osana kunnallisia peruspalveluja sekä työ- ja elinkeinohallinnon palveluja.”

Kotouttamisesta on säädetty lailla, jonka uusin versio on tullut voimaan 1.9.2011. Alun perin laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta on vuodelta 1999 (Finlex). Sisäasiainministeriön (2011) mukaan uuden kotouttamislain tavoitteena on nopea työllistyminen. Maahanmuuttajien integroitumiseen vaikuttavat monet erilaiset asiat, yksilötason lisäksi myös vastaanottavan yhteiskunnan sosiaalinen järjestelmä ja vastaanottopolitiikka sekä maahanmuuttajaryhmän demografinen koostumus vaikuttavat sopeutumiseen (Alitolppa-Niitamo & Ali 2001, 140).

Maahanmuuttajien integroiminen suomalaiseen yhteiskuntaan on muodostunut poliittiseksi tavoitteeksi jo 1980-luvulla. Maahanmuuttajien oli lähes mahdoton työllistyä yhdeksänkymmenluvun laman aikaan ja monet aiemminkin Suomeen tulleet maahanmuuttajat menettivät työnsä. Laman hellitettyä 1990-luvun puolivälin jälkeen myös maahanmuuttajien työttömyys alkoi vähentyä. Samoihin aikoihin alettiin myös puhua kotoutumisesta integraation sijaan. Nopea ja joustava kotoutuminen määriteltiin maahanmuuttopolitiikan perustavoitteeksi vuonna 1997 annetussa Suomen hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittisessa ohjelmassa. (Liebkind ym. 2004, 30.)

Työ on Suomessa keskeinen yhteiskuntaan integroiva tekijä kaikkien ihmisten kohdalla. Tästä syystä myös maahanmuuttajien työllistyminen on tärkeää yhteiskunnallisen integraation

kannalta. Asema työmarkkinoilla heijastaa maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen asemaa yhteiskunnassa laajemminkin. Teollisuusmaissa maahanmuuttajien työllistyminen on yleensä vaikeampaa kuin valtaväestön ja työttömyysluvut ovat usein moninkertaiset. Tietyn väestöryhmän ali- tai yliedustus jollain työmarkkinoiden osa-alueella heijastaa näiden ryhmien asemaa yhteiskunnassa laajemminkin ja vaikuttaa ryhmän elinoloihin yksilö- ja yhteisötasolla. Yhden perheenjäsenen työttömyys maahanmuuttajaperheessä voi vaikuttaa koko perheen kotoutumiseen uuteen yhteiskuntaan. (Forsander & Ekholm 2001, 59.)

Historiallisesti katsottuna moderni teollisuusyhteiskunta on ollut työyhteiskunta. Työyhteiskunta on modernin kapitalismin tuottama sosiaalinen järjestys, jossa ansiotyö antaa toimeentulon, määrittelee yksilön sosiaalisen aseman, antaa sosiaalisen identiteetin, jäsentää elämänsä ja ajankäytön. ”Kuka olet?”- kysymykseen vastataan ammatilla. Työyhteiskunta jaottelee ihmiset kategorioihin, jotka ovat jossain suhteessa palkkatyöhön: työllinen, työtön, perheenemäntä, lapsi, opiskelija, työkyvytön, eläkeläinen. Sosiaalinen järjestys työyhteiskunnassa nojaa siihen, että yksilöt voidaan sijoittaa johonkin kategoriaan ja jokainen kategoria on varustettu identiteetillä ja toimeentulon lähteellä. (Julkunen 1998, 38.)

Vaikka työsuhteet ovat epävakaistuneet ja työtä tehdään muuallakin kuin ansiotyössä, esimerkiksi hoitamalla lapsia kotona (Julkunen 1998, 39–40), on työllä edelleen merkitystä sosiaalisen aseman ja identiteetin muodostumisessa. Työn merkitys maahanmuuttajille kotouttajana, identiteetin muodostajana ja kuuluvuuden tunnetta antavana tekijänä olivat havaittavissa aineistossa. Monet tahot kirjoittivat sen tärkeydestä työministeristä maahanmuuttajiin itseensä. Työtä tekevä kansalainen nähdään täysivaltaisena kansalaisena. Työministeri Lauri Ihalainen kirjoittaa uuden kotouttamislain tukevan ”maahanmuuttajan pääsyä suomalaisen yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi” ja kertoo, miksi uusi laki oli tarpeellinen:

”Uutta lakia pidettiin tarpeellisena, koska monet maahanmuuttajat jäivät nykyisin vaille työtä ja tarkoituksenmukaista koulutusta. Yhteiskunnan kannalta tämä merkitsee sitä, että inhimillistä pääomaa jää käyttämättä ja maahanmuuttajat ovat vaarassa ajautua kansalaisyhteiskunnan reunalle.”

(29.8.2011, Pääkirjoitukset, Helsingin Sanomat)

Työtä pidetään varsin suuressa arvossa ja työmaailman ulkopuolelle jäävät ”ovat vaarassa ajautua kansalaisyhteiskunnan reunalle”. Työ on tärkeä identiteetin muokkaaja niin suomalaisille kuin maahanmuuttajillekin: kun aiempi käsitys itsestä joutuu kyseenalaiseksi tai ristiriitaiseksi, voi syntyä identiteettiä koskevia ristiriitoja, dilemmoja ja kriisejä. Yksilöltä vaaditaan tällöin identiteettityötä ja identiteettineuvotteluja, joiden avulla itseä voi määritellä uudelleen. Työn ja ammatin vaihtaminen, työtehtävien ja –roolien muutos, saati työttömäksi jääminen, vaativat vähintään omien työhön liittyvien käsityksien muokkausta. (Eteläpelto 2009, 94.) Maahanmuuttokeskustelussa korostuu työn merkityksellisyys itsen arvostuksessa ja yhteiskuntaan kuuluvuuden tunteessa. Erityisen merkitykselliseksi työn tekee maahanmuuttajille se, että työn kautta arvioidaan usein maahanmuuttajan oikeutta asua uudessa kotimaassa. Myös maahanmuuttajat itse kokivat työn tärkeänä kuuluvuuden tunteen tuojana. Rehtorina työskennellyt nainen kirjoittaa maahanmuuttajakoulunkäyntiavustajasta:

”Hän sanoi, että nyt vasta - ollessaan koulussa työssä - hän tuntee kuuluvansa johonkin, kun pienet lapset tervehtivät häntä nimeltä aamulla kouluun tullessa ja sieltä päivällä lähtiessä. Hän sanoi olevansa onnellinen ensimmäistä kertaa pitkään pitkään aikaan.”

(21.1.2001, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Työnteko on luonteva keino päästä osaksi yhteiskuntaa. Kaikissa yhteiskunnissa tehdään töitä, ja siksi maahanmuuttajat itsekkin katsovat työnteon olevan tärkeä integroija. Maahanmuuttajataustainen henkilö kirjoittaa Helsingin Sanomissa omasta kokemuksestaan seuraavasti:

”Jotta kotoutuminen onnistuisi paremmin, kaikki kotouttamistoimenpiteet on keskitettävä mahdollisimman nopeaan työllistymiseen. Suurin osa maahanmuuttajista onnistuu siinä hyvin: he sopeutuvat suomalaiseen elämään ja ovat hyödyllisiä suomalaiselle yhteiskunnalle tekemällä työtä. Työnteko ja aktiivinen osallistuminen yhteiskuntaan ovat normaali elämäntapa ihan missä vain maailmassa - ei vain Suomessa.”

(15.4.2010, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Työtä tekevän maahanmuuttajan katsotaan olevan hyödyllinen maahanmuuttaja. Maksamalla verorahoja suomalaiseen yhteiskuntaan ja elättämällä mahdollisen perheensä itse, ei maahanmuuttajasta koidu kustannuksia suomalaiselle yhteiskunnalle. Maahanmuuttajanaiset

ovat usein kotona lastensa kanssa ja siksi kotoutuminen voi olla haastavaa. Tämän katsottiin koskevan myös niitä naisia, joilla oli suomalainen puoliso.

Merkillepantavaa keskustelussa ”työ kotouttajana” oli se, että siinä keskusteltiin hyvin paljon siitä, että työ on paras kotouttaja, mutta aika vähän siitä, miksi maahanmuuttajat eivät työllisty tai konkreettisista keinoista työllisyyden parantamiseksi. Argumenttia ”työ on paras kotouttaja” perusteltiin useilla eri tavoilla ja erityisesti korostettiin kielitaidon merkitystä työpaikan saannissa. Maahanmuuttajaryhmien välillä huomattiin myös eroavaisuuksia. Työttömyys koskee usein niitä maahanmuuttajaryhmiä, jotka ovat saapuneet Suomeen humanitaarisista syistä, toisin sanoen pakolaisia. Monet heistä saattavat olla pahasti traumatisoituneita esimerkiksi kidutuskokemusten takia. Tällaisten henkilöiden voi olla vaikea työllistyä ilman perusteellista apua tai jos he työllistyvät, voi työssä ilmentyä ongelmia mielenterveyden mahdollisesti ollessa järkkynyt. Tämä näkökulma ei puuttunut keskustelusta täysin:

” Juuri pakolaistaustaisilla on vaikeuksia kotoutua. Heillä on usein traumaattisia kokemuksia, ja suomalaisten asenteet heitä kohtaan ovat jyrkimmät. Kotoutuminen voi kestää kymmenenkin vuotta’, toteaa maahanmuuttojohtaja Mervi Virtanen sisäministeriöstä. Hänen mukaansa pakolaisten kotoutumista hidastaa entisestään se, että monet ovat luku- ja kirjoitustaidottomia.”

(21.8.2008, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Samassa kirjoituksessa on havahduttu myös toiseen, vain vähän keskusteltuun ongelmaan, maahanmuuttajien työmarkkinoiden ja kotouttamisohjelmien sukupuolittuneisuuteen. Monet maahanmuuttajaäidit jäävät kotiin hoitamaan lapsia eivätkä osallistu kotoutumistoimenpiteisiin, kuten kielikursseille. Tämä hankaloittaa sopeutumista ja työnsaantia. Maahanmuuttajanaisten kontaktit suomalaisiin ja yhteiskuntaan voivat olla erittäin niukat.

Kotouttamista ei pidetty aina pelkästään hyvänä asiana. Tässä mielipidekirjoituksessa kirjoittaja katsoo maahanmuuttajan voivan itse maksaa kotouttamisen:

“Nykyään turvapaikanhakijat lentävät jumbojeteillä maahamme omalla kustannuksellaan ja ovat vaatimassa kaikki mahdolliset etuudet yhteiskunnaltamme. Jos varoja löytyy kalliisiin matkalippuihin, löytyy niitä varmasti asumiseen ja muuhun kotouttamiseenkin.”

(3.3.2009, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Kyseinen kirjoittaja myös ihmettelee, miksi järjestelmästä, jossa pakolaiset valitaan pakolaisleiriltä, on luovuttu. Suomi ottaa kuitenkin edelleen kiintiöpakolaisia YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n kautta 750 joka vuosi. Turvapaikanhakijoiden määrä vaihtelee kaikissa EU-maissa vuosittain, Suomen osuus Euroopan turvapaikanhakijoista on noin prosentti, 2000-luvulla Suomeen on tullut vuosittain 1500-6000 hakijaa (Pakolaisneuvontary.). Turvapaikanhakijoihin liitetty matkustelu lentokoneilla ja etuuksien perässä tuleminen muodostaa kuvan rikkaasta ulkomaalaisesta, joka haluaa elää Suomessa mukavaa elämää.

Miller ja Rose (2010, 48–49) kirjottavat hallintamentaliteetin diskursiivisesta luonteesta. Hallinnan kentällä esiintyvien käsitteellistämistapojen, selitysten ja laskelmien analysointi vaatii kiinnittämään huomiota kieleen. Kieli ja politiikka ovat yhteydessä toisiinsa, ja politiikka tulisi sijoittaa laajempaan diskursiiviseen kenttään, jossa käsitykset asianmukaisista hallinnan päämääristä ja keinoista saatetaan yhteen ja lausutaan julki; sen analyysia Michel Foucault kutsui poliittisten rationaliteettien analyysiksi. Toisaalta Miller ja Rose väittävät, että diskurssi olisi nähtävä erityisenä kirjoittamisen, luetteloinnin, numeroinnin ja laskemisen tekniisiin välineistöihin kiinnittävänä ajatteluteknologioina, joka ”kääntää maailman diskurssiin tiedostettavana, suunniteltavissa ja hallittavana olevana kohteena.”

Kotouttamisohjelmat ovat poliittisia linjauksia, joiden avulla maahanmuuttoa ja sen lieveilmiöitä pyritään hallitsemaan ja maahanmuuttajia työllistämään. Ne ovat ikään kuin samaan aikaan sekä hallinnan rationaliteetteja että teknologioita. Millerin ja Rosen (2010, 53) mukaan ”poliittiset rationaliteetit ja poliittiset ohjelmat kykenevät leviämään niitä esiin tuovien teknologioiden avulla.” Kotouttamisohjelmat valmistellaan ministeriössä ja toteutetaan kunnissa ja työ- ja elinkeinotoimistoissa, eli rationaliteetit saavat alkunsa politiikkojen suunnittelemina ja teknologiat, joilla näitä rationaliteetteja toteutetaan, saavat muotonsa kunnissa eri virkamiesten toteuttamana. Siitä huolimatta, että maahanmuuttajat ovat saaneet oleskeluluvan, pyritään heitä hallitsemaan yksilötasolla. Henkilökohtaisessa kotouttamisohjelmassa sovitaan muun muassa suomen tai ruotsin kielen opiskelusta,

työvoimapolitiittisesta aikuiskoulutuksesta, omaehtoisesta koulutuksesta, ammatinvalintaohjauksesta, kuntoutuksesta, työharjoittelusta, lasten ja nuorten valmistavasta opetuksesta sekä muista kotoutumista edistävästä toimenpiteistä (Järvinen 2004, 52). Kotoutumistoimenpiteet ovat teknologioita (Miller & Rose 2010), joiden avulla maahanmuuttajaa pyritään hallitsemaan valtion taholta, vaikka hän oleskeluluvan saatuaan onkin niin sanotusti vapaa yksilö.

Kaiken kaikkiaan työtä vaikutetaan pitävän tärkeimpänä kotouttajana kielitaidon lisäksi. Maahanmuuttajat, jotka eivät työllisty, ovat vaarassa syrjäytyä yhteiskunnasta. Maahanmuuttajien työllistymistä toivovat aineiston perusteella sekä valtaväestö että maahanmuuttajat itse. Yhteiskunnallinen osallistuvuus, kielitaito ja työnteko, vaikuttavat olevan myös valtion intressinä maahanmuuttajien kotoutumisessa.

3.2. Tulevaisuuden työvoima

Viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana väestötekijät ovat lisänneet työvoiman tarjontaa runsaasti Suomessa. Aktiiviväestön osuus väestöstä on ollut suuri. Tulevaisuudessa väestökehityksen keskeisiksi kysymyksiksi nousevat muun muassa suurten ikäluokkien ikääntyminen, naisten keskimääräinen kokonaishedelmällisyysluku ja rajojen ylittävä muuttoliike. Väestön ikääntyessä mahdolliseen työvoimapulaan on valmistauduttava erilaisin keinoin, joista yksi on kotimaisten työvoimaresurssien rinnalla kehittää humanitaarisen maahanmuuttopolitiikan lisäksi aktiivista, työelämään suuntautuvaa maahanmuuttopolitiikkaa. Aktiivisella otteella on tarpeellista huomioida, ettei maahanmuuttoon liity lieveilmiöitä, joissa merkittävä on ulkomaisen työvoiman alihinnoittelu. Tavoitteena on, että suomalaisten ja maahanmuuttajien kanssa noudatetaan samoja työehtoja ja että ulkomaalaiset ovat suomalaisten kanssa samalla viivalla. Suomella on myös tarvetta lisätä omaa houkuttelevuuttaan. (Työministeriö 2003, 113–114, 121–122.)

Läpi 2000-luvun maahanmuuttajille on nähty maahanmuuttokeskustelussa tarvetta tulevaisuuden työvoimana. Heille tarjotaan eräänlaista pelastajan identiteettiä, maahanmuuttajien toivotaan saapuvan apuun, kun Suomi sitä tarvitsee. Valtasuhteet esiintyvät voimakkaasti työvoiman tarpeen diskursseissa. Haetaanko niissä työvoimaa vain niille aloille, joille suomalaiset eivät halua kouluttautua ja joihin väistämättä tarvitaan

tulevaisuudessa työvoimaa? Tarpeen diskurssi esiintyi monissa eri kirjoituksissa läpi aineiston. Esimerkiksi seuraavissa kirjoituksissa 2000-luvun alussa maahanmuuttajat nähtiin lähes välttämättöminä Suomelle:

“Jos väkeä ei löydy tarpeeksi, hyvinvointiyhteiskunta ei pyöri. Vanhukset eivät saa hoitoa, vaikka olisivat kuinka rikkaita. Suomalaistenkin on ehkä lähdettävä etsimään koulutettua väkeä maan rajojen ulkopuolelta, hattu kourassa.”

(5.3.2000, Sunnuntai, Helsingin Sanomat)

“Rkp: puoluehallitus hyväksyi lauantaina maahanmuuttopolitiikkaa koskevan kannanoton. Siinä keskitytään työelämään liittyvään maahanmuuttoon. Kannanotossa Rkp painottaa ‘Suomen työmarkkinoiden ratkaisevaa avaamista maassa olevalle ulkomaiselle työvoimalle’.”

(4.2.2001, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

“Suomen väestökehitys aiheuttaa tulevaisuudessa entistä kovempia paineita hankkia työvoimaa ulkomailta. Väestö ikääntyy, eivätkä nuoremmat ikäluokat kata työvoimaan syntyvää vajausta. Lisäksi joillakin työvoimapulan kanssa kamppailevilla aloilla olisi jo nyt käyttöä ulkomaiselle työvoimalle ja tämän kehityksen ennustetaan jatkuvan tulevaisuudessa.”

(12.6.2001, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

“Maahanmuuton kasvu edellyttää, että Suomi näkyy maailmalla kiinnostavana maana. Tärkeintä Suomen kiinnostavuuden lisäämisessä on, että perusasenne maahanmuuttajiin muuttuu myönteiseksi.”

(20.8.2002, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Edellä lainatuissa, kaikissa kolmessa kirjoituksessa maahanmuutto nähdään välttämättömänä lähinnä yhteiskunnan ikärakenteen vuoksi. Useissa 2000-luvun alun kirjoituksissa esiintyy näkemys, jonka mukaan lisätyövoimaa tarvitaan jo 2010-luvulla. Näissä kirjoituksissa esiintyvät diskurssit muodostavat maahanmuuttajille positiivisia identiteettejä, maahanmuuttajien katsotaan tuovan helpotusta hyvinvointiyhteiskunnan haasteisiin. Yhteiskunnan valtasuhteet ja rakenteet ovat kuitenkin helposti havaittavissa: maahanmuuttoa tarkastellaan voimakkaasti ”meidän” näkökulmasta, pohditaan, kuinka maahanmuuttajat saataisiin Suomeen työskentelemään, auttamaan Suomen vinoutunutta ikärakennetta. Maahanmuuttajat määritellään suhteessa suomalaisiin, eikä heitä haluta mihin tahansa työhön,

vaan niihin töihin, joihin heitä tarvitaan, etenkin hoitotyöhön. Aineistossa ilmeni, että hoitotyöntekijöiden tarpeesta ollaan huolissaan myös siksi, että suomalaiset sairaanhoitajat ovat muuttaneet runsaslukuisesti esimerkiksi Norjaan. Suomessa onkin pohdittu, miten Suomi saataisiin näyttäytymään yhtä houkuttelevana maana esimerkiksi virolaisille sairaanhoitajille kuin Norja on näyttäytynyt suomalaisille sairaanhoitajille.

Työvoiman tarpeen diskursseissa toiseus on läsnä voimakkaasti. Toiseuttamista (Löytty 2005) on erityisesti se, että vaikka maahanmuuttajiin suhtaudutaan näennäisesti myönteisesti, ei heidän katsota olevan tasa-arvoisessa asemassa valtaväestöön nähden tai olevan tervetulleita ”muuten vain”. Maahanmuuttajista on hyödyttävä, ja koska suomalaisilla vaikuttaisi olevan tulevaisuudessa ongelma, johon maahanmuuttajat voisivat mahdollisesti tarjota ratkaisun, ovat he tervetulleita Suomeen ainakin hoitamaan vanhuksiamme. Meidän ja heidän (Bauman 1997) välillä on merkittävä ero. ”He”, maahanmuuttajat, saavat arvonsa ”meidän”, suomalaisten kautta.

Toiseuttamiseen sisältyy monenlaisia ongelmia. Maahanmuuttajat ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, kuten ovat myös suomalaiset. Osa ihmisistä voi kuulua jopa molempiin ryhmiin, esimerkiksi inkerinsuomalaiset luokitellaan tilanteesta riippuen joko suomalaisiksi tai maahanmuuttajiksi. Toiseuttaminen yksinkertaistaa moninaisuutta, maahanmuuttajaksi määrittäminen voi kadottaa yksilölliset erot ja kategorisoida kaikki maahanmuuttajat samaan ryhmään. (Löytty 2005, 173–174.)

Toiseuttaminen on läsnä koko aineistossa, ei pelkästään työvoiman tarpeen diskursseissa. Toiseus syntyy aina historiallisissa konteksteissa, esimerkiksi maahanmuuttajien identiteetit on otettava huomioon niissä historiallisissa olosuhteissa, joissa käsitykset maahanmuuttajista ovat syntyneet ja myös suomalaisuuden kansallisuuden merkitykset ovat kehkeytyneet (Löytty 2005, 175). Työvoiman tarpeen diskursseissa suomalaisuus näyttäytyy voimakkaana yksinoikeutena Suomen kansalaisille, jotka valitettavasti vanhenevat enemmän kuin syntyvät, ja tarvitsevat siksi vierasmaalaista apua. Maahanmuuttokeskustelussa kyseenalaistetaan harvoin sitä, että kansalliset rajat ylipäättään ovat suljetut. Sitä, että Suomi todella kuuluu suomalaisille ja että Suomessa olemisen ja Suomeen jääminen pitää jollain tavalla ansaita, pidetään itsestäänselvytenä.

2000-luvun alun huoli työvoimapulasta ei näytä kuitenkaan käyneen toteen 2010-luvulla. Huoli tulevasta sen sijaan vaikuttaa hyvin samankaltaiselta koko aineiston ajan. Joillain aloilla työvoimapulaa on, mutta väestön ikääntyminen ei ainakaan toistaiseksi vaikuttaisi aiheuttaneen suurta muutosta työmarkkinoilla, työttömyys ei ole juurikaan lähtenyt laskuun eikä työpaikkoja ole vapautunut merkittävästi. Työvoimapulan odotetaan yhä tulevan, mikä on nähtävissä myös vuoden 2010 jälkeen käydyssä maahanmuuttokeskustelussa. Maahanmuuttajat nähdään edelleen tarpeellisenä resurssina, jota suomalaisilla ei ole varaa tuhllata.

“Hukkaamme jatkuvasti osaavaa työvoimapotentialia, sillä emme panosta riittävästi kansainvälisten opiskelijoiden ja maahanmuuttajien työllistämiseen.”

(4.8. 2012, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Joillain aloilla ulkomaalaista työvoimaa on jo otettu käyttöön, vaihtelevalla menestyksellä. Rakennusalalla ulkomaalainen työvoima on ollut alaa pelastava tekijä, kun taas Filippiineiltä ”haetut” sairaanhoitajat eivät olekaan kotoutuneet Suomeen niin kuin oli toivottu ja osa heistä palasi pian takaisin kotimaahansa.

“Pääkaupunkiseudun rakennustyömailla jo joka kolmas työntekijä tulee ulkomailta. Nyt ulkomaalaisia on rakennusfirmojen arvioiden mukaan lähes 30000, ja määrä kasvaa koko ajan. Vierasmaalainen työvoima tulee tarpeeseen. Rakennusalalta jää viisituhatta työntekijää eläkkeelle joka vuosi, ja työttömyys on laskenut pohjalukemiin.”

(9.12.2011, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

“Kun filippiiniläiset sairaanhoitajat saapuivat Suomeen runsas pari vuotta sitten, ilma oli sakeana toivosta. Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri (Hus) toivoi löytävänsä mallin, jolla Suomeen voidaan tuoda työvoimaa paikkaamaan sairaanhoitajapulaa. Tällä vuosikymmenellä Husista jää eläkkeelle noin 2 400 hoitajaa. Filippiiniläiset sairaanhoitajat taas toivoivat saavansa työtä, jolla elättää perhe. Filippiineillä sairaanhoitajia koulutetaan yli oman tarpeen. Siksi moni lähtee ulkomaille töihin. Toiveet eivät toteutuneet.”

(10.7.2012, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

Filippiiniläisillä hoitajilla kotoutuminen Suomeen oli kariutunut kielitaitoon ja sopeutumiseen liittyviin ongelmiin. Ilmeisesti he eivät olleet saaneet riittävästi tietoa uudesta kotimaastaan. Palattuaan Filippiineille kaksi hoitajaa oli Helsingin Sanomien (10.7.2012) mukaan valittanut kohtelustaan. Vaikuttaisikin siltä, että suomalaisilla on vielä opeteltavaa ulkomaalaisen työvoiman houkuttelussa ja pitämisessä. Lena Näreén (2012, 212; 215–217) mukaan filippiiniläisiä on verrattu muihin sairaanhoitajarekrytoinnin kohdemaihin, ja heihin on oltu tyytyväisiä esimerkiksi hyvän englanninkielen taidon takia. Lisäksi vanhustenhoitotyössä etuna näyttäisi olevan, jos hoitajat eivät puhu suomea venäläisellä korostuksella. Rekrytointifirmat, jotka tuovat sairaanhoitajia ulkomailta, puhuvat Näreén mukaan ulkomaisista sairaanhoitajista tuotteina ja materiaaleina ja vertaavat eri ulkomaalaisryhmien ominaisuuksia toisiinsa, kuten venäläisten ja filippiiniläisten välillä. Näreén mukaan filippiiniläisten sairaanhoitajien kohdalla on luotu jälkikolonialistisia hierarkioita, joissa köyhien maiden ihmiset nähdään massana ilman yksilöllisiä eroja. Filippiiniläiset sairaanhoitajat olivat myös usein päätyneet tekemään lähihoitajan töitä Suomessa, eikä heidän erityistaidoistaan oltu kiinnostuneita. Palkkaamisen kriteeri vaikutti olevan pääasiassa suomen kielen taito.

Yksimielisyyttä ulkomaalaisen työvoiman tarpeesta tai siitä, että olisi realistista odottaa, että Suomi houkuttelisi ulkomaalaista työvoimaa, ei ollut:

“Kun muistelen poliitikkojen puheita muutaman vuoden takaa, meidänhän pitäisi viimeistään nyt olla täydellisen työvoimapulan nujertamia. Ainoa lääke oli muutama miljoona uutta maahanmuuttajaa. Missä se pula nyt on? Mikä meidät siltä pelasti?”

(13.9.2011, Mielipide, Helsingin Sanomat)

”Ei ole realistista odottaa, että Suomea uhkaava työvoimavaje voitaisiin korvata maahanmuutolla. Kun kaikki muutkin Länsi-Euroopan maat tarvitsevat työvoimaa, Suomen vetovoima tuskin riittää kilpailussa. Niin uskoo Helsingin yliopiston sosiologian professori Tapani Valkonen, joka pohdiskeli väestöpolitiikan uusia haasteita Helsingissä. Seminaarin järjesti Väestöliitto. ’Suomi on ihan hyvä maa, ellei oteta huomioon maan sijaintia, ilmastoa ja ihmisiä’, Valkonen muistutti Neil Hardwickin luonnehdinnasta.”

(13.9.2003, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Työvoiman tarpeen diskursseissa on aistittavissa epätietoisuus ja huoli tulevasta. Samaan aikaan kun mediassa on käyty keskustelua maahanmuuttajien tarpeellisuudesta Suomelle, on myös keskusteltu työvoimapulan todellisuudesta. Ratkaisua mahdolliseen ongelmaan ei ole vielä olemassa ja ongelmasta itsestäänkin pitäisi tulla kuvitellun sijasta todellinen. Työvoimapulaan onkin helpompi vastata maahanmuuttajilla niillä aloilla, jossa kielitaidolla ei ole niin suurta merkitystä. Tästä esimerkkeinä toimivat lainauksissa esiintyneet tapaukset rakennusalalta ja sairaanhoidosta. Ilmeisesti sairaanhoidossa kielitaidolla on enemmän väliä, koska työ on ihmisläheistä potilastyötä. Rakennukset valmistuvat ilman kielitaitoakin. Camilla Haavisto, Ullamaija Kivikuru ja Marina Lassenius (2010, 231; 236) ovat tutkineet työhön liittyvää maahanmuuttokeskustelua mediassa. Heidän mukaansa julkinen keskustelu muuttui vuonna 2006, jolloin Matti Vanhasen ensimmäinen hallitus sisällytti ohjelmaansa ”työperäisen maahanmuuton”, joskin mediassa työperäisestä maahanmuutosta oli keskusteltu jo ennen sitä. Tutkijat ovat tehneet havainnon, jonka mukaan Suomen työvoiman tarve määrittää keskustelua yleisesti koko suomalaisessa mediassa myös niin, että mediakeskuselu suuntautuu aloille, joilla tiedetään olevan puutetta työvoimasta. Kielitaidon hallintaa pidetään keskeisenä kaikilla aloilla puhuttaessa maahanmuuttajien sopeutumisesta suomalaiseen työelämään, mediassa ei uskota maahanmuuttajan pärjäävän suomalaisessa työelämässä ilman suomen tai ruotsin taitoa.

Millerin ja Rosen (2010, 78) mukaan hallintamentaliteetin analyysia on seurattava niiden teknologioiden tutkiminen, jotka pyrkivät viemään ohjelman laatijoiden aikomukset käytäntöön. He argumentoivat, että liberaaleissa demokratioissa näillä teknologioilla pyritään lisääntyvissä määrin puuttumaan yksilöiden itsehallinnollisiin taipumuksiin ja välineellistämään niitä, jotta ne voitaisiin liittää yhteiskuntapoliittisiin päämääriin. Maahanmuuttajia koskevilla ohjelmilla ohjaillaan maahanmuuttajia suuntaan, jonka avulla suomalainen yhteiskunta hyötyisi heistä kaikista parhaiten. Maahanmuuttajien kotouttaminen ja työllistäminen voivat olla poliittisia tavoitteita, ja usein ne palvelevat molempia osapuolia. Työvoimapolitiittisilla toimenpiteillä, kuten sairaanhoitajien hakemisella ulkomailta, pyritään valtion taholta vaikuttamaan työmarkkinoihin ja työvoimapulaan. Poliittisilla diskursseilla (Miller & Rose 2010, 50) vedotaan hallinnan kohteeseen ja niiden avulla pyritään puuttumaan asioihin. Hallinta on aina riippuvainen tiedosta ja erilaisten ohjelmien puolestapuhujat tulevat muodostaneeksi todellisuuden uusia osia ja tekevät mahdolliseksi puuttua uusiin olemassaolon puoliin. Esimerkiksi pyrkimällä lisäämään työperäistä maahanmuuttoa on

hallitus kirjannut rationaliteetin ohjelmaansa, tuottanut tietoa tulevasta työvoimapulasta, tuonut sen julki ja teknologiana toimivat toimenpiteet, joilla työvoimaa hankitaan ulkomailta.

Työvoiman tarpeen diskursseissa esiintyvät myös suomalaisten näkemykset itsestään ja kotimaastaan. Sosiologi Tapani Valkonen (HS 13.9.2003) lainasi ”kuuluisan” maahanmuuttajan Neil Hardwickin näkemystä Suomesta ja suomalaisuudesta, jonka mukaan siis ”Suomi on ihan hyvä maa, ellei oteta huomioon maan sijaintia, ilmastoa ja ihmisiä.” Maahanmuuttokeskustelussa maahanmuuttajien identiteettien lisäksi muodostetaan myös suomalaisten kansallista identiteettiä suhteessa toisiin. Jos Hardwickin lausetta pohditaan tarkemmin, niin myös muut pohjoismaat ovat sijainniltaan ja ilmastoltaan Suomen kaltaisia, mutta houkuttelevat enemmän maahanmuuttajia. Jäljelle jäävät näin ollen vain ihmiset ja heidän asenteensa.

3.3. Maahanmuuttaja työntekijänä

Maahanmuuttajat työskentelevät lähes kaikilla eri aloilla Suomessa, mutta ovat työelämässä selkeässä vähemmistössä valtaväestöön nähden. Moni suomalainen ei ole koskaan työskennellyt maahanmuuttajataustaisen työtoverin kanssa. Osalle maahanmuuttajista työ on syy tulla Suomeen, jolloin ongelmia työllistymisessä ei ole. Median huomionkohteena ovat useimmiten ne maahanmuuttajat, jotka ovat tulleet Suomeen humanitaarisista syistä. Heidän työllistymisensä ei ole aina helppoa eivätkä he saa aina niitä töitä, joihin ovat kotimaassaan kouluttautuneet. Esteitä työllistymiselle voi olla monenlaisia.

Useat maahanmuuttajat tulevat työmarkkinoille niin sanottujen sisääntuloammattien kautta, joilla tarkoitetaan sekundaarityömarkkinoiden epävakaita työsuhteita. Näissä työsuhteissa resurssit ovat tavalla tai toisella rajattuja, niissä ei tarvita joko kieli- tai ammattitaitoa tai ne ovat niin sanottuja etnospesifejä ammatteja, jotka ovat maahanmuuton mukana tulleet ammatteja, joissa edellytetään kielen ja kulttuurin hallintaa, käytännössä usein kyseisen etnisen ryhmän jäsenyyttä. (Forsander & Ekholm 2001, 71.)

Yksi tällaisista sisääntuloammateista vaikuttaisi olevan esimerkiksi bussikuskin ammatti. Tämä tuli esille Helsingin Sanomien maahanmuuttokeskustelussa. Monet uutiset käsittelivät

esimerkiksi bussikuskikoulutuksia, joissa valtaosa opiskelijoista on maahanmuuttajia. 2000-luvun alussa bussikuskipulaa on pyritty vähentämään virolaisilla bussikuskeilla:

*“ ‘Haluaisimme nimenomaan virolaisia kuljettajia, koska he pärjäävät suomeksi asiakkaiden kanssa’, Concordia Bus Finlandin toimitusjohtaja **Frank Lindström** selittää. “*

(14.9.2000, Kaupunki, Helsingin Sanomat.)

Bussiyhtiöiden on niin vaikea saada suomalaista työvoimaa, että he ovat luopuneet jo toivosta saada heitä, ja koska virolaisiakaan ei ole saatavilla, on palkattava muita maahanmuuttajia:

“Koska suomalaisia ja virolaisia kuljettajia ei tahdo saada, yhä suurempi osa bussikuskeista on maahanmuuttajia.”

(14.9.2000, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

Tässä bussikuskeja käsittelevässä uutisessa on havaittavissa monenlaisia työhön liittyviä diskursseja maahanmuuttajista. Ensinnäkin, maahanmuuttajia työntekijöinä on monenlaisia. Virolaiset ovat arvokkaampia, koska he puhuvat todennäköisemmin suomea. Itse asiassa tässä kirjoituksessa Helsingin Sanomien toimittaja ei ole edes laskenut virolaisia maahanmuuttajiksi, kuten toisesta esimerkistä ilmenee. Toiseksi, bussikuskin ammatti esitetään kantaväestölle kelpaamattomana ammattina, jonka on kuitenkin kelvattava maahanmuuttajalle. Maahanmuuttajat ja suomalaiset eivät ole samalla viivalla työnhakijoina, maahanmuuttajat tekevät työt, jotka eivät suomalaisille kelpaa.

Haaviston ym. (2010, 239–240) mukaan media ei ole tasapuolinen suhtautumisessaan työperäiseen maahanmuuttoon, vaan eri kansallisuusryhmät ovat eri asteikoilla. Heidän mukaansa esimerkiksi venäläisillä ja virolaisilla ei ole paras mahdollinen maine Suomessa. Aasialaisiin sitä vastoin yhdistettiin positiivisia piirteitä. Helsingin Sanomissa virolaiset ja venäläiset eivät mielestäni esiintyneet erityisen negatiivisesti, enemmän hyvin neutraalisti, ja kuten yllä näkyy, virolaisia ei välttämättä edes pidetty maahanmuuttajina.

Maahanmuuttajat eivät aja bussia siksi, ettei heillä kenelläkään olisi muuta koulutusta. Kielitaidon puutteen esitetään olevan yksi suurimmista esteistä, joiden vuoksi maahanmuuttajaa ei palkata työhön, johon maahanmuuttajan koulutus riittäisi. Aina kielitaito

ei kuitenkaan ole syynä siihen, etteivät koulutetut maahanmuuttajat saa töitä. Diplomi-insinööri, jatko-opiskelija ja maahanmuuttaja kirjoittaa Helsingin Sanomien mielipideosastolla omista kokemuksistaan työnhaussa:

“Työttömyyteni alkuvaiheessa uskoin, että koulutukseni, työkokemukseni ja ennen kaikkea suomen kielen taitoni riittää rikkomaan ennakkoluuloja. Uskoin, että saisin helposti työtä. Nyt huomaa työn olevan hyvin raskaan kiven alla, ja voimavarani kiven hakkaamiseen alkavat loppua.”

(12.6.2008 Helsingin Sanomat, Mielipide)

Työttömyyden alkuvaiheessa kyseinen maahanmuuttaja on ollut tietoinen maahanmuuttajan asemasta, joka voi hankaloittaa työnhakua Suomessa, mutta ollut luottavainen sen suhteen, että löytää työtä. Satojen työhakemusten jälkeen hän on kuitenkin tullut siihen tulokseen, ettei työnhaku Suomesta välttämättä kannata. Myös hän vahvistaa diskurssia, jossa maahanmuuttajien on tyydyttävä koulutustaan vastaamattomaan työhön:

“Moni maahanmuuttajataustainen koulutettu on hylätty. Toiset ovat juuttuneet korkeakoulutustaan vastaamattomiin töihin.”

(12.6.2008 Helsingin Sanomat, Mielipide)

Niissä maissa, joissa maahanmuuttajien osuus väestöstä on suuri, ovat työmarkkinat usein etnisesti lohkoutuneet. Tällä tarkoitetaan sitä, että eri etniset ryhmät ovat jakautuneet työmarkkinoille epätasaisesti. Etnisesti hierarkkisilla työmarkkinoilla eri etniset ryhmät ovat sijoittuneet työmarkkinoille siten, että ryhmän asema työmarkkinoilla ja sitä kautta myös sosioekonominen asema on heikompi tai vahvempi kuin muiden väestöryhmien. Käytännössä etninen lohkoutuminen on lähes aina hierarkkista, ammatit jakaantuvat hierarkkiseen järjestykseen niiden vaatiman koulutuksen ja palkkatason mukaan. Jokin etninen ryhmä voi olla esimerkiksi yliedustettuna matalapalkkaisissa tehtävissä. (Forsander & Ekholm 2001, 68–69.)

Suomessa työmarkkinat näyttävät seuraavan samaa kehityskulkua kuin aiemmin ja suurempia määriä maahanmuuttajia vastaanottaneissa maissa: maahanmuuttajat ovat yliedustettuna työmarkkinoiden ja yhteiskunnan marginaalissa työttömien, kokonaan työvoiman

ulkopuolella olevien joukossa. Vaikka suomalaiset työmarkkinat eivät olisi vielä täysin jakautuneet, niiden pelätään jakautuvan suomalaisten ja ulkomaalaisten työmarkkinoihin. Maahanmuuttajat työllistyvät työelämän marginaaliin, epävarmoihin ja matalapalkkaisiin työsuhteisiin, joka voidaan tulkita joko yksilöllisen urakehityksen yhdeksi vaiheeksi tai sitten laajemmaksi muuttumiseksi lohkoutuviin työmarkkinoihin, joilla maahanmuuttajat ovat toisen luokan joustavaa ja halpaa työvoimaa. (Forsander & Ekholm 2001, 70–71.)

Suomessa on kiinnitetty huomiota vain vähän ulkomaalaisten oikeudellisen aseman vaikutuksesta työntekoon. Maassa olo voi olla tilapäistä, esimerkiksi turvapaikanhakijat eivät tiedä, kuinka kauan oleskeluluvan saaminen kestää tai saavatko he oleskelulupaa ollenkaan. Lisäksi eri syistä maahan tulleilla on keskenään erilaisia oikeuksia sosiaalielämyksiin. Eri oleskelulupakategoriat eivät vastaa yksiselitteisesti ihmisten moninaisia tilanteita, vaan ihmiset liikkuvat eri oleskelulupakategorioiden välillä yrittäessään turvata oleskeluoikeutensa. Työllä on erityinen merkitys, koska siitä saattaa riippua oikeus jäädä maahan. Esimerkiksi turvapaikanhakijat voivat hakea oleskelulupaa työn perusteella, jos eivät saa sitä kansainvälisen suojelun perusteella. Ulkomaalaiset työntekijät ovat usein riippuvaisia työnantajastaan, koska työ on usein ainoa toimeentulon mahdollisuus ja maahanmuuttajat suostuvat siksi joskus myös pimeisiin töihin. Valtio sääntelee työmarkkinoita ja lisää samalla ulkomaalaisten riippuvuutta työnantajastaan. (Könönen 2012, 197–198.)

Työmarkkinoiden hallitseminen on osa maahanmuuton hallintaa. Turvapaikanhakijat saavat oikeuden työntekoon kolmen kuukauden päästä siitä, kun ovat saapuneet maahan, jos heillä on voimassaoleva rajanylitykseen tarvittava matkustusasiakirja. Ilman matkustusasiakirjaa tulleet saavat työluvan kuuden kuukauden päästä saapumisestaan. (Maahanmuuttovirasto.) Jos ulkomaan kansalainen haluaa muutoin kuin turvapaikanhakijana tulla töihin Suomeen, on työpaikka oltava jo ennen maahantuloa. Lupaa on odotettava kotimaassa eikä lupia myönnetä ammattialoille, joille on tarjolla suomalaista työvoimaa. Myös yrittäjiksi haluavat odottavat anomuksensa käsittelyä kotimaassaan, Elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskus tutkii, onko yrityksellä edellytyksiä kannattavaan liiketoimintaan, jonka jälkeen maahanmuuttovirasto tarkistaa, onko hakija muutoin kelvollinen oleskelemaan maassa. Opiskelemaan tullessa oleskeluluvan hakijan on oltava valittu opiskelijaksi suomalaiseen oppilaitokseen ja opiskelun on johdettava tutkintoon. EU:n ulkopuolelta tulevat opiskelijat eivät ole oikeutettuja

opintotukeen, ja heillä on lähtömaassaan oltava 6000 euroa tilillään tai suomalainen työsopimus, joka takaa 6000 euron vuosittaiset nettoansiot. (Tähjä & Viitanen 2010, 6.)

Edellä mainitut keinot ovat teknologioita (Miller & Rose, 2010), joiden avulla valtio kykenee työmarkkinoita hallitsemalla hallitsemaan myös maahanmuuttoa ja maahanmuuttajia. Rationaliteetteina toimivat valtion käsitykset ja linjaukset siitä, minkälaista työvoimaa maahanmuuttajista halutaan ja kenellä on oikeus työskennellä Suomessa. Korkean työttömyysasteen maassa ei ole ”varaa” ottaa maahanmuuttajia mihin tahansa työhön. Myös opiskelemaan tulevia pyritään hallitsemaan, etenkin, jos he tulevat EU:n ulkopuolelta. Hallinnan teknologioina toimivat myös taloudelliset vaatimukset, maahanmuuttajien on kyettävä ansaitsemaan jokin absoluuttinen rahasumma saadakseen jäädä maahan. Tämä koskee myös perheitä, joissa esimerkiksi vain toinen aikuisista käy töissä.

Jos maahanmuuttajia ei nähdä korkeakoulutusta vaativissa työtehtävissä, voi se omalta osaltaan vahvistaa sekä maahanmuuttajien itsensä että suomalaisten käsityksiä siitä, että maahanmuuttajat on ikään kuin tarkoitettu tekemään niitä töitä, jotka suomalaisilta itseltään jäävät tekemättä. Huono koulutus on myös periytyvää, maahanmuuttajalapsilla ei välttämättä ole korkeammissa viroissa toimivien esimerkkiä lähipiirissään. Tämä yhdessä muun yhteiskunnassa nähtävän kanssa muokkaa maahanmuuttajalapsen identiteettiä ja mielikuvia siitä, minkälaiseen ammattiin hän voisi soveltua. Tästä kirjoittaa myös vihreiden kuntavaaliehdokas Helsingin Sanomien mielipidepalstalla vuonna 2008:

”Kun maahanmuuttajia nähdään lähinnä ainoastaan hanttihommissa, valtaväestö voi uskoa, että he kelpaavat vain sellaisiin töihin. Maahanmuuttajat puolestaan voivat uskoa, että heidän huippuosaamisestaan huolimatta valtaväestö ei tarjoa heille muuta työtä. Nämä molempien ennakkoluulot voivat vauhdittaa uuden, etnisen alaluokan syntymistä länsimaihin. Vaarana on, että perinteisiä, kansallismielisyydestä johtuvia ennakkoluuloja ja vastakkainasetteluja voi kärjistää myös edellä kuvatulla tavalla syntyvä taloudellinen eriarvoisuus.”

(8.10.2008, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Yhdeksi syypääksi nähdään kotouttamislaki, joka ei tue maahanmuuttajia tarpeeksi kauan esimerkiksi kieliopinnoissa:

”Maahanmuuttajia halutaan työllistää hyödyntämällä heidän vanhoja taitojaan. Monilla maahanmuuttajilla on aiemmasta kotimaastaan koulutusta, jota ei ole otettu huomioon. Moni maisteri työskentelee esimerkiksi siivoojana, sillä täydentävää koulutusta ei järjestetä kaikilla aloilla. Suuri syy ongelmaan on kymmenen vuotta voimassa ollut kotouttamislaki.”

(10.6.2009, Kaupunki, Helsingin Sanomat.)

Maahanmuuttajat itse eivät aina näe koulutustaan vastaamattoman työn tekemistä ongelmana, kuten tämä nepalilaistaustainen siivoja kertoo:

”Nepalilaiset työskentelevät erityisesti siivoojina, ravintolatyöntekijöinä, postinkantajina ja lähetteinä. ’Me emme halveksi mitään työtä, meillä insinööri voi hyvin lakaista lattioita’, Khatri sanoo.”

(1.4.2012 Työelämä, Helsingin Sanomat)

Uusi kotouttamislaki tuli voimaan 1.9.2011 (Finlex 2010). Keskustelu kotoutumisesta ei ole sen jälkeen merkittävästi muuttunut. On kuitenkin otettava huomioon, että uusi laki on ollut suhteellisen vähän aikaa voimassa. Usein kieltä pidetään maahanmuuttajan työllistymisen esteenä. Työmarkkinoilla painotetaan entistä enemmän sosiaalista ja kulttuurista sopivuutta sekä kielitaidon merkitystä. Nämä ominaisuudet muodostavat yhdessä sellaisen sosiaalisen kompetenssin, jonka avulla voidaan tarpeen mukaan sulkea maahanmuuttajat kategorisesti ulkopuolelle, vaikka todellisuudessa kyseessä olisi työyhteisön haluttomuus työskennellä maahanmuuttotataustaisen henkilön kanssa (Forsander & Ekholm 2001, 73).

Eräänlaista vastadiskurssia maahanmuuttajista työntekijöinä esitettiin myös. Siinä kerrottiin maahanmuuttajien olevan ahkeria työntekijöitä, eikä esimerkiksi. ”sosiaalipummeja”. Tosin ”sosiaalipummi”-argumettia ei ollut juurikaan luettavissa Helsingin Sanomissa, mutta keskustelua voi olettaa käytävän muissa medioissa ja internetin keskustelupalstoilla. Värikkäällä kielellä maahanmuuttajia puolustetaan Helsingin Sanomien mielipidepalstalla esimerkiksi tässä:

”Teen raskasta työtä suurella keskusvarastolla. Työtovereinani on somalialaisia sosiaalipummeja, vietnamilaisia vinosilmiä, irakilaisia ählämeitä, nepalilaisia

elintasopakolaisia ja monien muiden kansallisuuksien edustajia. He tekevät töitä ahkerammin kuin minä, sinisilmäinen suomalainen.”

(8.6.2009, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Tässä maahanmuuttajat nähdään ahkerina lähtömaasta riippumatta. Diskurssi sisältää olettamuksen siitä, että muunlaisiakin näkemyksiä on olemassa, esimerkiksi ”nepalilaisia elintasopakolaisia”. Kirjoittaja haluaa myös osoittaa, että maahanmuuttajat voivat työntekijöinä olla suomalaisia parempi vaihtoehto. Myös toisenlaisia, maahanmuuttajia puolustavia kannanottoja esiintyi aineistossa. Seuraavassa lainauksessa suomalaisten pitäisi toisaalta olla iloisia siitä, että tänne joku haluaa, toisaalta maahanmuuttajat nähdään hyödyn näkökulmasta:

”Tänne pääsy on häpeällisen vaikeaa. Luulisi, että Suomen kaltainen kylmä ja pimeä maa olisi kiitollinen, että ylipäättään joku meille haluaa muuttaa. Esimerkiksi tekemään töitä, jotka suomalaisille eivät enää kelpaa.”

(6.12.2008, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Tässä näennäisesti maahanmuuttajia puolustavassa diskurssissa tullaan vahvistaneeksi tässä luvussa aiemmin esitettyjä maahanmuuttajille annettuja identiteettejä ja ennakkoluuloja. ”Kylmän ja pimeän maan” tulisi olla kiitollinen saamistaan maahanmuuttajista, eli maahanmuuttajat tulevat pääsääntöisesti erilaisista maista, lämpimistä ja aurinkoisista? Tämä ei pidä paikkaansa, sillä eniten maahanmuuttajia tulee Suomeen naapurimaista (esim. Liebkind ym.2004). Lisäksi havaittavissa on hyödyn näkökulma ja maahanmuuttajien kuviteltu asema työmarkkinoilla: ”Esimerkiksi tekemään töitä, jotka suomalaisille eivät enää kelpaa.”

Maahanmuuttajat eivät siis ole ainoastaan hierarkkisessa suhteessa valtaväestöön nähdessä työmarkkinoilla, vaan eroja on nähtävissä myös eri maahanmuuttajaryhmien välillä. Toisten maahanmuuttajien on vaikeampi löytää työtä kuin toisten, ja kuten aiemmissa esimerkeissä nähtiin, keskusteluissa esimerkiksi virolaisia ei edes aina pidetä maahanmuuttajia. Maahanmuuttokeskusteluissa esiintyvä ”maahanmuuttaja” tarkoittaa siis usein erilaisesta kulttuurista tullutta, mahdollisesti valtaväestöstä ulkoisesti selkeästi poikkeavaa henkilöä. Heidän on myös vaikeampi saada töitä.

“Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkija Tuula Jorosen mukaan somalialaisten asemaa vaikeutti aluksi se, että he tulivat maahan taloudellisen laman aikana.

”Sen jälkeen somalialaiset, erityisesti nuoret miehet, ovat opiskelleet ahkerasti, mutta suomalainenkaan koulutus ei ole olennaisesti parantanut heidän asemaansa”, Joronen kertoo. Työllistyminen on ollut vaikeaa, vaikka koulutus olisi hankittu aloilta, joilla on suoranainen työvoimapula.”

(14.3.2005, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

Syrjitäänkö maahanmuuttajia sitten työmarkkinoilla? Euroopan Unionin mukaan syrjintä voidaan jakaa kahteen erilaiseen syrjintään, välittömään ja välilliseen. Välittömällä syrjinnällä tarkoitetaan sitä, että henkilöä kohdellaan rodun tai etnisyyden perusteella epäsuotuisammin kuin muita. Välillinen syrjintä taas tarkoittaa tilannetta, jossa näennäisesti neutraali säännös, peruste tai käytäntö todennäköisesti vaikuttaa kielteisesti tiettyä rotua tai etnistä alkuperää olevan henkilön tai henkilöryhmän kannalta. Syrjinnästä kärsivät ensisijaisesti syrjinnän kohteeksi joutuvat, mutta syrjintä on myös yhteiskunnan kannalta epätarkoituksenmukaista ja tulee kalliiksi, jos koulutettujen ihmisten kyvyt jäävät työelämässä ja yhteiskunnassa käyttämättä syrjinnän vuoksi. (Ekholm 2001, 173–174.)

4 Maahanmuuttajat uhreina

Maahanmuuttajista kirjoitetaan uhreina monella eri tavalla. Yleensä kyse on pakolaistaustaisista maahanmuuttajista. Uhriuteen voi liittyä oma kulttuuri, joka poikkeaa selkeästi suomalaisesta, esimerkiksi maahanmuuttajanaisten asemasta voidaan kirjoittaa ”uhriuttavasti”. Uhrin aseman voi saada myös pakolainen, joka on joutunut pakenemaan esimerkiksi sotaa tai on tullut kidutetuksi kotimaassaan. Maahanmuuttaja voi kärsiä myös suomalaisesta byrokratiasta, jolloin tarinat uhriudesta liittyvät esimerkiksi käännytyspäätöksiin.

Karina Horsti (2009, 77–83) on kirjoittanut turvapaikanhakijoista uhkana ja uhreina suomalaisessa julkisuudessa. Hänen mukaansa uhka- ja uhrijaottelussa on kyse eronteosta ”meidän” ja ”muiden” välille, hyväksytyjen ja hylättyjen välille. Ne turvapaikanhakijat, jotka ansaitsevat tulla suojelluksi, määritellään ainakin jossain määrin ”meidän” kaltaisiksi. Uhrikehys mahdollistaa Horstin mukaan yksittäisten tragedioiden ratkaisemisen, mutta ei välttämättä yllä rakenteellisten ja laajempien ongelmien ymmärtämiseen.

Diskurssit, joissa maahanmuuttajia uhriutetaan, ovat tämänkin tutkimuksen aineistossa yleensä yksilön, perheen tai pienen yhteisön tarinoita. Myös kirjoitukset, joissa puututaan rakenteellisiin ja byrokraattisiin ongelmiin, kuten säilöönottoon ja käännytyksiin, esitetään usein henkilökohtaisen tarinan valossa, kirjoitetaan esimerkiksi tunteisiin vetoavasti isoäideistä, jotka eivät saa jäädä Suomeen, vaikka lapset ja lapsenlapset maassa pysyvästi asuisivatkin.

4.1. Maahanmuuttajanaiset oman kulttuurinsa uhreina

Useat kirjoitukset, joissa maahanmuuttajat asetetaan uhrin asemaan, koskevat maahanmuuttajanaisia. Naiset tulkitaan oman, patriarkaalisen kulttuurinsa uhreiksi. Erityisesti esiin nousevat kunnia- ja perheväkivalta sekä järjestetyt avioliitot. Maahanmuuttajanaiset representoidaan uhreiksi sekä henkilötarinoiden että heidän omaan kulttuuriinsa liittyvien perinteiden ja tapojen kautta. Keskustelua kunniamurhista käytiin aineistossa erityisesti 2000-luvun alussa liittyen Ruotsissa tapahtuneeseen kurdinaisen murhaan. Kunniamurhalla

tarkoitetaan perheen tai suvun sisällä tapahtuvaa murhaa, joka tehdään kunnian säilyttämiseksi, jos joku perheenjäsenistä — yleensä nainen — on rikkonut suvun tai perheen kunniasääntöjä.

Ruotsia käytetään usein vertauskuvana suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa. Ruotsissa maahanmuuttajia on huomattavasti enemmän kuin Suomessa ja maahanmuutolla on pidempi historia. Suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa pohditaan, miten Suomessa voitaisiin välttää ongelmat, joita Ruotsilla on ollut maahanmuuttajien kanssa, mutta myös toimintamalleja haetaan naapurimaasta. Ruotsissa tapahtunut kunniamurha vuonna 2002 herätti keskustelua Helsingin Sanomissa. Keskustelu koski Suomessa mahdollisesti tapahtuvaa kunniaväkivaltaa maahanmuuttajien keskuudessa. Lehdessä uutisoitiin myös silloisen kansanedustaja Päivi Räsäsen huolesta koskien maahanmuuttajanaisten turvallisuutta:

“Räsänen jätti keskiviikkona asiaan liittyvän kirjallisen kysymyksen hallitukselle ja viittaa Ruotsia kuohuttavaan kurdinaisen murhaan.

Räsäsen mukaan Suomessakin on jo tullut ilmi tapauksia, joissa maahanmuuttajanaiset ovat joutuneet omien perheenjäsentensä kurittamiksi, jos he ovat seurustelleet vastoin perheensä tahtoa.”

(24.1.2002, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Kunniaväkivaltakeskustelua käydään edelleen 2010-luvulla, eikä siihen ole Suomessa aineiston perusteella juuri puututtu, mutta sitä katsotaan olevan olemassa. Useimmiten kunniaväkivallan kirjoitetaan olevan ylimalkaisesti ”maahanmuuttajien” ongelma, eikä yksittäisiä maahanmuuttajaryhmiä ole leimattu uutisoinnissa yleisesti. Jos jokin yksittäinen ryhmä on mainittu, se vaikuttaisi olevan kurdit. Journalistien eettisissä ohjeissa kehoitetaan olla mainitsematta etninen alkuperä, jos se ei ole asian kannalta oleellinen (Haavisto & Kivikuru 2009, 89). Toisaalta ylimalkaisesti maahanmuuttajista puhuminen leimaa epämääräisesti kaikkia maahanmuuttajia. 2010-luvulla ongelmat eivät näyttäisi juuri muuttuneen 2000-luvun alusta, puuttumista viranomaisien taholta kaivataan edelleen ja vuoden 2002 Ruotsin kunniamurha tulee edelleen esille, koska Ruotsissa kunniaväkivaltaan on puututtu tapahtuneen jälkeen. Suomessa sen sijaan ei ole tehty juuri mitään, mutta keskustelua siitä, että jotain pitäisi tehdä, käydään kyllä:

“Suomessa viranomaiset eivät ole vielä heränneet tämän väkivallan muodon todellisuuteen. Kunniaan liittyvä väkivalta ei ole maahanmuuttoministeri Astrid Thorsin mukaan Suomen sisäisestä turvallisuudesta vastaavien ministeriöiden asialistan kärjessä (HS 28.2.).”

(1.3.2011 Pääkirjoitukset, Helsingin Sanomat)

”Viranomaisia täytyy opettaa puuttumaan hanakammin kunniaan liittyvään väkivaltaan. Näin esittää sisäministeriön työryhmä tiistaina luovutetussa raportissaan. Lääkkeeksi ehdotetaan koulutusta alistamisen uhreja ja tekijöitä työssään kohtaaville viranomaisille.”

(13.4.2011, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Kunniaväkivaltaa tiedetään olevan olemassa:

”Maahanmuuttajanaisten järjestön Monika-naisten mukaan niin sanottuja kunniamurhia on tapahtunut myös Suomessa ’On vaikeaa sanoa, paljonko kunniamurhia on tehty, mutta kyllä niitä on tapahtunut. Tapausten luokittelu on vaikeaa’, sanoo liiton koordinaattori Natalie Gerbert.”

(29.7.2010, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

Lehteen on haastateltu 17-vuotiaasta, joka kärsii väkivallasta kotona:

”Jollei tyttö ole neitsyt, kun hänen isän mielestä pitää naida mies omasta maasta, suvun maine menee, isä ajattelee.

Kunniaan liittyvä väkivalta on tytön arkea: hiuksista raastaminen, vyöllä lyöminen ja vapauden rajoittaminen.

’Isän keinot pakottaa on hakkaamalla ja pahimmassa tapauksessa se voi tappaa. Usko pois, voi se’, tyttö sanoo. Hän sanoo niin kolmesti.”

(27.2.2011, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

Maahanmuuttajamiehet eivät esiinny positiivisessa valossa kunniaväkivaltaa käsittelevässä tai muussa uutisoinnissa, joka käsittelee naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja alistusta maahanmuuttajanaisia kohtaan. Maahanmuuttajanaiset näyttäytyvät miesten hallitsemina uhreina, joita pakotetaan miesten tahtoon väkivallan ja suomalaisesta yhteiskunnasta eristämisen keinoilla. Suomalainen yhteiskunta puolestaan esiintyy suojelijana, jolla on mahdollisuus pelastaa tytöt ja naiset oman kulttuurinsa miehiltä, kuten yllä olevista, 1.3. ja 13.4. 2011 julkaistuihin uutisiin voi tulkita.

Maahanmuuttajamiesten maahanmuuttajanaisiin kohdistaman väkivallan uutisoinnissa tehdään voimakasta eroa ”meidän” ja ”muiden” (Bauman 1997) välille. Myös valtaväestöön kuuluvat harjoittavat perheväkivaltaa ja tappavat puolisoitaan sekä lapsiaan, mutta maahanmuuttajien kohdalla puhutaan usein juuri kunniaväkivallasta esimerkiksi perheväkivallan sijasta. Stuart Hallin (1999, 99) mukaan käyttäessämme ”me ja muut”-diskurssia koskien esimerkiksi eurooppalaisia ja muuta maailmaa, puhumme väistämättä asemasta, jossa Eurooppaa pidetään muita ylempänä sivilisaationa. Tämä pätee myös, kun puhutaan maahanmuuttajista, tapahtuuhan maahanmuuttokeskustelu aina suhteessa maahanmuuttomaan kantaväestöön. Siitä huolimatta, että perheväkivalta on tuomittavaa ja siihen puuttuminen, sen ehkäisy ja siitä keskusteleminen on epäilemättä paikallaan, kunniaväkivaltakeskustelu yleistää ja leimaa maahanmuuttajamiehiä ja tuottaa maahanmuuttajanaيسille passiivisia ja avuttomia uhrin rooleja. Samalla kohotetuksi tulee suomalainen yhteiskunta, jossa etsitään keinoja, joilla maahanmuuttajat voitaisiin pelastaa omalta kulttuuriltaan.

Yhteiskunnalla on pyrkimys hallita yksilöitä ja yhteisöjä. Kansalaisten odotetaan osallistuvan yhteiskunnan toimintaan esimerkiksi työssä käymällä ja kasvattamalla lapsensa ”oikein”. Yksilöt ovat joko ”mukana” tai sitten syrjäytyneitä. Syrjäytyneitä ovat henkilöt, jotka eivät kuulu hyväksyttyihin yhteisöihin tai he kuuluvat johonkin ”anti-yhteisöön”, jonka moraali, elämäntapa tai toiminta katsotaan uhaksi tai moitteeksi yleiselle tyytyväisyydelle ja poliittiselle järjestykselle. (Miller & Rose 2010, 144–145.) Tietyt maahanmuuttajayhteisöt voidaan nähdä tällaisina ”anti-yhteisöinä”, joiden arvot eivät kohtaa länsimaisen yhteiskunnan arvojen kanssa. Toisaalta käsitykset näiden yhteisöjen arvoista ja toiminnasta voivat olla epäselviä valtaväestön edustajille.

Hall (1999, 122–123) puhuu stereotyyppistämisen prosessista, jossa stereotyyppillä tarkoitetaan yksipuolista kuvausta, joka syntyy mutkikkaita eroja pelkistettäessä. Kohteen erilaiset piirteet sulautetaan yhteen, tiivistetään yhdeksi kuvaksi ja liitetään tiettyyn ihmisryhmään tai paikkaan. Näistä piirteistä muodostuu merkkejä, ”todistusaineistoa”, josta puheena oleva kohde tunnetaan. Niemisen ja Pantin (2009, 122–123) mukaan mediassa voidaan erottaa toisistaan vielä tyyppittely ja stereotyyppittely. Tyyppittelyllä on keskeinen rooli identiteettien rakentamisessa, sen tarkoituksena on luoda järjestystä, varmuutta ja ennustettavuutta maailmankuvaan, helpottaa uusiin tilanteisiin sopeutumista ja on

luonteeltaan neutraalia ja joustavaa. Stereotyyppittely taas yksinkertaistaa, tuo mukanaan negatiivisia, perusteettomasti pelkistäviä jatkopäätelmiä tyyppin luonteesta. Tyypittelyn ja stereotyyppittelyn ero liittyy usein siihen, ketkä sisällytetään yhteiskuntaan ja ketkä suljetaan sieltä pois. Stereotyyppien ongelmana on se, mitä ja kenen tarkoitusperiä ne palvelevat, ja kuinka jäykkä tai ehdottomia ne ovat. Kulttuurin hallitsevat ryhmät määräävät usein, mitkä stereotyypit ovat osa arkijärkeä ja yleistä merkitystodellisuutta.

Maahanmuuttokeskustelussa kuva maahanmuuttajanaisestä on perusteettoman pelkistetty. Läheskään aina maahanmuuttokeskustelussa keskustelua ei kohdisteta kumpaankaan sukupuoleen, mutta kun niin tehdään, on käsitys maahanmuuttajanaisestä yksinkertaistettu. Todellisuudessa maahanmuuttajanaiset ovat ryhmänä maahanmuuttajien tavoin hyvin heterogeeninen: heitä on Suomessa kaikissa eri asemissa yhteiskunnassa psykiatreista ihmiskaupan uhreihin. Valtaväestöä edustavien naisten tavoin heistäkään kaikki eivät ole miestensä hallitsemia, kärsi perheväkivallasta tai koe omaa kulttuuriaan rajoittavana tekijänä.

Kunnia- ja perheväkivalta ei ole ainoa teema, jossa maahanmuuttajanaisia uhritetaan. Esimerkiksi järjestetyt avioliitot ovat säännöllisin väliajoin esillä maahanmuuttokeskustelussa, hyvinkin nuoria tyttöjä saatetaan naittaa vanhemmille miehille joko Suomessa omassa uskonnollisessa yhteisössä tai sitten tytöt lähetetään entiseen tai vanhempien kotimaahan avioitumaan. Nuoria saatetaan lähettää ulkomaille myös käytöshäiriöiden takia. Maahanmuuttajanaisten kotoutuminen nähtiin puutteellisenä ja maahanmuuttajanaisten kontakteissa viranomaisiin nähtiin parantamisen varaa.

Pakkoavioliittojen ja väkivallan lisäksi maahanmuuttajanaisia voidaan eristää suomalaisesta yhteiskunnasta myös viranomaisten hiljaisella hyväksynnällä. Helsingin Sanomien haastatteleman kurdinaisen mukaan:

”Lääkärit ja sosiaalityöntekijät hyväksyvät sen, että maahanmuuttajaperheen isä puhuu perheen naistenkin puolesta. Kulttuurisen kohteliaisuuden varjolla on Hakkin mielestä luovuttu ihmisten tasapuolisesta kohtelusta. Ja niin saavat jatkua sellaiset käytännöt, jotka etäännyttävät maahanmuuttajia suomalaisesta yhteiskunnasta. Eli estävät sitä kuuluisaa kotoutumista.”

(3.2.2002, Sunnuntai, Helsingin Sanomat)

Maahanmuuttajanainen voi olla hyvin yksinäinen suomalaisessa yhteiskunnassa:

“Moni naisista on Suomessa täysin yksin. Heillä ei ole ketään, kenelle soittaa tai kenen luokse mennä. Jos nainen tuntee oman maansa väkeä, yhteisö ei välttämättä tue väkivallasta irrottautujaa. Jotkut yhteisöt sulkevat apua hakeneet ryhmän ulkopuolelle.”

(25.11.2012, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

Maahanmuuttajanaisten uhridiskurssit toteutuvat aineistossa kahdella eri tavalla: toisaalta keskustelussa maahanmuuttajayhteisöiden alistavista käytännöistä, väkivallasta ja erottamisesta; toisaalta yksittäisten naisten tarinoiden avulla. Tunteisiin vetoavat yksittäisten naisten tarinat kertovat usein seikkaperäisesti naisten kokemista vääryyksistä perheessään tai yhteisössään. Väkivallasta puhuttaessa esille otetaan myös suomalaiset viranomaiset, joiden tulisi hiljaisen hyväksynnän sijaan puuttua tiukemmin esimerkiksi juuri kunniaväkivaltaan.

Viranomaisten puuttumista maahanmuuttajayhteisöjen toimintaan kuvastaa suomalaisesta yhteiskunnasta sitä, ettei ”sosiaalisen kuolema” pidä Suomessa paikkaansa. Monissa hyvinvointivaltioissa julkisia hyödykkeitä ja hyvinvointipalveluja on yksityistetty, terveyspalveluita, sosiaalivakuuksia ja eläkejärjestelmiä on viety markkinoille, koulujen ja oppilaitoksien välillä on kilpailua, yksityissektorin johtamismalleja on siirretty julkishallintoon, yksilöille ja yhteisölle on siirretty vastuuta omasta hyvinvoinnistaan ja niin edelleen (Rose & Miller 2010, 123). Suomessa monet palvelut ovat edelleen vahvasti valtiolähtöisiä ja valtion oletetaan puuttuvan moniin kansalaisia koskeviin ongelmiin eikä esimerkiksi yksityisiä kouluja ole Suomessa juuri ollenkaan, ja koulutus on maksutonta alakoulusta korkeakouluun. Vaikka kehitys on Suomessakin ollut hitaasti menossa osittain yksityistämisen suuntaan ja uudet hallintotavat ovat saaneet tilaa julkishallinnossa, perustuvat palvelut monissa muissa länsimaissa hyvinvointivaltioissa enemmän markkinoihin ja kolmannen sektorin toimintaan kuin Suomessa. Jos ”sosiaalisen kuolemalla” tarkoitetaan valtion vallan siirtämistä yhteisöille (Rose & Miller 127–129), ei Suomessa voida puhua ainakaan toistaiseksi sosiaalisen kuolemasta.

Jos monissa muissa länsimaissa onkin siirrytty yhteisöjen tukeen valtion sijasta, koetaan Suomessa edelleen tarpeelliseksi valtion puuttuminen myös yhteisöjen toimintaan. Rikolliseen toimintaan ja esimerkiksi lasten laiminlyöntiin valtion ja sen toimijoiden on puututtava, mutta samalla tulisi pitää huoli siitä, ettei ”perinteistä” suomalaista kulttuuria

pidettäisi automaattisesti muita ylittävänä ja ylivertaisena. Kouluissa maahanmuuttajalapsilla on oikeus esimerkiksi oman uskontonsa opiskeluun ja opetuksen tulisi tukea kasvua sekä suomalaisen että oppilaan oman kieli- ja kulttuuriyhteisön tasapainoiseksi aktiiviseksi jäseneksi (Opetushallitus). Voidaan myös pohtia, ovatko valtion rationaliteetit toteutuneet teknologioina (Miller & Rose 2010), jos viranomaiset hyväksyvät hiljaisesti maahanmuuttajanaisten mahdollisesti sorretun aseman omassa kulttuuriyhteisössään.

4.2. Sodan uhrit

Maahanmuuttajat asemoituvat uhreiksi myös diskursseissa, joissa käsitellään heidän kokemuksiaan sodasta. Maahanmuuttajanaisten uhridiskurssien tapaan sodan kokemuksista kirjoitetaan yksilö- ja yhteisötasolla. Lisäksi käsitellään sotaan liittyviä ilmiöitä, kuten kidutusta. Sotaa ja maahanmuuttajia käsittelevässä uutisoinnissa on tyypillistä kuvata inhimillisiä kärsimyksiä yksityiskohtaisesti ja tunteisiin vetoavasti. Maahanmuuttajien lähtömaassa elämistä kuvataan elämänä jatkuvan pelon kanssa sodan keskellä. Tämänkaltaisen uutisointi voi auttaa lukijoita ymmärtämään, mistä ja miksi maahanmuuttajat ovat Suomeen tulleet.

Sodan kokeminen henkilökohtaisesti on nykysuomalaisille harvinaista. Silti sodat ovat muokanneet kansallista identiteettiämme, käsitys suomalaisuudesta sisukkaana ja taistelevana kansana juontavat juurensa puheissa talvisodasta. Sodan kokemukset voivat siis muodostaa kansakunnille positiivisiakin identiteettejä. Suomen lisäksi esimerkiksi Yhdysvalloissa sota voi olla positiivisten kansallisten ominaisuuksien tuottaja: ”järkevä” väkivalta on osa yhdysvaltalaisesta kansallisidentiteetistä, kansallinen ylpeys muodostuu paljolti niin sanotuista Yhdysvalloille hyvistä sodista; esimerkiksi sisällissodasta, maailmansodista ja kylmästä sodasta (Hogan 2009, 78). Henkilökohtaisella tasolla sota on harvoin yksilöä ja identiteettiä eheyttävä tekijä. Maahanmuuttajista ja etenkin pakolaisista monet ovat saattaneet joutua pakenemaan kotimaassaan tapahtuvaa sotaa ja sota saattaa olla kansakuntaa erilleen repivä, ei yhdistävä ja voimaannuttava tekijä — joskin kyseenalaista on se, ovatko Suomen sotaveteraanitkaan kokeneet sotaa henkilökohtaisella tasolla positiiviseksi kokemukseksi.

Maahanmuuttajia ja sotaa käsittelevissä kirjoituksissa esiintyy myös suomalainen sotahistorian näkökulma, onhan Suomestakin paettu sotaa, enimmäkseen Ruotsiin. Sotaa ja

maahanmuuttajia käsittelevä uutisointi on pitkälti maahanmuuttajaa ymmärtävää ja empaattista. Sodan kokeneet ovat ilmiselviä uhreja. Siitä, että Ruotsi on aikoinaan ottanut vastaan niin paljon suomalaisia, tulisi olla kiitollinen ja vastavuoroisesti suomalaisten tulisi nyt ottaa maahanmuuttajia vastaan.

Esimerkiksi Mielipide-palstalla kommentoidaan maahanmuuttovastaisten ehdokkaiden läpipääsyä eurovaaleissa näin:

“Kun Suomen rajoja yritetään entisestään sulkea ja maahanmuuttoa kontrolloida, moni unohtaa, kuinka paljon suomalaiset itse ovat olleet maahanmuuttajan roolissa.

Kuinka monen sukulainen oli sota-lapsena Ruotsissa? Minun isoäitini oli, ja olenkin kiitollinen niille ruotsalaisille, jotka hänet ottivat vastaan. Ehkei minuakaan muuten olisi olemassa.”

(14.6.2009, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Sotaa ja maahanmuuttoa koskevat diskurssit poikkeavat paljon esimerkiksi maahanmuuton ja työn diskursseista. Sota on jotain, jonka vuoksi on jo kärsitty niin paljon henkilökohtaista tuskaa, ettei samassa yhteydessä voi alkaa puhumaan kielitaidosta, kotoutumisesta ja työnteosta. Toimittaja kuvailee Suomeen pakolaisten kokemuksia:

”Epävakaasta keskiafrikkalaisesta maasta kotoisin oleva perhe, jonka äiti on raiskattu ja silvottu, tytär samoin raiskattu, ja isä tapettu. Toiset lapset ovat todistaneet, kun heidän sukulaisiaan on silvottu viidakkoveitsellä.

Äidillä on erittäin vakavia lääketieteellistä erityishoitoa vaativia ongelmia. Perhe on paennut Malawiin, jonka terveydenhuoltojärjestelmä on täysin romahtanut.

Malawissa he eivät saa minkäänlaista hoitoa.

Azerbaidžhaniin paenneita armenialaisia nuorukaisia, joita on potkittu ja pahoinpidelty armeijassa.”

(12.11.2009, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Edellä oleva lainaus kuvailee Suomesta kuntapaikkaa odottavien hädänalaisten pakolaisten tilannetta. Heidät on jo päätetty ottaa Suomeen, mutta yksikään kunta ei ole aluksi suostunut antamaan heille kuntapaikkaa, koska kunnat kokevat saavansa valtiolta liian vähän tukea vastaanottaessaan kiintiöpakolaisia. Kiintiöpakolaisten lisäksi kunnille koituu kustannuksia

turvapaikanhakijoista, jotka saavat oleskeluluvan ja kuntapaikkoja. Kustannuksista ja pakolaisten suurista määristä puhumista pidetään paikoittain jopa lähes absurdina:

“Lisäksi on muistettava, että globaalisti Pohjoismaat kantavat hyvin pientä taakkaa maailman pakolaisista. Esimerkiksi Irakin köyhät naapurimaat Syyria ja Jordania ovat vastaanottaneet yli kaksi miljoonaa irakilaista pakolaista. Satoja tuhansia somalialaisia on elänyt pakolaisleireillä Keniassa ja Etiopiassa jo lähes 20 vuotta.”

(14.3.2009, Mielipide, Helsingin Sanomat)

”Faktat saa helposti selville vertailemalla tilastoja eri länsimaista - samoin muualta. Esimerkiksi Etiopiassa, joka on sotinutkin Somaliaa vastaan, on eräiden arvioiden mukaan jopa 12 miljoonaa somalialaista. Heistä on satoja tuhansia virallisilla pakolaisleireillä, samoin on kaikissa muissa alueen ja Lähi-idän maissa. Väitteet, että Suomi olisi jotenkin muotoutumassa ’suureksi pakolaiskeskukseksi’ ovat vailla rationaalista pohjaa.”

(22.2.2009, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Suomen resursseja vastaanottaa pakolaisia verrataan edellisissä lainauksissa esimerkiksi Etiopiaan, jonka alueella on pakolaisina erittäin runsaasti somalialaisia. Somalit esiintyvätkin usein maahanmuuttoa ja sotaa käsittelevissä kirjoituksissa. Somaliens tulo Suomeen 1990-luvun alussa on ollut käännekohta suomalaisen maahanmuuton historiassa. Ennen heitä Suomeen ei ollut tullut suuria määriä turvapaikanhakijoita. Somalit ovat herättäneet keskustelua Suomessa: he ovat suurin yksittäinen pakolaisryhmä, suurin afrikkalaistaustainen ryhmä ja lisäksi vielä suurin yksittäinen muslimiryhmä (Tiilikainen 2003, 51–52). Somalit ja heidän oikeutensa olla Suomessa ovat herättäneet keskustelua erityisesti sen jälkeen, kun tilanne Somaliassa on rauhoittunut. On puhuttu jopa somalialaisten paluusta takaisin Somaliaan, koska turvallisuustilanne on muuttunut. Aineiston loppupäässä (kronologisesti katsottuna) puhutaan myös kasvattilapsista, jotka ovat tulleet Suomeen sukulaistensa luo perheenyhdistämisen kautta. Joidenkin laskelmien mukaan Suomeen tulee poikkeuksellisen paljon kasvattilapsihakemuksia ja niiden aitoutta on epäilty. Pakolaisneuvonnan internetsivujen mukaan perheenyhdistämistä voivat hakea Suomesta oleskeluluvan saaneet henkilöt ja esimerkiksi kasvattilapsista vaaditaan DNA-kokeet sukulaissuhteen varmistamiseksi. Lisäksi perheenyhdistämistä esimerkiksi Somaliassa odottavat joutuvat matkustamaan DNA-kokeisiin ja haastatteluihin lähimpään Suomen suurlähetystöön Addis

Abebaan Etiopiaan. Perheenyhdistäminen ei ole niin helppo ja yksinkertainen prosessi kuin suomalaisesta maahanmuuttokeskustelusta voisi päätellä. Myös kasvattilapset ovat sodan uhreja, mutta heistä käyty keskustelu on muista sodan uhreista poiketen usein negatiivisävytteistä.

Itse Somaliasta kasvattilapsena tullut nuori nainen kertoo:

”Siihen, että somalit hakevat nyt oleskelulupia erityisen paljon kasvattilapsilleen, on Ubahin mukaan luonnollinen syy. Kun Somaliassa on sodittu, orpolapsia on Ubahin ja hänen sisarustensa tapaan jäänyt isovanhemmille.”

(4.9.2010, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Sotaa paenneet pakolaiset ovat saattaneet kokea kidutusta kotimaassaan ennen pakoaan. YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen mukaan kidutusta ovat kaikki teot, “joilla aiheutetaan jollekulle tahallisesti kovaa kipua tai kovaa joko henkistä tai ruumiillista kärsimystä tietojen tai tunnustuksen saamiseksi häneltä tai kolmannelta henkilöltä, hänen rankaisemisekseen teosta, jonka hän tai kolmas henkilö on tehnyt tai epäillään tehneen, hänen tai kolmannen henkilön pelottelemiseksi tai pakottamiseksi taikka minkälaiseen tahansa syrjintään perustuvasta syystä, kun virkamies tai muu virallisessa asemassa toimiva henkilö aiheuttaa sellaista kipua tai kärsimystä, yllyttää tai suostuu niiden aiheuttamiseen tai hyväksyy sen hiljaisesti. Kidutusta ei ole sellainen kipu tai kärsimys, joka saa alkunsa pelkästään laillisista seuraamuksista, joko niihin kuuluvana tai niihin liittyvänä” (Finlex 1989).

Suomessa asuvista, kidutusta kokeneista uutisoidaan muun muassa näin:

”Suomeen saapuvien maahanmuuttajien elämäntarinat ovat usein rankkoja: monet ovat kidutuksen tai muunlaisen väkivallan uhreja tai he ovat nähneet silmitöntä väkivaltaa. Osa heistä on elänyt vankeudessa ja monet pakolaisleireillä. Useat ovat menettäneet omaisiaan ja kaikki ainakin kotinsa. Useimmat maahanmuuttajat kokevat synkän menneisyyden takia ainakin jonkinlaista ahdistusta.”

(14.4.2006, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

Kyseisessä uutisessa arvioidaan myös, että noin viides maahanmuuttaja on kidutuksen uhri. Jutussa on myös kerrottu, että Helsingissä kidutettuja hoitava Kidutettujen kuntoutuskeskus

on pahasti ruuhkautunut. Niin dramaattiselta ja epäinhimilliseltä kuin kidutus kuulostaakin, se ei ole aina peruste oleskeluluvalle.

“Pelkkä kidutuksen uhriksi joutuminen ei aina riitä turvapaikan tai muunkaan oleskeluluvan perusteeksi, muistuttaa Maahanmuuttovirasto. Harkinnassa otetaan huomioon muun muassa hakijan kotimaan olot.”

(24.1.2012, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Maahanmuuttajat eivät myöskään aina osaa tai halua hakea apua psyykkisiin ongelmiinsa (tässä kyse kurditautaisista maahanmuuttajista):

”Saeedin mukaan avun hakeminen mielenterveyden ongelmiin on kulttuuritaustan vuoksi useille vaikeaa: psykologit ja psykiatrit tulkitaan vain hullujen hoitajiksi.

”Fyysisten ongelmien takia osataan mennä hoitoon, mutta psyykkisiin ongelmiin haetaan apua liian myöhään”, Saeed uskoo.”

(29.11.2012, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Maailmassa on paljon sodasta kärsiviä henkilöitä, jotka tarvitsisivat uutta elinympäristöä. Kuitenkin heistä vain osa pääsee pakoon ja vain murto-osa saa kokemuksensa perusteella turvapaikan heti esimerkiksi Suomesta. Miksi sodasta kärsineiden oleskelulupia ei myönnetä enemmän, 750 kiintiöpakolaista vuodessa on aika vähän koko maailman pakolaistilanteen huomioon ottaen, vai onko Suomella velvollisuutta auttaa ylipäättään ketään?

Juha Sihvola (2004, 271–272) kirjoittaa reaalioliittisesta oikeudenmukaisuudesta. Globaalin oikeudenmukaisuuden ohjelmassa, jossa otetaan huomioon reaaliolitiikka, pyritään rakentamaan toimiva järjestelmä, joka estää inhimillisiä katastrofeja ja lievittää niiden seurauksia. Ensisijaisesti on autettava maailman köyhimpiä maita, joilla ei ole edellytyksiä edes järjestyneen yhteiskunnan ylläpitoon, puhumattakaan demokratian ja ihmisoikeuksien toteuttamiseen ilman ulkoista apua. Etenkin monissa Afrikan maissa hätä on akuutti. Syrjäytyminen kasautuu helposti: maissa, joissa ravitsemus, terveydenhoito ja koulutus ovat puutteellisia ja joissa aids, nälänhätä ja väestön kasvu epävakauttavat yhteiskunnan rakenteita, myös talous ja politiikan rakenteet ovat usein korruptoituneita ja sorto ja väkivalta ovat osa ihmisten elämää. Ongelmiin köyhissä maissa on sekä paikallisia että globaaleja syitä. Paikalliset syyt, kuten heimoristiriidat, voivat kärjistyä maailmantaloudellisten prosessien

takia. Esimerkiksi heimosodat ovat kilpailua kansainvälisille markkinoille menevien raaka-aineiden hallinnasta. Globaali talous on alistanut köyhät maat pelkiksi raaka-ainevarastoiksi, jossa sotapäälliköt kilpailevat raaka-aineiden hallinnasta. Länsimaiden käyttäessä köyhien maiden raaka-aineita ja työvoimaa, on niillä myös osavastuu näistä ongelmista ja niiden ratkaisemisesta.

Köyhien maiden ongelmat eivät ratkea pelkästään ottamalla lisää pakolaisia, vaan ongelmia on ratkaistava myös paikallisesti. Silti on tärkeää, että rikkaammat maat ottavat vastaan niitä henkilöitä, jotka eivät syystä tai toisesta pysty elämään kotimaassaan. Uhidiskurssit niin suuressa sanomalehdessä kuin Helsingin Sanomat tuovat sotaa kokeneiden kärsimyksiä hieman lähemmäksi valtaväestöä, jolla ei ole henkilökohtaista kokemusta sodasta tai kriisialueella elämisestä. Uhidiskurssit voivat auttaa ihmisiä ymmärtämään, minkälaisista olosuhteista esimerkiksi naapurissa asuva somaliperhe tulee.

Millerin ja Rosen (2010, 80–122) mukaan hallitseminen on siirtynyt valtiolta monille muille toimijoille ja modernin valtion hallitseminen on hienovaraista hallitsemisen tapahtuessa valtion eri toimijoiden taholla. Maahanmuuttoon liittyvissä kysymyksissä hallinta tapahtuu kuitenkin suhteellisen selvästi valtion taholta, vaikka valtio onkin laajentanut toimivaltaansa eri virastoihin. Kiintiöpakolaisten kohdalla noudatetaan yhdessä YK:n kanssa kansainvälisiä ohjelmia, joiden avulla pakolaiset valitaan. Rationaliteettina on tällöin ajatus vähäosaisempien auttamisesta ja toteuttaminen, teknologia, on ottaa pakolaisia YK:n pakolaisleiriltä. Tällä pyritään hallitsemaan sitä, että Suomeen valitaan varmasti eniten hädänalaisina olevat pakolaiset. Maahanmuuttovirasto taas tekee päätöksen niistä sodan uhreista, jotka saapuvat rajalle itsenäisesti turvapaikanhakijoina.

4.3. Suomalaisen byrokratian uhrit

Kolmas tapa tuottaa uhidiskursseja Helsingin Sanomissa on keskustelu maahanmuuttajista suomalaisen byrokratian uhreina. Tähän keskusteluun liittyvät keskeisesti turvapaikanhakijoiden tai muiden maahanmuuttajien käännytykset. Myös tässä keskustelussa esiin tuodaan henkilökohtaisia kohtaloita ja yhteiskunnan rakenteellisia ongelmia. Karkotuksia ja käännytyksiä koskevalle keskustelulle tyypillistä on nostaa esiin yksittäisiä ihmiskohtaloita, jotka vetoavat ihmisten tunteisiin. Yksi näistä teemoista on

”isoäitikeskustelu”, jota käytiin vuosina 2009–2010. Maahanmuuttovirasto oli käännättämässä kahta isoäitiä, jotka asuivat Suomesta oleskeluluvan saaneiden perheidensä luona. Isovanhemmuutta ei pidetty riittävänä perhesiteenä oleskeluluvan saamiseksi. Toinen keskustelu, jossa otettiin voimakkaasti kantaa käännätyspäätöksiin käytiin vuonna 2007, jolloin media nosti esille kolmen turvapaikanhakijanaisten tarinat. Kirkko ja seurakunta tukivat naisia, vaikka nämä olivat saaneet jo kielteisen turvapaikkapäätöksen (Horsti 2008, 130).

Suomesta voi hakea turvapaikkaa ilmoittamalla viranomaiselle, että hakee oleskelulupaa kansainvälisen suojelun perusteella. Hakemuksen voi jättää poliisille tai rajatarkastusviranomaisille. Turvapaikkaprosessi käynnistyy turvapaikkatutkinnalla, jossa poliisi ja rajanvartiolaitos selvittävät hakijan henkilöllisyyden, matkareitin ja maahantulotavan ja tiedot hakijan perheenjäsenistä ja muista omaisista. Turvapaikkapuhuttelut hoitaa ulkomaalaisvirasto (nykyään maahanmuuttovirasto). Puhutteluissa selvitetään, onko hakijalla perusteita saada turvapaikka: onko häneen kohdistunut vainoa kotimaassaan, muita oikeudenloukkauksia ja onko niille olemassa uhkaa tai perustaa. Puhutteluissa tarkastetaan myös, onko hakijalla muita syitä kuin kansainvälinen suojelu saada oleskelulupa Suomesta, kuten perhesiteet tai terveyteen liittyvät seikat. Edellytykset oleskeluluvan saamiseen arvioidaan yksilöllisesti, arvioinnissa otetaan huomioon hakijan kertomus, maahanmuuttoviraston hankkimat selvitykset hakijan oloista ja hänen kotimaansa tilanteesta. Jos päätös on kielteinen, päätetään samalla myös hakijan käännättämisestä. Turvallisena pidetyistä maista tulevien turvapaikkahakemusten käsittely pyritään tekemään nopeutetusti seitsemässä päivässä. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2006, 14.)

Kielteisen päätöksen saatuaan turvapaikanhakija voi joko poistua itse maasta 30 päivän kuluessa, odottaa poliisin täytäntöönpanoa tai valittaa päätöksestä hallinto-oikeuteen, jolloin käännätystä ei voida panna täytäntöön, ennen kuin se on lainvoimainen (Maahanmuuttovirasto). Useimmiten turvapaikanhakijat asuvat Suomessa päätöstä odottaessaan joko vastaanottokeskuksessa tai tuttavien luona, mutta toisinaan he joutuvat säilöönottoyksikköön, joka sijaitsee Helsingin Metsälässä. Sisäasiainministeriön (2011) mukaan ulkomaalainen voidaan ottaa säilöön ulkomaalaislain nojalla, jos se on välttämätöntä esimerkiksi hänen henkilöllisyytensä selvittämiseksi. Päätöksen säilöön ottamisesta tekee

poliisi tai rajavartiolaitoksen virkamies, joka ilmoittaa asiasta heti käräjäoikeudelle, jonka on tehtävä päätös säilöön ottamisesta neljän vuorokauden kuluessa.

Säilöönotto ja käännetykset ovat saaneet huomiota Helsingin Sanomissa 2000-luvulla. Teemoina ovat esimerkiksi jo aiemmin mainitut henkilötarinat isoäideistä ja kirkon suojelemista naisista, säilöönottoyksikössä tapahtuneet itsemurhayritykset, nälkälakot ja karkaamiset. Toimittajilta menevät toisinaan käsitteet sekaisin, käännetyksestä saatetaan puhua karkotuksena ja säilöönottoyksiköstä vastaanottokeskuksena. Asiayhteydestä voi kuitenkin päätellä, mistä on kyse.

Nälkälakkojen ja itsemurhayritysten uutisointi on hyvin viranomaislähtöistä, useimmiten niistä esitetään säilöönottoyksikön johtajan Pekka Nuutisen kanta:

”Käännetytään vastustava turvapaikanhakija viilteli terävällä esineellä itseään tiistain vastaisena yönä Metsälän säilöönottoyksikössä Helsingissä.

Yksikön johtajan Pekka Nuutisen mukaan mies vietiin tapauksen vuoksi yöllä poliklinikalle.

’Vammat eivät olleet erityisen vakavia. Hänet tuotiin yöllä takaisin’, Nuutinen kertoo.”

(23.3.2011, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

“Syömälakkojen kestot ovat vaihdelleet muutamasta päivästä muutamaa viikkoon. Ne ovat päättyneet lakkolaisten mielenmuuttumiseen tai käännetykseen maasta.

’Joskus on ollut epäselvää, ollaanko sitä oikeasti syömälakossa vai ei.’ Tilanne Metsälässä oli tiistaina Nuutisen mukaan rauhallinen.”

(26.3.2008, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

Säilöönottoyksikkö on teknologia, hallinnan strategia (Miller & Rose 2010), jolla valtio pyrkii hallitsemaan maahanmuuttoa ja turvapaikanhakijoiden elämää. Säilöönotto on merkittävä interventio yksilön elämään. Syömälakkojen ja viiltelyiden uutisoinnissa ei esiintynyt varsinaista uhriskurssia, vaikka siihen olisi selkeä mahdollisuus. Sen sijaan niistä tiedotettiin asiallisesti ja etenkin johtaja Nuutisen haastatteluista lukijalle jää kuva, etteivät tilanteet ole olleet kovin vakavia, ja hänen puheensa viranomaistahon edustajana toimii hallintana, jonka viesti vaikuttaisi olevan, että syytä huoleen ei ole. Säilöönottokäytäntöjä on kritisoitu Helsingin Sanomissa hyvin vähän. 2000-luvun alussa, ennen erillisen

ulkomaalaisten säilöönottokeskuksen perustamista, on arvosteltu käännytystä odottavien säilytystä vankiloissa, mutta varsinaisen säilöönottoyksikön perustamisen jälkeen kritiikkiä ei ole juuri ollenkaan. Tämä on hieman yllättävää, koska käytäntöä, jossa ihmisiä ja jopa perheitä pidetään suljetuissa tiloissa, esimerkiksi henkilöllisyyden epäselvyyden takia, voitaisiin pitää vapaudenriistona.

Karina Horstin mukaan turvapaikanhakijoista on uutisoitu pääsääntöisesti viranomaislähteisiin perustuen ja ennemminkin legitimoitua lainsäädännön ja viranomaisten kontrollipolitiikkaa kuin kritisoinut sitä. Muutos keskusteluun tuli vuonna 2007, jolloin media ja kirkko puolustivat kolmea turvapaikanhakijanaista (Horsti 2008, 129). Aiemmin turvapaikanhakijat on nähty mediassa lähinnä uhkana, ja sekä suomalaisissa että ulkomaalaisissa tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota prosessiin, jossa media rakentaa turvapaikanhakijoista ja turvapaikkaprosessista sosiaalisen ongelman ja lietsoo moraalipaniikkia. Turvapaikanhakijoiden saapumisesta on käytetty luonnonkatastrofeihin viittaavia metaforia, heidät on esitetty hallitsemattomana ja kaaosmaisena ”virtana”, ”tulvana” ja ”vyörynä” (Horsti 2005, 86).

Vuoden 2007 jälkeen turvapaikanhakijoiden henkilökohtaisia tarinoita, muidenkin kuin kolmen kirkon suojelemien naisten, on alkanut esiintyä Helsingin Sanomissa. Suurimman huomion saaneet isoäidit saivat puolustajia myös virallisilta tahoilta, esimerkiksi presidentti Tarja Halonen otti kantaa isoäitien puolesta ja silloinen maahanmuuttoministeri Astrid Thors kehotti ministeriötä selvittämään, onko käytäntö, jossa isoäitiä ei lasketa ydinperheeksi kohtuullinen. Toisaalta Thorsin mielipiteistä uutisoidaan myös näin:

“Ekuuminen neuvosto puhuu ’mummo-ongelmasta’. Sitä Thors ei tunnista.

Neuvosto on kritisoinut maahanmuuttoviranomaisten ydinperheen määritelmää ja toivonut, että lainsäätäjät lieventäisi sitä.

Ministerin mielestä yleisessä keskustelussa on päinvastoin esitetty, että maahanmuuttoasioiden käsittelyssä perhekäsitystä pitäisi entisestään tiukentaa. ’Siinä paineessa ei ole ollut mahdollisuuksia ainakaan perhekäsityksen muuttamiseksi’, hän sanoi.”
(3.7.2009, Kaupunki, Helsingin Sanomat)

Suomalaista mediaa on kritisoitu siitä, että se kohtelee maahanmuuttajia yhtenä ryhmänä, eikä nosta esille yksittäisiä kohtaloita. Sosiaalisen persoonan näkyminen ja kuuluminen olisivat olennaisia monipuolisen kuvan saamiseksi. Silti yksittäisiä tarinoitakin on kyettävä tarkastelemaan kriittisesti ja pohdittava, miksi juuri tietyt tarinat läpäisevät julkaisukynnyksen. (Horsti 2008, 136.) Horstin (2008, 136) mukaan vuoden 2007 turvapaikanhakijanaiset päätyivät julkisuuteen juuri naiseutensa vuoksi. Media muodosti naisista kuvan, jossa he taistelevat itsenäisesti länsimaalaisten arvojen ja demokratian puolesta, eivätkä halunneet palata maihin, jossa heitä sorretaan ja jossa heillä on mahdollisuus joutua jopa tapetuksi.

Isoäitien tarinoissa esiintyy yksinäinen vanhus, joka joutuisi oman onnensa nojaan maahan, jossa ei ole sukulaisia pitämässä huolta. Isoäitien käännytyspäätökset herättivät laajaa vastustusta. Yksi syy tähän on varmasti se, että isoäitejä on vaikea pitää varsinaisena uhkana. Vanhukset mielletään lähes yhtä viattomiksi kuin lapset — eihän alaikäisiä, maahan yksin saapuneitakaan lähetetä takaisin lähtömaahansa. Yleisesti ottaen kaikki vanhuksista kertovat uutiset ovat positiivisia tai sympatiaa herättäviä. Lisäksi isoäidit ovat äitejä. Yhteiskunnassamme on edelleen hengissä ainakin jonkinlainen äitimyytti, jossa äitiys, ja miksei isoäitiyskin, nähdään pyhänä.

Aivan viime vuosina Helsingin Sanomissa on esiintynyt myös miesten tarinoita. He ovat perheenisiä, jotka ovat saaneet Suomesta työn, mutta eivät pysty elättämään sillä perhettään maahanmuuttoviraston asettamien kriteerien mukaan. Toinen heistä on turvapaikanhakija, kosovolainen viiden lapsen isä, joka on löytänyt töitä Suomen kansallisteatterista. Toinen isä on tullut Suomeen Vietnamista työn perässä, mutta työstä ei ansaitse tarpeeksi vaimon ja tyttären elättämiseen.

Kosovolainen Almir Burdzevic kertoo elämästään:

“Vaikka perheen tulevaisuus on epävarma, yksi lapsista on jo aloittanut peruskoulunsa Helsingissä.

’Kyllä tämä vaikuttaa lapsiimme todella paljon. Vanhin poikamme on aloittanut koulun, mutta näkee painajaisia eikä jaksu keskittyä. Hän on kysynyt minulta, miksi ylipäänsä pitäisi istua koulussa, kun ei voi tietää yhtään, mitä elämässä tapahtuu. Lapsemme esittävät tästä kaikesta vaikeita kysymyksiä’, Burdzevic sanoo.” (9.10.2012, Ihmiset, Helsingin Sanomat)

Vietnamilaisperheen suomalaistumista korostetaan kertomalla tyttären suomenkielentaidosta ja marjanpoimintaharrastuksesta:

”Vietnamilainen perheenisä Diep Nguyen haluaisi vain, että hän voisi elää Kauhajoella vaimonsa ja kuusivuotiaan tyttärensä kanssa. Maalata vajaan kymppin tuntipalkalla tv-tasoja ja sänkyjä pienessä pohjalaisessa kalustefirmassa ja viikonloppuisin käydä marjassa ja sienessä. Tyttären suomikin on jo saanut pohjalaisia vivahteita esikoulussa.”

(14.10.2011, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Molemmissa perheissä on paljon sellaisia piirteitä, joita pidetään ominaisina ”hyville” maahanmuuttajille. He ovat löytäneet töitä, käyvät koulussa, vietnamilaisilla kotoutuminen on edennyt jo niin pitkälle, että he marjastavat ja käyvät sienessä. Miehet pyrkivät elättämään perheensä rehellisesti, lapset osaavat suomea. Suomalainen byrokratia estää heidän jäämisensä Suomeen, koska palkka ei ole riittävä. Uhridiskursseissa vallalla vaikuttaisivat olevan hyvin perinteiset suomalaiset arvot, toisaalta naisten tasa-arvo, toisaalta mies perheen elättäjänä ja isoäidit osana ydinperhettä. Vaikka uhridiskursseissa voidaan korostaa eroa ”meidän” ja ”muiden” (Bauman 1997) välillä, niissä haetaan myös maahanmuuttajista piirteitä, jotka tekevät heistä meidän kaltaisiamme. ”Muut” edustavat usein muita kuin uhreja, esimerkiksi väkivaltaisia maahanmuuttajamiehiä.

Byrokratian kohtaaminen on asia, joka yhdistää kaikkia maahanmuuttajia turvapaikanhakijoista työperäisiin maahanmuuttajiin. Voisi pitää jopa hieman yllättävänä, että tavallisesti sääntöjä uskollisesti noudattavat ja maahanmuuttajia harvoin äänekkäästi puolustavat suomalaisen valtaväestön edustajat ovat kiinnostuneet juuri byrokratian uhreiksi joutuneista. Byrokratiaan ja valtion puuttumiseen on kaksijakoinen suhtautumistapa: toisaalta valtion olisi puututtava joihinkin maahanmuuttajayhteisöjen toimintatapoihin, toisaalta valtion virkamiehet eivät saisi erottaa isoäitiä perheestään.

Millerin ja Rosen (2010, 138) mukaan ihmisiä on mahdollista hallita sen avulla, että ihmiset kuuluvat erilaisiin identiteetti- ja moraaliyhteisöihin. Esimerkkinä he ovat maininneet kaupunkiympäristöjen elvytysohjelmat (Iso-Britanniassa), jossa slummikortteleiden asukkaita on pyritty voimaannuttamaan nimittämällä asukkaita yhteisöksi ja näin parantaa yhteenkuuluvaisuuden tunteen kautta asuinalueen taloudellisia ja inhimillisiä аспектеja. Yhteisöjen sisällä olevat ristiriidat voivat muodostaa eettisiä ja poliittisia konflikteja.

Toisaalta yhteisön moraalisäännöt voivat kääntyä hallintaan pyrkiviä vastaan, kuten isoäitien ja muiden naisten tapauksessa. Kirkko valtiosta erillisenä yhteisönä asettui puolustamaan yksilöitä, joiden se koki tulleen väärinkohdeksi valtion taholta. Isoäitien tapauksessa osaltaan vaikutti luultavasti myös se, että yhteisöistä tavallisin, josta kaikilla on kokemusta, perhe, uhattiin hajottaa.

Uhridiskurssit ovat tärkeitä maahanmuuttokeskustelun monipuolistamiseksi. Niiden avulla on mahdollista syventää ymmärrystä maahanmuuttajien elinoloista nyt ja aiemmin. Lisäksi henkilökohtaisilla tarinoilla on mahdollista tuoda esille myös suurempia, rakenteellisia asioita, jotka saattaisivat kaivata korjausta. Olisi kuitenkin toivottavaa, että keskustelussa esiintyisivät maahanmuuttajat monipuolisesti. Isoäidit ja perheet ovat turvapaikanhakijoissa vähemmistö. Suurin osa on yksinäisiä miehiä. Myös heidän tarinansa ansaitisivat tulla kuulluksi.

5 Monikulttuurisuuskeskustelu vuosina 2008-2012

Tämä luku keskittyy enimmäkseen maahanmuuttokeskusteluun vuoden 2008 jälkeen, jolloin siinä on tapahtunut muutoksia maahanmuuttokriittisten kunnallisvaaliehdokkaiden saatua runsaasti ääniä. Kunnallisvaalien tuloksesta heräsi keskustelu, jossa osa iloitsi uudesta ja avoimesta tavasta puhua maahanmuutosta, osa piti keskustelua vihaisena ja suvaitsemattomana. Puhe suvaitsevaisuudesta, rasismista, maahanmuuttokriittisyydestä sekä keskustelu siitä, millaista maahanmuuttokeskustelun tulisi Suomessa olla, on jatkunut vuoden 2008 jälkeenkin erilaisten yhteiskunnassa tapahtuneiden muutoksien myötä.

Tämän luvun pääpaino on viimeisessä alaluvussa 5.3., jossa käsitellään keskustelua maahanmuuttokeskustelusta. Sitä ennen avaan suvaitsevaisuuden ja rasismin käsitteitä ja sitä, kuinka niitä on käsitelty Helsingin Sanomien uutisoinnissa ja mielipidekirjoituksissa. Koin rasismin ”ansaitsevan” oman alalukunsa, koska rasismilla ja etenkin sen kieltämisellä on ollut suuri rooli maahanmuuttokeskustelussa vuoden 2008 jälkeen muuallakin kuin Helsingin Sanomissa. Rasismia pidetään usein suvaitsevaisuuden vastakohtana, mutta asia ei ole niin yksiselitteinen. Mitä suvaitsevaisuudella tarkoitetaan? Miten suvaitaan rakenteellisesti ja yksilötasolla? Mikä kaikki on rasismia ja mikä ei ole? Mihin keskustelulla maahanmuuttokeskustelusta päästään vai päästäänkö mihinkään?

5.1. Suvaitsevaisuus

Keskustelussa monikulttuurisuudesta esiintyy usein suvaitsevaisuuden käsite, jota harvemmin määritellään sen tarkemmin. Suvaitsevaisuudesta puhutaan yleensä silloin, kun pyritään ymmärtämään vieraiden kulttuurien tapoja tai hyväksymään erilaisuutta. Usein sen vastakohdan ajatellaan olevan rasismi. Vuonna 2008 alkoi myös levitä yleisesti maahanmuuttokriittisyyden käsite maahanmuuttoon kriittisesti suhtautuneiden poliitikkojen, kuten helsinkiläisen Jussi Halla-ahon, saatua suuren äänimäärän kunnallisvaaleissa. Pidän maahanmuuttokriittisyyden käsitettä epämääräisenä ja vaikeasti rasismista ja muukalaisvastaisuudesta erotettavana, mutta sen ollessa suuri osa vuoden 2008 aikaista ja jälkeistä maahanmuuttokeskustelua myös Helsingin Sanomissa, käytän sitä myös tässä tutkimuksessa siinä tarkoituksessa, kun se näyttää erilaisissa kirjoituksissa esiintyvän.

Suvaitsevaisuus ja monikulttuurisuus liittyvät toisiinsa olennaisesti, mutta suvaitsevaisuus ei tyhjenny monikulttuurisuuden käsitteeseen. Suvaitsevaisuudesta on puhuttu jo satoja vuosia, kun taas monikulttuurisuus on käsitteenä uudempi. Suvaitsevaisuudella on merkittävä moraalinen ja tunnelataus ja sitä voidaan pitää jopa yhtenä nykyihmisen keskeisenä normina, jonka avulla voi määritellä, millainen on avoin, nykyaikainen, kansainvälinen ja ”hyvä” ihminen. Maahanmuuttokeskustelussa suvaitsevaisuuteen liittyvät keskeisesti yhteiskunnan valtarakenteet. Keskustelu ”hallitusta maahanmuutosta” ja hallinnolliset ohjelmat pyrkivät kontrolloimaan pakolaisuutta ja maahanmuuttoa. Suomalaisilla, ketä heihin sitten ajatellaankaan kuuluvan, on ikään kuin oikeus valita, keiden erilaisuutta ja hätää halutaan kuulla ja ketkä jäävät suomalaisen suvaitsevaisuuden, tai yleisemmin suomalaisuuden, ulkopuolelle. (Suurpää 2005, 43; 48.)

Rakenteellisesti suomalainen suvaitsevaisuus määritellään valtion rationaliteetteina ja pannaan täytäntöön teknologioina (Miller & Rose 2010), hallinnollisilla ohjelmilla, joiden avulla pakolaisuutta ja maahanmuuttoa kontrolloidaan (Suurpää 2005). Toisaalta suvaitsevaisuutta toteutetaan arkielämässä pitkälti yksilötasolla henkilökohtaisissa kohtaamisissa erilaisissa arkipäivän tilanteissa. Myös näillä keinoilla on mahdollisuus pyrkiä hallitsemaan kanssaihmiä ja vaikuttaa heidän mielipiteisiinsä (Miller & Rose 2010). Suvaitsevaisuuden lisääntymisessä valtaa on myös kolmannen sektorin toimijoilla, jotka järjestävät esimerkiksi koulutuksia vapaaehtoisille, jotka voivat toimia sillanrakentajana ja kohtaamistilana maahanmuuttajien ja valtaväestön välillä (esimerkiksi Mannerheimin lastensuojeluliiton Ystäväksi maahanmuuttajaäidille - koulutus).

Diskurssit suvaitsevaisuudesta, ennakkoluuloista ja rasismista alkoivat näkyä Helsingin Sanomien uutisoinnissa ja erityisesti mielipidekirjoituksissa vuoden 2008 aikoihin. Maahanmuuttokriittisiksi itseään kutsuvat euro- ja kunnallisvaaliehdokkaat vuosina 2009 ja 2008 saivat huomattavasti ääniä, ja vuonna 2011 paljon julkisuutta maahanmuuttokriittisyydellään saaneet perussuomalaiset tekivät merkittävän tuloksen eduskuntavaaleissa nostettuaan kannatustaan historialliset 15 prosenttiyksikköä (esim. YLE 2011). Maahanmuuttokeskustelu ei kuitenkaan jäänyt ainoastaan perussuomalaisten vastuulle, vaan myös muiden puolueiden edustajat ottivat kantaa maahanmuuttoon, suvaitsevaisuuteen ja ennakkoluuloihin.

Esimerkiksi kokoomuksen Jyrki Katainen otti kantaa mielipidepalstalla maahanmuuttoon ja suvaitsevaisuuteen vuonna 2010 näin:

”Suomi on liberaali demokratia, maamme perusoikeuksiin ja arvoihin kuuluu yhtäläinen ihmisarvo ja ihmisoikeudet. Tämä ei ole neuvoteltavissa. Sitä paitsi monikulttuurisuus ja suvaitsevaisuus ovat niitä tekijöitä, joista luovuus ja uudet innovaatiot syntyvät. Ulospäin suuntautunut ja avoin Suomi pärjää tulevaisuudessa. Sisäänpäin kääntynyt ja sulkeutunut Suomi kuihtuu pois.”

(22.3.2010, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Suvaitsevaisuuden ja sen oletettujen vastakohtien diskursseissa tulevaisuus oli keskeisessä asemassa, kuten edellisessäkin lainauksessa. Mitä Suomelle tulevaisuudessa käy, jos muutumme suvaitsemattommiksi ja toisaalta mitä Suomelle käy, jos suvaitsevaisuussamme otamme vielä lisää maahanmuuttajia? Maahanmuuttokriittisyyttä pidettiin usein takapajuisena ja sulkeutuneena, mutta toisaalta kriittiset näkemykset ovat saaneet myös paljon kannatusta, ainakin vaalitulosten perusteella. Puolueiden sisällä eroja oli havaittavissa myös, vain hieman ennen kuin Jyrki Katainen kokoomuksen puheenjohtajana puhui kauniin sanoin suvaitsevaisuudesta, ehdotti kokoomusnuorten senhetkinen puheenjohtaja Wille Rydman kiintiöpakolaisista luopumista Helsingin Sanomissa. Perussuomalaisia ei voida yksin pitää syynä siihen, miksi kriittiset näkemykset maahanmuutosta ovat levinneet. Puolueen suosio perustuu johonkin, joka on ollut olemassa muutenkin. Syyksi on veikkailtu lamaa, työttömyyttä ja maahanmuuttajien määrän lisääntymistä. On myös muistettava, että he ovat saaneet ääniä muistakin kuin maahanmuuttoon liittyvistä syistä.

Yhdeksi syyksi voisi epäillä myös tietynlaista globalisaation pelkoa. Ulrich Beck (1999, 183–184) pohtii, mitä politiikka, oikeus, kulttuuri, perhe ja kansalaisyhteiskunta tarkoittavat ylikansallisessa maailmanyhteiskunnassa? Maailmanyhteiskunnassa pääoma, kulttuuri, teknologia ja politiikka temmeltävät keskenään ja sekoittuvat toisiinsa kansallisvaltiollisen järjestysvallan tuolla puolen. Tämänkaltaisista asioista on oltu Suomessa julkisessa keskustelussa huolissaan, maahanmuuton lisäksi huolta ovat herättäneet eurokriisi ja etenkin Suomen osuus maksajana. Näissä keskusteluissa on aistittavissa huoli kansallisvaltion historian päättymisestä.

Helsingin Sanomissa käydyssä maahanmuuttokeskustelussa esitettiin huolta pohjoismaisen hyvinvointiajattelun ja tasa-arvon toteutumisesta Suomessa. Myös sananvapaudesta keskusteltiin, erityisesti perussuomalaisten kansanedustajan Teuvo Hakkaraisen käytettyä ”neekeri”-sanaa vuonna 2011. Julkisessa keskustelussa tämänkaltainen kielenkäyttö ei ole kansanedustajalle sopivaa: siinä ei ainoastaan tuoteta toiseutta, vaan käyttämällä jo kauan käytöstä poistettua, halventavaa nimitystä tietyistä ihmisryhmästä tuodaan takaisin ajat, jolloin ”mustia” ei ole pidetty ihmisarvoltaan ”valkoisten” kaltaisina. Sanaa käytetään kuitenkin yhä arkipuheessa siitä huolimatta, että virallisesti sen käyttö on kielletty ja sen käytöstä on saatu tuomioita (Rastas 2007, 120).

Hakkaraisen lausunnot on pitkälti tuomittu mediassa ja saaneet ihmiset pohtimaan, mihin kaikkeen sananvapaus ylettää. Ulkomailla asuva suomalainen esittää huolensa Suomen ja pohjoismaisten arvojen tilasta Helsingin Sanomissa:

“Kotimaani poliittinen ilmapiiri hämmentää ja pelottaa minua. Viha, suvaitsemattomuus, pelko ja rasismi tuntuvat olevan jokaisen uutislähteen etusivulla. Eriarvoisuus kasvaa, ja lasten ja nuorten pahoinvointi tuntuu pahenevan. Erilaisuudesta on tullut uhka, jolta Suomea tulee suojella. Monikulttuurisuus on kirosana.”

(9.10.2011, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Leena Suurpää (2005, 52–54, 56–57) on kirjoittanut kolmesta eri suvaitsevaisuuden periaatteesta. Ensimmäinen niistä korostaa valtion puolueetonta ja muodollista roolia, Suomessa hyvinvointisopimusta leimaavat pohjoismaalaisen hyvinvointivaltion keskeiset määreet, universalismi ja tasa-arvoiset mahdollisuudet hyvinvointipalveluiden käyttöön. Valtiolla on rooli julkisen järjestyksen ja sosiaalisten suhteiden yläpuolella. Tällaisessa suvaitsevaisuudessa liitetään yhteen erilaisuuden hallinta ja tasa-arvon tavoitteet. Toinen suvaitsevaisuuden periaate on sellainen, jossa maahanmuuttaja pyrkii sulautumaan osaksi suomalaista kulttuuria voidakseen lunastaa hyvinvointivaltion etuudet. Kaikkien etuuksien ei ajatella kuuluvan automaattisesti maahanmuuttajille. Tässä näkökulmassa suvaitsevaisuus on yksilöiden elämän valtiollista kasvatusta, jossa valtion tehtävä on muodollisen tasa-arvon ja harmonisen sosiaalisen ja kulttuurisen järjestyksen ylläpitäminen. Esimerkiksi kunnalliset kotouttamisohjelmat ovat hyvinvointisopimuksen käytännön sovelluksia, joissa yhteiskuntaan kiinnittymistä ja tasavertaista yhteiskunnan jäsenyyttä arvioidaan erityisesti kouluttautumisen ja työntöön kautta. Kolmas periaate liittyy valtaväestön ja vähemmistöjen sosiaalisiin siteisiin.

Miten suvaitsevaisuuspuheesta siirrytään todellisuuteen: pidetäänkö kaikkia Suomessa asuvia yksilöitä ja ryhmiä ikinä osana suomalaista yhteiskuntaa sosiaalipoliittisesti, kulttuurisesti ja arkielämän näkökulmasta? Vai onko maahanmuuttajaryhmien tehtävä määrittä toisiksi, joista erottautuminen on olennaista suomalaisiksi itsensä luokittelevien ”me-tunteelle”?

Suvaitsevaisuus-keskustelussa on paljon ”me ja muut”-jaottelua. Ne, jotka puhuvat suoraan suvaitsevaisuudesta ja avoimesta yhteiskunnasta, eivät yleensä erottele, ketkä pitäisi suvaita, vaan tarkoittavat sillä koko yhteiskuntaa. Sen sijaan suvaitsevaisuudesta voidaan käydä keskustelua yksilötasolla, kuten Suurpääkin (2005) esitti. Valtio antaa raamit, joiden mukaan toimitaan, mutta yksilöiden vastuulle jää arkielämän suvaitseminen ja maahanmuuttajien ottaminen mukaan arkielämään. Usein suvaitsevaisuuden sijaan voisi puhua sietämisestä. Monet suomalaiset asuvat maahanmuuttajien kanssa samoilla alueilla ilman konflikteja – ja ilman kontakteja. Suvaitsevaisuus-ajattelu lähtee usein ”me ja muut”- ajatuksesta, epäsuora keskustelu suvaitsevaisuudesta on keskustelua siitä, ketä meidän tulisi suvaita ja keitä me suvaitsemme ottaa osaksi yhteiskuntaamme. Kuten luvussa kolme todettiin, työtä tekevät maahanmuuttajat ovat tervetulleempia yhteiskuntaamme kuin muut. Heidät on helpompi suvaita. Hyvinvointivaltion etuuksien ei katsota automaattisesti kuuluvan kenelle tahansa, joka Suomeen tulee, vaan ne pitää jollain keinolla ansaita. Työtä tekevät maahanmuuttajat saattavat olla suvaittuja, mutta he ovat sitä ”meidän” ehdoillamme.

5.2. Rasismi

Sitä, mikä kaikki on rasismia, on vaikea määritellä. Vielä vaikeampaa on määritellä, mikä kaikki on rasismia julkisessa keskustelussa ja mikä ”avointa” keskustelua maahanmuutosta. Vuonna 2008 ja sen jälkeisenä aikana on kuultu usein, että ”maahanmuutosta on voitava keskustella leimautumatta rasistiksi” (esim. Keskinen 2009, 37). Tällä on tarkoitettu sitä, että kriittisiä näkemyksiä on voitava esittää ilman, että pidetään rasistina. Keskinen, Rastas ja Tuori (2009, 12–13) kirjoittavat ”kriittinen”-sanana merkityksen vesittyneen ja että se on otettu ”kapea-alaiseen, uhkakuvia lietsovaan käyttöön”. Heidän mukaansa kriittisyys tarkoittaa ilmiöiden monimutkaisuuden ymmärtämistä, kriittisyyden tutkijat ovat kiinnostuneita yhteiskunnan valtasuhteista eikä kriittisyydellä tarkoiteta jonkin asian tai ihmisryhmän vastustamista, vaan ”arvioivaa ja perusteltua lähestymistapaa”.

Anna Rastaa (2005, 69) mukaan rasismi oli pitkään vaiettu aihe suomalaisessa yhteiskunnassa ja epäilee yleisen ajattelutavan olleen, ettei Suomessa ole rasismia, koska Suomessa ei myöskään ole paljon maahanmuuttajia tai suuria etnisiä vähemmistöjä. Maahanmuuttajien lisääntyminen 1990-luvulta alkaen on kuitenkin saanut suomalaisetkin keskustelemaan rasismista. Rasismia koskevien tutkimuksien määrä alkoi myös kasvaa, ja tutkimuksissa rasismia on tunnistettu sekä suomalaisten asenteissa että arjen toiminnassa. Suomalainen media ei näytä olevan avoimen rasistinen, mutta rasismia ruokkivat stereotypiat, tietynlaiset puhe- ja esitystavat sen sijaan ovat Rastaa mukaan yleisiä muita kansoja ja kulttuureja käsittelevissä uutisissa.

Tiedotusvälineet itsessään eivät välttämättä ole rasistisia. Helsingin Sanomissa esiintyy paljon kirjoituksia, joissa rasismi tuomitaan selkeästi. Tiedotusvälineet ja niissä esiintyvät diskurssit eivät kuitenkaan voi olla täysin vapaita rasismista: uutisoivathan ne esimerkiksi poliitikkojen rasistisista lausunnoista ja julkaisevat monenlaisia tekstejä, joista rasistiset ajatukset, jos eivät saa alkunsa, niin ainakin saattavat saada vahvistusta. Esimerkiksi tämän tutkimuksen luvussa 4.2. kirjoitin maahanmuuttajanaisten oman kulttuurinsa uhrina. Näistä asioista uutisointi on tärkeää, mutta näkemys maahanmuuttajamiehistä naisia alistavina ja vanhanaikaisina vahvistuu vastadiskurssin puuttuessa. Usein maahanmuuttajien henkilökohtaisista kokemuksista kertovat kirjoitukset käsittelevät maahanmuuttajien asemaa jostain traagisesta ihmiskohtalon näkökulmasta. Diskurssianalyttisesti ajateltuna merkitystä on myös sillä, mistä ei kirjoiteta, tässä tapauksissa siis eri maahanmuuttajaryhmien yhteisöjen positiivisista ominaisuuksista. Esimerkiksi somalit ovat Suomen suurin yksittäinen pakolaisryhmä, mutta mitä heistä todellisuudessa tiedetään?

Rasismia vahvempaa ”me ja muut”-jaottelua ei mahdollisesti ole olemassakaan, se tuottaa vertaansa vailla olevaa toiseutta asettamalla tietyt ryhmät ihmisarvoltaan vähemmiksi. Stuart Hallin (1992, 296) mukaan rasismi on sosiaalinen käytäntö, jossa tiettyjä väestöryhmiä luokitellaan ruumiillisiin tuntomerkkeihin perustuen siitä huolimatta, ettei ihmisten jakamiselle biologisesti erotettavissa oleviin ”rotuihin” ole olemassa minkäänlaisia tieteellisiä perusteita. Rasistisissa diskursseissa ruumiilliset tuntomerkit kantavat merkityksiä, ja diskursseissa syntyy luokittelusysteemi, joka perustuu ”rodullisiin” tunnusmerkkeihin. Kun tällaista luokittelujärjestelmää käytetään sellaisten sosiaalisten, poliittisten ja taloudellisten käytäntöjen perustelemiseen, jotka estävät tiettyjä ryhmiä pääsemään käsiksi materiaaliin tai

symbolisiin resursseihin, on kyse rasistisista käytännöistä. Hallin mukaan rasistisen diskurssin takana piilee aina pelko kulttuurisista muutoksista, ja rasismissa ja rasismin vastustamisessa on aina kyse yhteiskunnallisen identiteetin tuottamisesta ja uusintamisesta.

Seuraavassa alaluvussa ”Keskustelu maahanmuuttokeskustelusta” on osaksi kyse juuri siitä, minkälaisen Suomen suomalaiset haluavat ja millaista maahanmuuttokeskustelun pitäisi olla. Yhteiskunnallista identiteettiä pyritään rakentamaan sen avulla, miten puhumme maahanmuuttajista. Jälleen kerran keskustellaan ”meidän” suhteesta ”muihin” (Bauman 1997), keskustelu maahanmuuttokeskustelusta käydään valtaväestön äänellä. Onko kyse loppuen lopuksi siitä, minkälaisia suomalaiset haluavat olla: kansainvälisiä ja suvaitsevaisia vai maahanmuuttokriittisiä ja ainakin tiettyjä ulkomaalaisryhmiä vastaan?

Anna Rastaa (2009, 49, 54–55) mukaan näkemyserot rasismi-sanan merkityksistä ovat hankaloittaneet rasismin vastaisen työn lisäksi myös keskustelua maahanmuutosta ja sen seurauksista. Julkisen keskustelun määritelmät rasismista voivat olla keskenään ristiriitaisia, jotkut tavat keskustella rasismista saavat muita enemmän tilaa ja voivat muuttua vallitseviksi tavoiksi määritellä rasismia. Rasismin tutkijat taas tarkastelevat rasismia niin moniulotteisesti, että sen kuvaaminen yksinkertaisiin määritelmiin on vaikeaa sekä tutkijoille että heitä siteeraaville toimittajille. Rastaa mukaan rasismissa on kyse paitsi erojen tuottamisesta ja osoittamisesta myös niiden arvottamisesta ja merkityksellistämisestä sekä erotteluja seuraavasta eriarvoisuudesta. Eri ryhmien välisten erojen esiin tuominen tai ihonväriin tai syntyperään viittaaminen ei sinänsä ole vielä rasismia. Jos sanoja varotaan ylen määrin, se voi johtaa siihen, ettei rasismista uskalleta puhua. Sen sijaan, jos vaikuttaa siltä, että ihonväriin, syntyperään, kulttuuriin tai ”ulkomaalaisuuteen” viittaamista käytetään halventamiseen tai tällaisista viittaamisista seuraa se, että joku joutuu muita huonompaan asemaan, tilanteeseen liittyy usein rasistisia piirteitä. Lisäksi jos esimerkiksi kulttuurieroista puhuttaessa jotkut kulttuuripiirteet esitetään samalla tavoin olemuksellisina ja muuttumattomina kuin ”ihmisroduista” on puhuttu, on aiheellista pohtia, onko tällaisilla määrittelyillä yhteyttä rasismiin. Rasismin tutkimuksessa useat rasismin määritelmät lähtevät liikkeelle siitä, että jonkin asian rasistisuutta arvioitaessa on huomioitava myös yhteiskunnalliset valtasuhteet, eri ryhmien mahdollisuutta määritellä itseä ja muita ja siihen, miten näitä määrittelyjä otetaan vallankäytön välineiksi. Yleensä valtaväestöllä on enemmän määrittelyvaltaa kuin vähemmistöillä.

Rasismien määrittely ei ole yksiselitteistä niin tutkijoille kuin toimittajillekaan, eikä se vaikuta olevan helppoa poliitikoillekaan. Käytännössä kukaan ei myönnä olevansa rasisti, koska rasismia pidetään yleisesti tuomittavana. Sen sijaan rasistisia ajatuksia on mahdollista kätkeä diskursseihin ja joskus rasistisia näkemyksiä saattaa tukea vahingossakin. Vesa Puuronen (2011, 208–209) huomauttaa, että parlamentaariset puheet ovat osa puhetapojen ja käytäntöjen kokonaisuutta, joka ylläpitää maahanmuuttajien ja valtaväestön välisiä valtasuhteita. Rasismissa on kyse vallasta: enemmistö pystyy määrittelemään vähemmistön itseään vähempiarvoiseksi ja luo poliittiset, taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset järjestelmät ja käytännöt, joiden avulla sen valta-aseman säilyttävä järjestelmä ja hierarkia pystytään säilyttämään. Arkipäiväisen ja rakenteellisen rasismien lisäksi vähemmistöjen alistaminen vaatii maahanmuuttajia koskevien, rodullistavien puhetapojen kehittämistä ja levittämistä. Hallitseviin ryhmiin kuuluvat hyötyvät rasismista riippumatta siitä, kannattavatko vai vastustavatko he sitä. Valtaväestön edustajilla on keskimäärin paremmat palkat, parempi koulutus ja paremmat asunnot kuin vähemmistöllä. Poliitikkojen harrastama tiedostamaton tai tiedostettu syrjintä on vahingollista, koska poliitikot luovat yhteiskunnallisia järjestelmiä ja niitä sääteleviä säännöksiä, joiden perusteella tietyt ihmisryhmät määritellään esimerkiksi laittomiksi maahanmuuttajiksi, pakolaisiksi ja kiintiöpakolaisiksi. Näihin säännöksiin vedoten rajoitetaan näihin ryhmiin kuuluvien ihmisten oikeuksia.

Puurosen (2009) kuvailemilla keinoilla maahanmuuttajia on mahdollista hallita erilaisilla luokitteluilla, jotka osoittautuvat hallinnan teknologioiksi (Miller & Rose 2010). Yksilön oikeuksia rajoitetaan sillä perusteella, millä statuksella hän on maassa. Oleskeluluvan saaneet pakolaiset eivät saa esimerkiksi itse valita, minne päin Suomea muuttavat asumaan, vaan heille määrätään kuntapaikka. Valtio tukee pakolaisen sijoittavaa kuntaa taloudellisesti kolmen vuoden ajan. (Pikkarainen & Wilkman 2008, 9.) Ääripään muodostavat paperittomat henkilöt, joilla on hyvin vain vähän oikeuksia yhteiskunnassa. Periaatteessa he ovat oikeutettuja esimerkiksi kiireelliseen terveydenhuoltoon, mutta käytännössä hankaluuksia aiheuttaa suomalainen asumisperustainen peruspalvelujärjestelmä, jonka piirissä ovat ainoastaan Suomessa vakituisesti asuvat. (Paperittomat.)

Rasismia on pyritty vastustamaan ja suvaitsevaisuutta edistämään erilaisilla ohjelmilla ja esimerkiksi erilaisten järjestöjen tietoisuuksilla ja kampanjoilla. Myös hallitus on tehnyt vuonna 2001 (Työministeriö 2001) oman etnisen syrjinnän ja rasismien vastaisen ohjelman. Erilaisilla

ohjelmilla ja kampanjoilla on mahdollisuus vaikuttaa yksilöiden käyttäytymiseen ja muutamilla yksilöillä on mahdollisuus vaikuttaa toisiin. Miller & Rose (2010, 211–212) ovat pohtineet harvojen mahdollisuuksia vaikuttaa moniin. Esimerkiksi kirkko on kyennyt harvojen voimalla levittämään sanaa, poliitikot käyttäytymisnormeja ja kansallisen yhteenkuuluvuuden muotoja ja lääkärit ovat levittäneet hygienian periaatteita. Yksilöillä on siis mahdollisuus hallita toisiaan ja taivutella heitä jopa muuttamaan mielipiteensä toivotunlaiseksi.

Suvaitsevaisuuden edistämisen ja rasismien vastaisten ohjelmien avulla kansalaisten ja yhteisöjen on mahdollista käyttää valtaa ja pyrkiä hallitsemaan kanssaihmissiään. Kampanjoilla voidaan vakuuttaa käyttämällä asiantuntijoita ja pyrkiä vaikuttamaan perheisiin esimerkiksi lasten kautta päiväkodeissa ja kouluissa. Samoja keinoja käyttävät myös ne, jotka eivät kannata maahanmuuttoa.

5.3. Keskustelu maahanmuuttokeskustelusta

Ennen syksyä 2008 Helsingin Sanomissa käyty maahanmuuttokeskustelu on ollut suhteellisen hillittyä ja teemat ovat liittyneet pitkälti työhön ja tulevaisuuteen, uutisointi on ollut asiantuntijoiden haastattelua ja toisinaan kertomuksia joidenkin maahanmuuttajien elämästä. Syksyn 2008 kunnallisvaalit muuttivat keskustelua merkittävästi. Suurin yksittäinen tekijä vaikuttaisi olevan perussuomalaisten Jussi Halla-ahon saama suuri äänimäärä ja pääseminen Helsingin kaupunginvaltuustoon. Jussi Halla-aho on tunnettu maahanmuuttokriittisyydestään ja on saattanut jopa keksiä koko termin. Hänet on myös tuomittu uskonrauhan rikkomisesta ja kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Molemmat tuomiot ovat seuraamuksia hänen blogistaan, jonka avulla hänestä on myös tullut kuuluisa. Jussi Halla-aho itse kiistää olevansa rasisti, mutta monet ovat kuitenkin tulkinneet hänen tekstejään rasistisiksi oikeuslaitosta myöten. Keskustelu maahanmuuttokeskustelusta on tapahtunut pääosin mielipidepalstoilla, mutta siihen on aika ajoin otettu kantaa myös muissa osioissa.

Olisi kuitenkin asioiden yksinkertaistamista ajatella, että maahanmuuttokeskustelun muuttuminen johtuisi pelkästään perussuomalaisista ja erityisesti Jussi Halla-ahosta. Tilaus maahanmuuttokriittisille ajatuksille on ollut olemassa yhteiskunnassamme ja se on tullut julki vaalituloksissa. Perussuomalaisten kannatus on ollut noususuhdanteista vuoden 2008

jälkeenkin, eikä ole jäänyt yksien vaalien ihmeeksi. Lisäksi on huomioitava, että myös muiden puolueiden edustajat ovat ottaneet kantaa maahanmuuttoon entistä kovemmin sanoin. Todennäköisesti tähän vaikuttavat monet asiat. Ulkomaalaisväestö on kasvanut Suomessa kahdenkymmenen vuoden aikana merkittävästi ja tuonut mukanaan erilaisia maahanmuuttoon liittyviä kysymyksiä. 1990-luvun jälkeen on myös koettu kaksi taloudellista lamaa, eikä ensimmäisenkään aiheuttamasta työttömyydestä ole vielä toivuttu. Erittäin avoimesti vähintäänkin maahanmuuttokriittisten poliitikkojen läpipääsy ensin kunta-, sitten euro- ja lopuksi vielä eduskuntavaaleissa ovat kuitenkin avanneet mahdollisuuden aivan erilaiseen keskustelukulttuuriin, jossa mitä tahansa saa sanoa, kunhan lopuksi muistaa kiistää olevansa rasisti.

Helsingin Sanomissa on koottu heti vuoden 2008 kunnallisvaalien jälkeen mielipidepalstalle ”verkossa sanottua”, jossa iloitaan uuden maahanmuuttokeskustelun alkamisesta:

”Vihdoinkin uskaltaen ottaa kantaa maahanmuuttopolitiikkaan ja sen kielteisiin vaikutuksiin.”

(28.10.2008, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Suomen Sisu-järjestön edustaja on tyytyväinen vaalitulokseen ja toivottaa kaikki mukaan avoimeen maahanmuuttokeskusteluun:

”Julkinen keskustelu aihepiiriin liittyvistä ongelmista on ollut yksi Suomen Sisun strategisista tavoitteista. Niin Suomen kuin maailmankin lukemattomilla ongelmilla on omat tarkkailijansa ja keskustelunsynnyttäjensä, mutta ei pidä erehtyä huulemaan yhden asian liikkeeksi sellaista, joka on ensimmäisenä tuonut esiin jonkun tietyn ongelmakentän.

Vetoan keskustelijoita luopumaan yksilöiden syytelystä ja keskittyvän ongelmista puhumiseen. Vuoropuhelu edellyttää molemminpuolista kunnioitusta, mutta viime aikoina me emme ole kokeneet sellaista.”

(10.11.2008, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Keskustelu maahanmuuttokeskustelusta jatkuu koko loppuaineiston ajan, mutta on vilkkaampaa tiettyinä aikoina, etenkin ennen vuoden 2011 eduskuntavaaleja ja kesällä 2011 Norjassa tapahtuneen terrori-iskun jälkeen. Norjan terrori-iskun tekijäksi paljastui äärioikeistolaisia ajatuksia omaava nuori mies, joka oli maininnut manifestissään Jussi Halla-ahon. Ymmärrettävästi Suomessa huolestuttiin, voisiko vastaavanlaista tapahtua. Siitä

huolimatta, että Norjassa tapahtunut isku ei ollut rasistinen vaan kohdistui norjalaiseen valtaväestöön, on se yhdistetty maahanmuuttokriittisyyteen. Iskujen tekijä Andreas Breivik on julkisesti kertonut vastustavansa maahanmuuttoa ja islamia. Internetissä esiintyy monia suomalaisia blogikirjoittajia, jotka kirjoittavat samankaltaisista asioista: Suomen islamilaistumisen pelosta, kansallisen kulttuurin katoamisesta, monikulttuurisuudesta ja feminismistä (Hytönen 2010, 9).

Maahanmuuttokeskustelua ja keskustelua siitä on pidetty ajoittain poliittisena pelinä vuoden 2008 jälkeen, jolloin muut puolueet ovat havahtuneet tavoittelemaan perussuomalaisille menettämiään ääniä takaisin.

”Kenen etuja palvelee se, että niin media kuin poliitikotkin keskustelevat mieluummin maahanmuutosta ja sen suhteellisen vähälukuisista ongelmista kuin esimerkiksi välttämättömistä talouden uudistuksista, verotuksesta tai Suomessa yhä suuremmassa määrin pilkottavasta korruptiosta? Johonkin edellä mainituista ei yhtä kärkevästi haluta ottaa kantaa kenties siksi, että niistä ei oletetusti saa tarpeeksi poliittisia irtopisteitä.”

(11.9.2010, Mielipide, Helsingin Sanomat)

Sen lisäksi, että maahanmuuttokeskustelun tilasta keskustellaan, on siis keskusteltu siitä, että maahanmuuttokeskustelua on liikaa. Maahanmuuttokeskustelu vaikuttaa kuitenkin vaimentuneen vuoden 2011 lopussa ja vuonna 2012. Vilkkaimmillaan sitä on käyty loppuvuodesta 2008 kesään 2011. Vaikka voitaisiin ajatella, että Suomessa on saattanut olla suurempiakin ongelmia tällä ajanjaksolla, jotka olisivat tarvinneet yhtä paljon palstatilaa, voidaan toisaalta myös ajatella, että tarve maahanmuuttokeskustelulle on ollut ja silloin se on pitänyt käydä. Eri asia on se, onko se johtanut mihinkään. Keskustelussa on kahtalaisia mielipiteitä, toisten mielestä keskustelu on liian kovanaisena, toisten mielestä sen pitäisi olla suurempaa. Helsingin Sanomien asiallinen luonne tiedotusvälineenä karsii voimakkaimpia äänilaitoja pois, mutta internetissä käytävään keskusteluun viitataan ajoittain, esimerkiksi maahanmuuttokriitikoiden Hommaforum-keskustelupalstaan. Maahanmuuttokeskustelua pidetään myös polarisoituneena, siitä keskustelea vain kaksi äänilaitaa: kouluttautunut eliitti, joka leimaa maahanmuuton vastustajat junteiksi ja maahanmuuton kovaääniset vastustajat. Tavallisten ihmisten arkiset maahanmuuttoon liittyvät huolet jäävät taka-alalle. Toisaalta Helsingin Sanomissa oli kirjoitettu myös maahanmuuttotutkijoiden saamista uhkauksista ja

siitä, etteivät tutkijat enää uskalla esiintyä missään peläten uhkauksia ja julkista nöyryytystä maahanmuuttokriitikoiden keskustelupalstoilla.

”Hommafoorumia on mainostettu paikkana, jossa voi keskustella vapaasti maahanmuutosta. Tämä sinänsä on kannatettava ajatus jo sananvapauden nimissä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että todellisuudessa kyse on ’maahanmuuttokritiikin’ määrittelystä uudelleen. Maahanmuutosta keskustellaan, mutta miten? Liitetään islaminuskoiset maahanmuuttajat vain kielteisiin asioihin. Käytetään ivallisia ilmaisuja maahanmuuttajien lisäksi myös vastakkaista mieltä olevista.”

(30.7.2011, Mielipide, Helsingin Sanomat)

”Perusteltua kritiikkiä ja epäkohdista puhumista ei pidä marginalisoida, varoittaa yliasiamies Antti Arjava.

Hänen mielestään lukeneiston ja kansan kuilu on leventynyt: eliitti on pettynyt kansaan, kuten pahimmillaan vuonna 1918.”

(1.10.2010, Kulttuuri, Helsingin Sanomat)

”Vihavainen ruotii myös moniarvoisuutta korostavaa älymystöä, joka pitää kaikkea yhtä arvokkaana ja hyssyttelee kriittistä keskustelua. Meillä on hurskaasti kuviteltu, että maahanmuuttajat tulevat hoitamaan vanhuksia, tekemään muita pienipalkkaisia töitä ja palvelemaan kulutusyhteiskuntaa itse pahemmin kuluttelemana’, Vihavainen totesi.”

(6.10.2009, Kotimaa, Helsingin Sanomat)

Keskustelulle maahanmuuttokeskustelusta ominaista on se, että se unohtaa varsinaisen keskustelun kohteen, maahanmuuttajat, lähes kokonaan. On kyseenalaista, kenestä keskustelussa maahanmuuttokeskustelusta on loppujen lopuksi kyse, suomalaisista vai maahanmuuttajista? Vaikuttaisi siltä, että suomalaiset haluavat määritellä enemmän omaa identiteettiään suhteessa maahanmuuttajiin kuin niinkään tuottaisivat erilaisia identiteettejä maahanmuuttajille. Ensinnäkin, keskustelussa maahanmuuttokeskustelusta maahanmuuttajat on suurimmaksi osaksi niputettu yhdeksi ryhmäksi, maahanmuuttajiksi. Eroja ryhmien välillä ei ole. Toiseksi, maahanmuuttajista ei varsinaisesti keskustella, vaan maahanmuuttokeskustelusta ja sen suunnasta. Kolmanneksi, keskustelussa maahanmuuttokeskustelusta maahanmuuttajia kuullaan hyvin vähän, jos ollenkaan.

Maahanmuuttajilla saattaisi olla tähän keskusteluun paljonkin sanottavaa. Keskusteluun maahanmuuttokeskustelusta on kuulunut olennaisena osana rasismien kiistäminen, ja rasismien ovat määritelleet pääosin valtaväestön edustajat. Maahanmuuttajilla saattaisi kuitenkin olla hyvin erilainen käsitys siitä, mikä kaikki on rasismia ja mikä ei.

Maahanmuuttokeskustelussa on usein kyse tulevaisuudesta. Suomessa on edelleen muihin Länsi-Euroopan maihin verrattuna suhteellisen vähän maahanmuuttajia. Lähes kaikissa Länsi-Euroopan maissa ulkomaalaisten ja ulkomaalaistaustaisten osuus väestöstä on suuri: ulkomailla syntyneiden osuus esimerkiksi Itävallassa, Kreikassa, Ranskassa, Ruotsissa, Alankomaissa, Belgiassa ja Saksassa on yli kymmenen prosenttia (Saukkonen 2007, 51), kun se on arvioitu Suomessa olevan noin neljä prosenttia.

Maahanmuuttopolitiikan kannalta hedelmällisempää voisi olla pohtia, millaista sen tulisi olla tulevaisuudessa kuin keskustella siitä, millaista maahanmuuttokeskustelun tulisi olla. Toisaalta maahanmuuttokeskustelu on myös tulevaisuusorientoitunutta ja sen kautta pyritään määrittelemään suomalaisten identiteettiä. Pasi Saukkosen (2007, 223; 229) mukaan valtion identiteettiä luodaan monilla eri yhteiskunnan tahoilla. Valtion ja etnis-kulttuurisen yhteisöllisyyden välinen yhteys voi ilmetä monilla eri tavoilla, jotka voivat jäädä helposti valtakulttuurin edustajilta huomaamatta. Näistä eräitä tyypillisimpiä esimerkkejä ovat länsimaiset loma- ja juhlapäivät, jotka perustuvat kristillisiin juhlapäiviin. Myös Suomessa on keskusteltu esimerkiksi Suvivirren laulamisen tarpeellisuudesta kevätkuuhissa, kun kouluissa on entistä enemmän ei-kristittyjä oppilaita. Yhteiskunnan ollessa useiden etnisten, kielellisten ja uskonnollisten ryhmien muodostama kokonaisuus, on erilaisuuden organisointi valtion kohtalo.

Stuart Hallin (1999, 47) mukaan kansallinen kulttuuri itsessään on diskurssi, tapa rakentaa merkityksiä, jotka suuntaavat ja järjestävät sekä toimintaamme että käsityksiä itsestämme. Kansalliset kulttuurit rakentavat identiteettejä tuottamalla ”kansakunnan” merkityksiä, johon voimme identifioitua. Enemmän kuin maahanmuuttajista, keskustelussa maahanmuuttokeskustelusta vaikuttaisikin olevan kyse siitä, että monet valtaväestön edustajat eivät pysty identifioitumaan siihen Suomeen, jonka he näkevät maahanmuuttokriittisessä keskustelussa ja toisaalta niin sanotuilla maahanmuuttokriitikoilla vaikuttaa olevan vaikeuksia sopeutua entistä monikulttuurisempaan Suomeen.

Hallin (1999, 47–51) mukaan kansakunnat ovat kuviteltuja yhteisöjä. Kuviteltua kansakunnan yhteisöä pidetään yllä esimerkiksi historian, kirjallisuuden ja median keinoin. Kansakunnan traditiot saattavat olla verrattain nuoria, vaikka niiden väitettäisiin olevan vanhoja. Kansakunnilla on usein myös perustamismyyttejä, jotka paikantavat kansakunnan, kansan ja niiden kansallisen luonteen niin varhaiseen aikaan, että se katoaa oikean ajan sijasta ”myyttiseen” aikaan. Kansallinen identiteetti perustetaan myös usein puhtaan, alkuperäisen kansan ajatukseen.

Mikko Lehtosen (2004, 124–125) mukaan yhteisöllisiä identiteettejä tuotetaan uudelleen harjoittelemalla, kertaamalla ja välittämällä tiettyjä merkityksiä. Taukoamaton toisto saa aikaan tunteen jatkuvuudesta ja yhdenmukaisuudesta. Tekemällä tekeminen on Lehtosen mukaan myös suomalaisuuden ytimessä; kansallista identiteettiä tehdessä kyseessä on sekä ajallinen että tilallinen prosessi. Tärkeää on, milloin identiteettejä performoidaan ja missä niiden performointi tapahtuu. Toisin sanoen kyse on kansallisten identiteettien tuottamisen näyttämöistä, joissa identiteetit dramatisoidaan, välitetään, omaksutaan ja uusinnetaan. Maahanmuuttokeskustelun voidaan ajatella olevan tällainen julkinen näyttämö, jossa maahanmuuttajien representoimisen lisäksi tuotetaan identiteettejä suomalaisille. Globalisaatio ylettyy pohjoiseen Suomeen saakka ja suomalaisille vaikuttaa olevan epäselvää, minkälaisia rooleja he tällä näyttämöllä esittävät.

6 Loppupäätelmät

Maahanmuuttokeskustelua käytiin aktiivisesti koko 2000-luku, vaikka siihen tulikin muutoksia vuodesta 2008 alkaen. Diskurssianalyttinen lähestymistapa osoittautui toimivaksi suhteessa aineistoon: maahanmuuttajista tuotettiin Helsingin Sanomissa monenlaisia ”totuuksia” ja aineistosta oli löydettävissä diskursseja, joita maahanmuuttajista toistettiin yhä uudelleen koko seurantajakson. Näiden toistojen avulla käsitykset maahanmuuttajista esimerkiksi tulevaisuuden työvoimapulan paikkaajina saattavat juurtua lukijoiden ajatuksiin ja lopulta käydä myös toteen.

Työmarkkinoiden säätely ja kotouttamisohjelmat ovat keinoja, joilla maahanmuuttoa ja siihen liittyviä ilmiöitä on onnistuttu hallitsemaan suhteellisen tehokkaasti. Kotouttamisohjelmissa on kyse useimmiten molemminpuolisesta hyödystä, ainakin jos oletetaan, että maahanmuuttajan tavoite on sopeutua suomalaiseen yhteiskuntaan perinteisin keinoin: kieltä oppimalla ja työtä tekemällä. Hallitsemista ovat myös toimenpiteet, joilla maahanmuuttajia ”haetaan” ulkomailta töihin Suomeen. Ilmeisesti näissä ohjelmissa olisi kuitenkin vielä parantamisen varaa. Filippiiniläisten sairaanhoitajien rekrytointi ja kohtelu Suomessa ei onnistunut ongelmitta.

Yleisesti työhön liittyvissä diskursseissa perusajatuksena vaikutti olevan se, että maahanmuuttajat ovat tervetulleita Suomeen töihin, mutta eivät ehdoitta. Itse asiassa valtion taholta on säädetty paljonkin säännöksiä, joiden avulla voidaan hallita työperäistä maahanmuuttoa, turvapaikanhakijoiden oikeutta työntekoon ja edesauttaa kiintiöpakolaisten työllistymistä. Maahanmuuttajille työ on monella tapaa tärkeä kiinnike yhteiskuntaan. Se ei ole ainoastaan tulonlähde, vaan sen avulla voi saada myös ystäviä, oppia kieltä tai saada jopa oleskeluluvan. Työllistyminen, kielitaito ja kotoutuminen vaikuttavat olevan kolminaisuus, joissa yksi seuraa toista ja toinen kolmatta — järjestyksen vaihdellessa.

Uhridiskursseissa maahanmuuttajat näyttäytyivät melko voimattomina ja avuttomina erilaisten järjestelmien ja yhteisöjen uhreina. Suomalaisuuteen ja pohjoismaalaisuuteen liitetään usein sukupuolten välinen tasa-arvo ja siitä ollaan ylpeitä. Kulttuureita, joissa nainen joutuu miespuolisen perheenjäsenensä alistamaksi, pidetään jonain, jolta nainen tulisi pelastaa. Naista ei nähdä kykeneväksi pelastautumaan itse, vaan suomalaisen yhteiskunnan on

puututtava yhteisöjen toimintaan. Silti aineistossa ilmeni, että todellisuudessa viranomaiset eivät aina puutu ongelmiin, joiden katsotaan liittyvän kulttuuriin. Passiivisina esitettiin myös byrokratian uhrit, jotka kärsivät suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän säädöksistä. Mielenkiintoista uhridiskursseissa oli, että samalla kun niissä tuotettiin eroja, etsittiin uhreista myös samankaltaisuutta suomalaisiin nähden ja saatettiin korostaa esimerkiksi työntekoa.

Monikulttuurisuuskeskusteluun liittyi voimakkaasti vuoden 2008 jälkeen maahanmuuttokriittisyyden käsite. Maahanmuuttokriittisyyden sanottiin olevan avointa keskustelua maahanmuutosta, vaikka se toisinaan näyttäytyikin jopa rasistisena. Julkisessa keskustelussa esitetyt lausumat maahanmuuttajista tuottavat valtasuhteita ja korostavat käsityksiä siitä, minkälaisia maahanmuuttajat ovat. Poliitikkojen argumentoidessa sana on vielä hieman tavallista painavampi. Maahanmuuttokeskustelua kävi lähinnä valtaväestö ja maahanmuuttajien itsensä ääni jäi hyvin pieneen marginaaliin.

Yksi suurimmista maahanmuuttokeskustelun vinouttajista on mielestäni se, että maahanmuuttajista puhutaan yhtenä ryhmänä, vaikka ihmiset muuttavat maahan monista hyvin erilaisista syistä. Usein keskustelussa tulee ilmi, että keskustelun kohteena ovat pakolaiset ja turvapaikanhakijat, vaikka puhutaan yleisesti maahanmuuttajista. Etenkään keskustelussa maahanmuuttokeskustelusta ei tehty eroa minkään maahanmuuttajaryhmien välille, vaan puhuttiin yleisesti ottaen maahanmuuttajista. Pakolaiset ovat vain pieni osa maahanmuuttajista, mutta vaikuttavat herättävän eniten keskustelua. Juuri ollenkaan ei keskusteltu esimerkiksi puolison perässä Suomeen muuttaneista maahanmuuttajista. Puhumalla maahanmuuttajista yhtenä ryhmänä kategorisoidaan samaan ryhmään esimerkiksi afganistanilainen alaikäinen turvapaikanhakija ja Nokian toimitusjohtaja.

Se, ettei maahanmuuttajaryhmiä eritellä toisistaan, leimaa tarpeettomasti kaikkia maahanmuuttajia ja tuottaa epätosia ”totuuksia” maahanmuuttajista. Esimerkiksi maahanmuuttajanaisten kokemasta väkivallasta puhuttaessa saadaan ilmiö kuulostamaan siltä, että väkivallan uhka olisi erityisen suuri kaikissa maahanmuuttotautaisissa perheissä. Tosielämässä perheet poikkeavat toisistaan lukemattomilla tavoilla eivätkä yleistykset tee oikeutta kenellekään. Huomionarvoista keskustelussa maahanmuuttajanaisista oli, että vastadiskurssi puuttui lähes täysin.

Maahanmuuton hallinnan tarpeellisuudesta ei esiintynyt aineistossa erimielisyyttä. Maahanmuuton nähtiin tarvitsevan jonkinlaista kontrollointia ja mieluiten maahanmuuton tulisi tulla vastaamaan suomalaisten tarpeisiin, eli puuttuvana työvoimana. Valtion oikeutta säädellä ja kontrolloida maahanmuuttoa monilla eri tavoilla ei kritisoitu juuri missään. Poikkeuksen muodostivat uhridiskurssit ja kiintiöpakolaisten määrä, jota jotkut pitivät pienenä.

Monikulttuurisuuden lisääntyminen suomalaisessa yhteiskunnassa on saanut suomalaiset katsomaan peiliin ja miettimään, millainen Suomi olisi ihanteellisimmillaan tulevaisuudessa. Todellisuudessa Suomi on jo muuttunut melko paljon esimerkiksi 1980-luvulta eikä suomalaisuus ole kiteytettävissä sinisiin silmiin, saunaan ja talvisotaan. Maahanmuuttokeskustelussa esiintyvät usein valtaväestön käsitykset itsestään ja siitä, mitä suomalaisuuden pitäisi olla. Aika näyttää, mihin suuntaan maahanmuuttokeskustelussa ja suomalaisuudessa tulevaisuudessa mennään. Onko suuntana Jyrki Kataisen sanoin ”ulospäin suuntautunut ja avoin Suomi” vai jotakin muuta?

7 Lähteet

Aikakauslehdet 3.5.2012

Painettujen lehtien yhteenlasketussa levikissä vähäistä laskua. Haettu 4.12.2012.

<http://www.aikakauslehdet.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Tiedotteet/default.asp?docId=33825>

Alitolppa-Niitamo, Anne & Ali, Abdullahi (2001) Somalidiaspora Suomessa — muutoksia, haasteita ja haaveita. Teoksessa Forsander, Annika; Ekholm, Elina & Hautaniemi, Petri et.al Monietnisyys, yhteiskunta ja työ (134–147). Palmenia kustannus, Yliopistopaino. Helsinki 2001.

Bauman, Zygmunt (1997) Sosiologinen ajattelu. Suom. Jyrki Vainonen. Vastapaino. Tampere 1997.

Beck, Ulrich (1999) Mitä globalisaatio on? Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia. Suom. Tapani Hietaniemi. Vastapaino. Tampere 1999.

Ekholm, Elina (2001) Monietninen yhteiskunta. Teoksessa Forsander, Annika; Ekholm, Elina & Hautaniemi, Petri et.al Monietnisyys, yhteiskunta ja työ (161–188). Palmenia kustannus, Yliopistopaino. Helsinki 2001.

Eteläpelto, Anneli (2009) Työidentiteetti ja subjektiivisuus rakenteiden ja toimijuuden ristiaallokossa. Teoksessa Eteläpelto, Anneli; Collin, Kaija & Saarinen, Jaana (toim.) Työ, identiteetti ja oppiminen (90–142). WSOY. Helsinki 2009.

Fairclough, Norman (1997) Miten media puhuu? Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Vastapaino. Tampere 1997.

Finlex

Asetus kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta. Finlex 1989. Haettu 8.4.2013.

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1989/19890060>

Kotouttamislaki. Finlex 2010. Haettu 25.3.2013

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100336>

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta. Finlex 1999. Haettu 25.3.2013

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990493>

Forsander, Annika & Ekholm, Elina (2001) Maahanmuuttajat ja työ. Teoksessa Forsander, Annika; Ekholm, Elina & Hautaniemi, Petri et.al Monietnisyys, yhteiskunta ja työ (57–82). Palmenia kustannus, Yliopistopaino. Helsinki 2001.

Haavisto, Camilla & Kivikuru, Ullamaija (2009) Sulkevat sanat, avoimet kuvat. Teoksessa Keskinen, Suvi; Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. (87–96.) Vastapaino. Tampere 2009.

Haavisto, Camilla; Kivikuru, Ullamaija & Lassenius, Marina (2010) Toisesta työvoimaksi — maahanmuuttajat mediassa. Teoksessa Wrede, Sirpa & Nordberg, Camilla (toim.) Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus. (229–253.) Palmenia Helsinki University Press. Helsinki 2010.

Hall, Stuart (1992) Kulttuurin ja politiikan murroksia. Toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa & Lawrence Grossberg. Vastapaino. Tampere 1992.

Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Suom. & toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Vastapaino. Tampere 1999.

Himanen, Markus & Könönen, Jukka (2010) Maahanmuuttopoliittinen sanasto. Like Kustannus. Helsinki 2010.

Hogan, Jackie (2009) Gender, Race and National Identity. Nations of Flesh and Blood. Routledge. New York 2009.

Horsti, Karina (2005) Vierauden rajat. Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa. Tampere University press. Tampere 2005.

Horsti, Karina (2008) Sopivat sankariuhrit. Kirkko ja media turvapaikanhakijoita puolustamassa. Teoksessa Jaakkola, Maarit (toim.) Journalismikritiikin vuosikirja 2008. (129–145.) Tampere 2009.

Horsti, Karina (2009) Kyllä Suomeen yksi nainen mahtuu! Turvapaikanhakijat uhreina ja uhkana suomalaisessa julkisuudessa. Teoksessa Keskinen, Suvi; Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. (77–86.) Vastapaino. Tampere 2009.

Hytönen, Ville (2010) Esipuhe eli mitä Jussi Halla-aho tarkoittaa tässä teoksessa? Teoksessa Hytönen, Ville (toim.) Mitä Jussi Halla-aho tarkoittaa? (7–12.) Savukeidas. Turku 2010.

Jaakkola, Magdalena (2009) Maahanmuuttajat suomalaisten näkökulmasta. Asennemuutokset 1987–2007. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2009.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino. Tampere 1999.

Jokinen, Arto (2004) Diskurssianalyysin kourissa. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.): Feministinen tietäminen. Keskustelua Metodologiasta. Vastapaino. Tampere 2004.

Julkunen, Raija (1998) Työn käsite. Teoksessa Saksala, Elina (toim.) Muutoksen sosiologia. (34–43.) Yleisradio Oy. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä 1998.

Järvinen, Riitta (2004) Ammatillisen maahanmuuttotyön kulttuuri. Erilaisuus sosiaali- ja terveydenhuollon jäsenyksissä. Tampere University Press. Tampere 2004.

Kantola, Anu (2002) Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Pallas. Helsinki 2002.

Keskinen, Suvi (2009) Pelkkiä ongelmia? Maahanmuutto poliittisen keskustelun kohteena. Teoksessa Keskinen, Suvi; Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. (33–46.) Vastapaino. Tampere 2009.

Keskinen, Suvi; Rastas, Anna & Tuori, Salla (2009) Johdanto: Suomalainen maahanmuuttokeskustelu tienhaarassa. Teoksessa Keskinen, Suvi; Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) *En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä.* (7–21.) Vastapaino. Tampere 2009.

Könönen, Jukka (2012) Prekaari työvoima ja työn uudet hierarkiat metropolissa. *Ulkomaalaiset matalapalkkaisilla palvelualoilla.* *Sosiologia* 3:12. (190–205.)

Lehtonen, Mikko (2004) Suomi on toistettua maata. Teoksessa Lehtonen, Mikko; Löytty, Olli & Ruuska, Petri *Suomi toisin sanoen.* (121–148.) Vastapaino. Tampere 2004.

Liebkind, Karmela; Mannila, Simo; Jasinskaja-Lahti, Inga; Jaakkola, Magdalena; Kyntälä, Eve & Reuter, Anni (2004) Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. *Gaudeamus.* Helsinki 2004.

Löytty, Olli (2005) Toiseus. Teoksessa Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta.* (161–189.) Vastapaino. Tampere 2005.

Maahanmuuttovirasto

Käännättäminen. Maahanmuuttovirasto. Haettu 11.4.2013.

http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/turvapaikan_hakeminen/paatos/kaannyttaminen

Turvapaikanhakijan työnteko-oikeus. Haettu 27.4.2013

http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/tyonteko-oikeus

Mannerheimin lastensuojeluliitto

Ystäväksi maahanmuuttajaäidille. Haettu 27.4.2013.

<http://uudenmaanpiiri.mll.fi/toiminta/ystavaksi-maahanmuuttajaaidille/>

Martikainen, Tuomas; Sintonen, Teppo & Pitkänen, Pirkko (2006) Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa Martikainen, Tuomas (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla* (9–41). Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2006.

Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010) Miten meitä hallitaan? Suom. Risto Suikkanen. Vastapaino. Tampere 2010.

Nieminen, Hannu & Pantti, Mervi (2009) Media markkinoilla. Johdatus joukkoviestintään ja sen tutkimukseen. Loki-kirjat. Helsinki 2009.

Näre, Leena (2012) Hoivatyön glokaaleilla markkinoilla. Filippiiniläisten sairaanhoitajien rekrytointi Suomen jälkikolonialistisena käytäntönä. Sosiologia 3:2012, 206–221.

Opetushallitus

Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden opetus. Haettu 27.4.2013.

[http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/kieli-
ja_kulttuuriryhmat/maahanmuuttajataustaiset_oppilaat](http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/kieli-ja_kulttuuriryhmat/maahanmuuttajataustaiset_oppilaat)

Pakolaisneuvonta ry

Käsitteitä. Haettu 26.4.2013.

http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=106

Perheenyhdistäminen. Haettu 28.3.2013

http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=137&lang=suo

10 väitettä ja faktaa pakolaisista ja turvapaikanhakijoista. Haettu 6.4.2013.

<http://www.pakolaisneuvonta.fi/?lid=90>

Paperittomat

Oikeudet. Haettu 26.4.2013.

http://www.paperittomat.fi/?page_id=33

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) Kurssi kohti diskurssia. Vastapaino. Tampere 2009.

Pikkarainen, Maria & Wilkman, Sirkku (2008) Pakolaisten asuminen ja palvelut. Omaan kotiin- hankkeen tutkimusraportti. Web Reports 36. Siirtolaisinstituutti 2008. Haettu 28.4.2013.

<http://www.migrationinstitute.fi/pdf/webreports36.pdf>

Puuronen, Vesa (2011) *Rasistinen Suomi*. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki 2011.

Rastas, Anna (2005) *Rasismi*. Teoksessa Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. (69–116.) Vastapaino. Tampere 2005.

Rastas, Anna (2007) *Rasismi lasten ja nuorten arjessa*. Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi. Tampere University Press. Tampere 2007.

Rastas, Anna (2009) *Rasismien kiistäminen suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa*. Teoksessa Keskinen, Suvi; Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) *En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. (47–64.) Vastapaino. Tampere 2009.

Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli (2005) *Suomalainen monikulttuurisuus*. Teoksessa Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. (16–40.) Vastapaino. Tampere 2005.

Saukkonen, Pasi (2007) *Politiikka monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. WSOY. Helsinki 2007.

Sihvola, Juha (2004) *Maailmankansalaisen etiikka*. Otava. Helsinki 2004.

Sintonen, Teppo (1999) *Etninen identiteetti ja narratiivisuus*. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä 1999.

Sisäasianministeriö

Ulkomaalaisten säilöönottoa koskevia säännöksiä tarkistetaan

Sisäasianministeriö 17.11.2011. Haettu 1.4.2013

http://www.intermin.fi/fi/ajankohtaista/uutiset/uutisarkisto/1/0/ulkomaalaisten_sailoonottoa_koskevia_saannoksia_tarkistetaan

Uusi kotouttamislaki voimaan. Sisäasianministeriö 2011. Haettu 1.4.2013

<http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=336409>

Suurpää, Leena (2005) Suvaitsevaisuus. Teoksessa Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.): Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. (41–68.) Vastapaino. Tampere 2005.

Tiilikainen, Marja (2003) Arjen Islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Vastapaino. Tampere 2003.

Tilastokeskus

Työllisyys ja työttömyys lähes ennallaan vuonna 2012. Haettu 15.3.2013.

http://www.stat.fi/til/tyti/2012/13/tyti_2012_13_2013-03-05_tie_001_fi.html

Väestörakenne. Haettu 26.4.2013.

<http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html>

Tuulentie, Seija (2001) Meidän vähemmistömme. Valtaväestön retoriikat saamelaisten oikeuksista käydyissä keskusteluissa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2001.

Työ- ja elinkeinoministeriö

Kotouttamispalvelut. Haettu 15.3.2013.

<http://www.tem.fi/index.phtml?s=5272>

Työministeriö (2001) Kohti etnistä yhdenvertaisuutta ja monimuotoisuutta. Hallituksen etnisen syrjinnän ja rasismien vastainen toimintaohjelma. Haettu 15.4.2013.

http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj284.pdf

Työministeriö (2003) Työvoima 2020. Osaamisen ja täystyöllisyyden Suomi. Työvoimapolitiittinen tutkimus. Loppuraportti. Työministeriö. Helsinki 2003.

Valkonen, Sanna (2009) Poliittinen saamelaisuus. Vastapaino. Tampere 2009.

Valtiontalouden tarkastusvirasto

Turvapaikkamenettely. Turvapaikkaprosessin, turvapaikanhakijoiden vastaanoton ja pakolaisten kotouttamisen toiminnallinen kokonaisuus.

Haettu 11.4.2013.

http://www.vtv.fi/files/1809/139_2006_Turvapaikkamenettely.pdf

Viitanen, Kaisa & Tähjä, Katja (2010) Paperittomat. Helsingin Sanomat/HS kirjat. Hämeenlinna 2010.

Wikipedia

Helsingin Sanomat. Haettu 4.12.2012.

https://fi.wikipedia.org/wiki/Helsingin_Sanomat

Yle

Kokoomus suurin, perussuomalaisille historiallisen suuri voitto

Yle Uutiset 17.4.2011, Vaalit 2011. Haettu 16.4.2013

http://yle.fi/uutiset/kokoomus_suurin_perussuomalaisille_historiallisen_suuri_voitto/5345687